

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**DİN GÖREVLİLERİNİN DİN ANLAYIŞLARINDAKİ
DEĞİŞMELERİN SOSYOLOJİK İNCELENMESİ
(ANKARA / KEÇİÖREN ÖRNEĞİ)**

**Hazırlayan
Ufuk NAS**

**Danışman
Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK**

Yüksek Lisans Tezi

**Ağustos 2014
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**DİN GÖREVLİLERİNİN DİN ANLAYIŞLARINDAKİ
DEĞİŞMELERİN SOSYOLOJİK İNCELENMESİ
(ANKARA / KEÇİÖREN ÖRNEĞİ)**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Ufuk NAS**

**Danışman
Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK**

**Ağustos 2014
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ufuk NAS

“Din Görevlilerinin Din Anlayışlarındaki Değişmelerin Sosyolojik İncelenmesi (Ankara/Keçiören Örneği)” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Yazma Yönergesi ‘ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Ufuk NAS

Danışman

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK danışmanlığında **Ufuk NAS** tarafından hazırlanan “**Din Görevlilerinin Din Anlayışlarındaki Değişmelerin Sosyolojik İncelenmesi(Ankara / Keçiören Örneği)**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Felsefe ve Din Bilimleri** Anabilim Dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

20.../06./2014

JÜRİ:

Danışman

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK

Üye

Prof. Dr. A. Şahap TAŞTAN

Üye

Doç. Dr. İlkey SAHİN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 15/8/2014 tarih ve 20... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

15/08/2014
Prof. Dr. Lütfullah ÇEBECİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Günümüz toplumunda sosyal değişim çok hızlı yaşanmaktadır. Bu değişim bugün insanların yaşam biçimlerini, kültürlerini hatta dini anlayışlarını bile etkilemiştir. Günümüzün değişim olgusu olan modernleşme, toplumu din alanında da etkilemiştir. Bu etki yeni dini anlayışların ortaya çıkmasıyla olmuştur.

Günümüz modern toplumda dini problemlerin çözümünde başvuru noktası çoğunlukla din görevlileri olmaktadır. Din görevlileri bu alanda toplumun yönlendirici unsuru olmaktadır. Bu nedenle biz çalışmamızda din görevlilerinin modernleşmenin getirdiği yeni dini anlayışlar karşısındaki durumlarını ve modern topluma ne kadar ayak uydurabilmiştir, bunu araştırmaya çalıştık. Bu araştırmayı yaparken 66 soruluk anket çalışması uyguladık

Bu çalışmayı yaparken çalışma gurubu olarak Ankara ili Keçiören ilçesindeki din görevlilerini seçtik. Çalışmamız; giriş, araştırmanın kavramsal ve kuramsal temelleri, bulgular ve yorum ve sonuç olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde; araştırmanın konusu, problemi, amacı, önemini açıklamaya çalıştık. İkinci bölümünde ise din ve değişme ilişkisi, din ve değişmenin temel faktörü olan modernleşme olgusu ve din görevlisi ile modernleşme konularını açıklamaya çalıştık.

Bulgular ve yorum kısmında; araştırmanın evren ve örneklemini açıklayıp, araştırmanın verilerini nasıl toplayıp çözümlediğimizi açıklamaya çalıştık ve araştırma alanının ve örneklemin genel özelliklerinden bahsettikten sonra elde edilen verileri, din görevlilerinin din anlayışlarındaki değişim alanları olarak belirlediğimiz; din ve aile, din ve eğitim, din ve siyaset, din ve ekonomi, din ve gündelik hayat, din ve boş vakit değerlendirme, din görevlisi ve mesleki konular olmak üzere, 7 başlık altında yorumlamaya çalıştık. Son olarak sonuç bölümünde, araştırmanın genel bir değerlendirmesini yapıp çalışmayı tamamladık.

Tez çalışmamın her aşamasında bana yol gösteren, yardımlarını esirgemeyen ve bu çalışmayı yapmaya teşvik eden değerli hocam Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK'E çok

teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimi sırasında öğrettiklerinden istifade ettiğim bütün hocalarıma, tezimi hazırlarken eserlerinden istifade ettiğim değerli hocalarıma, tezimin her aşamasında, özellikle anket çalışmamın hazırlanması ve analiz edilmesinde, bana destek olan eşim Selma NAS'A ve bu çalışmamın değişik aşamalarında yardımcı geçen ancak burada ismini zikredemediğim bütün dostlarıma teşekkür ederim.

Ufuk NAS,

Mayıs 2014, KAYSERİ

**DİN GÖREVLİLERİNİN DİN ANLAYIŞLARINDAKİ DEĞİŞMENİN
SOSYOLOJİK İNCELENMESİ
(ANKARA/KEÇİÖREN ÖRNEĞİ)**

Ufuk NAS

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2014
Danışman: Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK**

ÖZET

Çalışmamızın amacı, değişen ve modernleşen Türkiye toplumunda, modernleşmenin doğal sonucu olarak, ortaya çıkan yeni dini anlayışların Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak çalışan din görevlilerindeki yansımalarını ortaya koymaktadır. Bunun için, çalışmanın örneklemini oluşturan Ankara ili Keçiören ilçesinde görev yapan din görevlilerine bir anket çalışması yapılmıştır. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde çalışmanın başlangıcında oluşturulan hipotezleri destekler nitelikte veriler elde edilmiştir. Bunun sonucunda; din görevlileri şehir merkezinde geçirdikleri görev süresi fazlalaştıkça yeni dini anlayışları kırsal kesimde görev yapanlara göre daha kolay benimsemişlerdir. Aynı zamanda din görevlilerinden görev süresi fazla olanların yeni anlayışlara bakışları daha muhafazakâr olmaktadır. Yine bu farklılaşma eğitim seviyelerini geliştirdikçe din görevlilerinde daha da belirginleştiği gözlemlenmektedir. Yaş ilerledikçe din görevlilerinin kapalı dini anlayışları modern toplumun getirdiği yeniliklerin de katkısıyla değişime uğrayabilmektedir. Verilerin tamamını değerlendirdiğimizde örneklemimizin çoğunluğu modern toplumun getirdiklerine, dini hassasiyetlerin el verdiği ölçüde uyum sağladığını söyleyebiliriz. Din görevlilerinin topluma uyum sağlaması onların toplumu yönlendirmesi bakımından da önem arz etmektedir. İslam tarihi boyunca camiler insanların toplanma, danışma ve karar alma yerleri olduğundan, günümüzde camilerin temsilcileri olan din görevlileri, kanaatimizce, hem modern toplumun getirdiği yeniliklere adapte olmuştur hem de toplumun yönlendirici unsurları olmuşlardır.

Anahtar Sözcükler: Din Görevlileri, Değişme, Modernleşme, Yeni Dini Anlayışlar

**THE SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE CHANGES OF IMAMS'
RELIGIOUS PERCEPTIONS
(THE EXAMPLE OF KECİÖREN/ANKARA)**

Ufuk NAS

**University of Erciyes, Institute of Social Sciences
M.A. Thesis, August 2014
Advisor: Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK**

ABSTRACT

This study aims at evaluating the impacts of changing and modernizing Turkish society because of the natural consequences of modernism on imams, who work at the Presidency of Religious Affairs of Turkey. To realize this research, the survey, which consists of 66 questions, was conducted on Imams, who work at Kecioren, Ankara, which is the case study of this research. The data which has been gathered from this survey was analyzed in the SPSS program. The results of the survey clearly confirmed the hypothesis which was formulated at the beginning of this study. As a result, the more Imams live in urban centers, the more they adopt new religious ideas as opposed to the Imams who live in rural places. At the same time, the Imams who have worked for a longer period of time are more conservative for new religious ideas. Imam's education level is also another factor which determines their changing standing for new religious ideas. When imams get old, their conservative religious thoughts can also be changed due to modernism. After evaluating all the data, I argue that imams who live in urban centers more easily adapt to new religious ideas because of modernism unless they don't pose any threat to religious orthodoxy. The fact that Imams comply with society's needs is very important in the sense of leading society. I have finally argued that the Imams who live in urban centers do not only comply with modern society's needs but they also lead society.

Key Words: Imams, Socials Changes, Modernism, New Religious Ideas

İÇİNDEKİLER

DİN GÖREVLİLERİNİN DİN ANLAYIŞLARINDAKİ DEĞİŞMELERİN SOSYOLOJİK İNCELENMESİ (ANKARA / KEÇİÖREN ÖRNEĞİ)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK	ii
ONAY	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xii

GİRİŞ

1. KONU	1
2. PROBLEM	1
3. AMAÇ	2
4. ÖNEM	3
5. İLGİLİ LİTERATÜR	4

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL TEMELLERİ

1. DİN VE DEĞİŞME	5
a. Sosyolojik Olarak “Din” Kavramı	5
b. Sosyal Değişme	7
c. Din ve Değişime İlişkisi	8
d. Değişmenin Din Üzerindeki Etkisi	9
e. Dinin Değişme Üzerindeki Etkisi	10
f. Din ve Değişmenin Karşılıklı Etkileşimi	13

2. DİNDARLIKTAKİ DEĞİŞİMİN TEMEL FAKTÖRÜ OLARAK MODERNLEŞME OLGUSU	14
a. Modernleşme ve Değişim İlişkileri	18
b. Modernleşme ile Dini Hayat Arasında Etkileşim	21
c. Modernleşme ve İslâm Etkileşimi	24
d. Modernleşme Sürecinde Türkiye ve Diyanet	28
e. Dini Organizasyonlar, Diyanet ve Değişim İlişkisi	30
3. DEĞİŞİM İLE İLİŞKİ İÇİNDE DİN GÖREVLİSİ	34
a. Din Görevlisinin Tarihte Değişen Görev Tanımları	34
b. Din Görevlisinin Toplumdaki Yeri	37

İKİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. YÖNTEM	39
a. Hipotezler	39
b. Sınırlılıklar	40
c. Evren ve Örneklem	40
d. Veriler ve Toplanması	41
e. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması	42
f. Araştırma Alanının Genel Özellikleri	42
g. Örneklem Genel Özellikleri	43
h. Verilerin Yorumlanması	46
2. DİN GÖREVLİSİNİN DİN ANLAYIŞLARINDAKİ DEĞİŞİM ALANLARI	46
a. Din ve Aile	46
b. Din ve Eğitim	54
c. Din ve Siyaset	60
d. Din ve Ekonomi	64
e. Din ve Gündelik Hayat	67
f. Din ve Boş Vakit Değerlendirme	71
g. Din Görevlisi ve Mesleki Konular	74

SONUÇ	79
KAYNAKLAR	82
EKLER	85
ÖZGEÇMİŞ	93

KISALTMALAR

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİYK	: Din İşleri Yüksek Kurulu
Ed.	: Editör
İLİTAM	: İlahiyat Tamamlama
s.	: sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TV	: Televizyon
y.y.	: Yüzyıl

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Yaş Durumu	43
Tablo 2. Öğrenim Durumu	43
Tablo 3. Görev Süresi.....	44
Tablo 4. Şehir Merkezindeki Görev Süresi	45
Tablo 5. “Din” Kavramı	46
Tablo 6. Dini Nikâh Konusu.....	48
Tablo 7. Ailede Söz Hakkı	49
Tablo 8. Evlilik Öncesi Görüşme.....	49
Tablo 9. Misafirlikte Oturma Şekli	50
Tablo 10. Düğün Merasimlerinin Yapılış Şekilleri.....	50
Tablo 11. Doğum Kontrolü	51
Tablo 12. Aile İçi Şiddet	52
Tablo 13. Çok Eşlilik	53
Tablo 14. Kişisel Bakım Konusu	53
Tablo 15. Kadınların Arka Safta Olması.....	54
Tablo 16. Çocuk Eğitiminde Dayak.....	56
Tablo 17. En Uygun Din Eğitiminin Verildiği Yer	56
Tablo 18. Hizmet içi Eğitimlerinin Gerekliliği.....	57
Tablo 19. Bayanların Okutulması	58
Tablo 20. Dini Bilgi Temini	58
Tablo 21. TV’deki Dini Programlar.....	59
Tablo 22. Dini Bilgi Kaynaklarının Çoğalması.....	59
Tablo 23. Dinin Referans Noktası Olması.....	61
Tablo 24. Din ve Siyaset	62
Tablo 25. Din Görevlisinin Siyasi Görüşü	62
Tablo 26. Cemaatleşmeler	63
Tablo 27. Sivil Toplum Kuruluşları.....	63
Tablo 28. Birikimlerin Değerlendirilmesi	65
Tablo 29. Ev İçin Kredi Alınabilir Görüşü.....	65
Tablo 30. Finans Kurumu- Banka Karşılaştırması.....	66
Tablo 31. Banka Maaş Promosyonları	66
Tablo 32. Kadınların Bütçeye Katkısı.....	67

Tablo 33. Fetvalarda Değişim.....	68
Tablo 34. Din Görevlilerinin Giyim Tarzı.....	68
Tablo 35. Estetik Yaptırılması.....	69
Tablo 36. Dinin Yaşanabildiği En Uygun Mekân.....	69
Tablo 37. Hastalıkların Tedavisi.....	70
Tablo 38. Namaz ve Başörtüsü Konusu	70
Tablo 39. Peygamberimize Kurban Kesilmesi	71
Tablo 40. Türbe Ziyaretleri.....	72
Tablo 41. Din ve Boş Vakitlerin Değerlendirilmesi	72
Tablo 42. İnternet Kullanımı	73
Tablo 43. Gazete Dergi Okuma Durumu	73
Tablo 44. Tatil Tercih.....	74
Tablo 45. Din Görevlisi Nasıl Olmalı	74
Tablo 46. Bilgi Aışverişinde Bulunulan Kesim.....	75
Tablo 47. Ölen kişinin Ardından Mevlid ve Kur'an Okunması	75
Tablo 48. Diğer Dinlere Bakış Açıları	76
Tablo 49. Cinci Hoca, Muska ve Cin Çıkarma Kavramları	77
Tablo 50. Dinde Bireysellik.....	77
Tablo 51. Anadilde İbadet	78
Tablo 52. Merkezi Vaaz	78

GİRİŞ

1. KONU

Çalışmanın konusu, din görevlilerinin değişen din anlayışları hakkındaki görüşleri olarak belirlenmiştir. Toplumda zamanla dini konularda değişmeler meydana gelebilmektedir. Çalışmamız; bu dini konuların, meslekleri gereği toplumun her daim içinde bulunan, kanaatimizce toplumun kalbinde diyebileceğimiz, din görevlilerindeki karşılığını araştırmak olacaktır.

Çalışmada, değişen dini anlayışları daha iyi anlatabilmek için “Din ve Aile”, “Din ve Eğitim”, “Din ve Siyaset”, “Din ve Dini Pratikler”, “Din ve Boş Vakit Değerlendirme”, “Din ve Ekonomi”, “Din ve Mesleki Konular” gibi değişim alanları belirlenmiştir. Belirlenen bu alanlar doğrultusunda konu açıklanmaya çalışılmıştır.

2. PROBLEM

Din görevlileri meslekleri gereği tüm gün toplum içerisinde olmaktadır. Toplum ise din görevlilerini kendilerine örnek olarak görmekte hatta kendilerine bir önder olarak seçebilmektedirler¹. Kırsalda bu önderlik vasfı oldukça önde gözüktüğü de modern toplum hayatında kendini daha fazla hissettirmektedir. Ancak, üzerinde durduğumuz gibi, toplum sürekli değişmekte ve ilerlemekte ve bu değişimin sonucu olarak dini anlamda da birçok yenilikler ve yeni durumlar ortaya çıkmaktadır.

İslam dininde bireylerin en önemli toplanma mekânları camilerdir. Cami toplayan, buluşturan ve birleştiren yer demektir. Camilerde bütün Müslümanlar renk, ırk, mezhep, unvan ve kültür farkı gözetmeksizin bir araya gelirler. Camilerde hizmet eden din

¹ Bkz. <http://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/OrnekDinGorevlileri.aspx>, 10.05.2013

görevlileri de, toplumun manevi hizmetkârları konumunda saygı ve hürmet duyulan önder kimselerdir. Bu gün dünya ile birlikte ülkemizde hızlı bir değişme süreci içerisindeyiz. Ülkemizdeki şehirleşme, eğitim seviyesinin yükselmesi, milli gelirdeki artış gibi unsurlar sürekli bir modernleşmenin varlığını göstermektedir. Değişim ülkemiz insanının yaşadığı mekânda, gelir durumunda, eğitim seviyesinde, üretim ve tüketim alışkanlıklarında, iletişimde, ailede ve hayatın her alanında kendisini hissettirmektedir. Hızlı bir şekilde modernleşen toplumlarda gerek mesleki gerekse sosyal roller de sık sık değişmektedir. Bu değişime uygun davranamayan Kurumlar ve bireyler ya gittikçe önemsizleşmekte veya tamamen yok olmaktadır. Bu değişimin sonucu olarak dini anlamda da birçok yenilikler yani durumlar ortaya çıkmaktadır. İşte bizim çalışmamızda "Modernleşen dünyada din görevlisinin, gelenekten gelen misyonuyla birlikte yeni sosyal hayatın ve kültürel değişmelerin yarattığı yeni durumlara nasıl karşılık vereceği, toplumsal dünyada ortaya çıkan sorunlara nasıl bir yol ve yöntem izleyerek tavır geliştireceği" anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu ana problem cümlemize cevap bulabilmek için "Din görevlileri değişen topluma adapte olabilmiş midir? Ortaya çıkan yeni problemler karşısındaki düşünceleri nedir? Düşüncelerinin değişmesi ve gelişmesini etkileyen faktörler nelerdir? Bu düşüncelerini hangi seviyede topluma aktarabilmektedirler? " sorularının karşılığını bulmalıyız.

3. AMAÇ

Din görevlisi gündelik yaşamının yanı sıra meslek alanı olarak da daima toplumun içindedir. Din görevlileri cami içinde ve dışında statüleri gereği toplumu oluşturan bireylerin danışacağı bir örnek, yol göstereni, teselli edicisi, arkadaşı, öğretmeni olmuşlardır. Bu roller din görevlisinin kendi kendine biçmiş olduğu roller değil, aksine toplumun din görevlisine yüklemiş olduğu sorumluluklardır.

Toplumun din görevlisine yüklemiş olduğu roller neticesinde, din görevlilerinin düşünceleri toplumun her kesimine ulaşabilmektedir. Çünkü din görevlilerinin meslek alanlarını göz önünde bulundurduğumuzda birçok kişiyle iletişim halinde oldukları aşîkârdır. Bu nedenle, zamanla değişen din anlayışları topluma din görevlileri vasıtasıyla rahatlıkla etki edebilmektedir. Bu perspektiften baktığımızda din görevlilerinden alacağımız her türlü düşünce ve fikir bizim için önem arz etmektedir.

Din görevlileri bugün birçok toplumsal konularda eğitimlere alınmakta ve bu alanlar da onlarda faydalanılmaya çalışılmaktadır. Bu konulara örnek vermek gerekirse Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının “Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Din Görevlilerinin Katkısının Sağlanması Projesi” en önemlisi olarak gösterilebilir. Bu örneklerin sayısını çoğaltabiliriz. Sonuç olarak din görevlilerinin değişen din anlayışları karşısındaki düşünceleri öğrenilerek toplumun genel düşüncesini öğrenmeye çalışmak, din görevlilerinin toplumun modern yapısına uygunluğunu belirlemek ve bu uyumun oluşmasında ki engelleri belirtmek ayrıca din görevlilerinin toplum içindeki konumunu ortaya çıkarmak çalışmanın temel amaçlarını oluşturmaktadır.

4. ÖNEM

Din, tarihin bütün devirlerinde, bütün toplumlarda daima kendisiyle karşılaşılın, insanı hem içten hem dıştan kuşatan, onun düşünce ve davranışlarında kendini açıkça gösteren aynı zamanda ahlâkî bir müessese olarak fert ve toplumlara yön veren bir olgudur.

İslâm dininde yorumları din sayılan ve kutsal görülen din adamları sınıfı olmadığı gibi her Müslümanın dini yaşama konusunda aynı sorumluluğu vardır. Kutsiyeti olmayan din görevlileri, var olan dinin doğru anlaşılması ve aktarılması için yetiştirilmiş, Peygamber mesleğini icra eden, dini bilgiyi O’nun gibi topluma ileten bir nevi Peygamber varisleridir.

Din görevlileri etki alanı bakımından geniş bir yelpazeye sahiptir. Etki alanlarında toplumun her kesimi vardır. Yaşlılar, gençler, kadınlar, çocuklar, esnaf, öğrenci, diğer kamu görevlileri vb. gibi çok çeşitli gruplara etkisi vardır. Bu nedenle din görevlileri hakkında yapılacak çalışma din sosyolojisi açısından büyük önem arz etmektedir.

Topluma baktığımızda sürekli bir değişim geçirmektedir. Bu değişim içinde farklı dini problemler² çıkması kaçınılmazdır. Bu problemler dini literatüre girdikten sonra karşımıza yeni dini anlayışlar olarak çıkmaktadır. Çalışmamız bu yeni dini anlayışlar karşısındaki din görevlilerinin düşüncelerini ölçmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi din görevlilerinin etki alanının büyüklüğünü de hesaba kattığımızda çalışmamızın önemi ortaya çıkmaktadır.

² Finans bankaları, ev kredileri, banka promosyonları, dini nikâh-resmi nikâh karşılaştırması, dinde reform, dinde bireysellik vb. gibi

5. İLGİLİ LİTERATÜR

İlgili literatür incelendiğinde bir çok doktora ve yüksek lisans çalışmaları yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar din sosyolojisi alanında olduğu gibi Din Eğitimi ve İslâm Hukuku gibi başka alanlarda da yapıldığı anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmaların konusu daha çok din görevlilerinin mesleki problemlerini, temsil gücünü ölçme veya bir konu hakkındaki görüşlerini öğrenme olarak belirlenmiştir. Ancak bu çalışmalar içinde din görevlilerinin sosyal yönüne ağırlık veren çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmaları; Hamdi UYGUN “*Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentiler*”, Şaban ERDİÇ “*Din Görevlilerinin Sosyoekonomik ve Kültürel Tabanı (Antalya İli Örneği)*”, M. Bekir GÜLTEKİN “*Din Görevlilerinin Modernleşmeye Bakışı*”, Kadir ADIYAMAN “*Türkiye’de Din Adamının Sosyal Statüsü*”, Hayrettin GÜL “*Sosyokültürel Açından Din Görevlilerinin Toplumdaki İmajı*” ve Veysel DEMİR “*Din görevlilerinin Fonksiyonları ve Sosyokültürel Tesirleri Üzerine Bir Araştırma*” vb. gibi söyleyebiliriz. Çalışmaların geneline baktığımızda din görevlilerinin hali hazırdaki durumları hakkında bilgi verildiği görülmektedir. Bizim çalışmamızda ise modernleşmenin getirdiklerine tarihsel süreçte din görevlilerinin nasıl adapte olduğu ve değişimin getirdiği yeni durumlar karşısında düşüncelerinin nasıl şekillendiği anlatılmakta ayrıca din görevlilerinin bu düşüncelerini toplumun hangi kesimlerine ve topluma nasıl ilettiği araştırılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL TEMELLERİ

1. DİN VE DEĞİŞME

Toplumsal yapının bir ögesi olarak dinin genel değişmeden bağımsız olduğunu söyleyebilmek zordur. Dinin toplumsal değişmede itici ya da engelleyici bir faktör olarak değerlendirmesiyle birlikte, dini değişmeyi toplumsal değişmenin bir sonucu şeklinde ele almak da söz konusudur.³

Çalışmamızda bu konuyu anlatırken önce “din” ve “sosyal değişme” kavramlarını açıklayıp daha sonra din ve değişme ilişkilerini değerlendireceğiz.

a) Sosyolojik Olarak “Din” Kavramı

“Din gibi önemli bir olgunun bütün yönleriyle tanımlanması oldukça zordur. Bütün toplumları ilgilendiren bir olgu olarak din, belki de bunun en tipik örneklerinden birini oluşturur. Dini tanımlama girişiminde bulunan pek çok düşünür, genellikle, onun bir yönünü vurgulamıştır.”⁴Bazen sosyal hayatın önemli bir boyutu olarak nitelendirildiği gibi, toplumdaki en güçlü, en hissedilebilir ve etkili güç olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵

“Sosyal sistemle karşılıklılık esasına dayalı bir ilişki biçimine sahip sosyal bir fenomen olan”⁶ din kavramının tanımı tabi ki sorunlu bir konu olacaktır. Ancak burada başka tanımlara da yer verilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. İnsanlık kadar eski bir tarihe sahip olan din kavramını “Durkheim, kutsal ve kutsal-dışı arasında bir ayırım

³ Celaledin Çelik, *Kur'an'da Toplumsal Değişim*, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s. 46.

⁴ Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, *Din ve Toplum (Sosyolojik Din Tanımları), Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 42

⁵ Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s.52

⁶ Okumuş, *Değişme ve Din*, s.54

gözetmekte ve kutsal kavramını dinin özü olarak almak suretiyle dini “ Kutsal şeylerle ilgili inanç ve amellerden meydana gelen ve bu inanç ve amellerin ona inanıp bağlananları manevi bir birlik meydana getiren bir cemaatte birleştirdiği dayanışmalı bir sistem” şeklinde tanımlasa da; ancak kutsalın sosyal menşeli olduğunu kabul ederek dinin özünü toplum kalıpları içerisine hapsetmek suretiyle, tapanla tapılanı birbirine karıştırmamaktadır.”⁷

Yüzyılımızın sezgici filozoflarından H. Bergson, *Ahlak ve Dinin İki Kaynağı* adlı meşhur eserinde “Geçmişte ne ilmi, ne sanatı, ne de felsefesi olan insan toplulukları bulunduğu gibi bugünde bu tür toplumlara rastlanabilir. Fakat dinsiz toplum asla var olmamıştır”⁸ derken bu gerçeği dile getirmektedir. Dinlerin öne sürdükleri manevi hakikat, sadece din liderleri ve dindarlar tarafından iddia edilmemekte, aynı zamanda dinle hiçbir ilgisi olmayan birçok felsefe ve ahlak sistemleri, ilim adamları tarafından doğrulanmaktadır. Nitekim modern din sosyologları dinin, toplumsal tekâmülün akışı içerisinde zamanla silinip gidecek olan ekstra sosyal bir olay şeklinde anlaşılamayacağını ısrarla vurgulamaktadırlar.⁹

İslami kaynaklarda din kavramlarını şu şekilde gruplandırmak mümkündür. Ayetlere baktığımızda; ceza, mükâfat, hüküm, hesap, üstün gelme, hâkimiyet, zelil kılma, zorlama, itaat, teslimiyet, hizmet, ibadet, adet, yol, kanun, şariat, millet, mezhep gibi manalara geldiğini söyleyebiliriz.¹⁰

İslam inanç ilkelerine dayalı olarak Müslüman düşünürler tarafından yapılan en yaygın tanıma göre ise din “aklıselim sahiplerini, kendi ihtiyaçlarıyla, bu dünyada doğruluğa, salaha, öteki dünyada kurtuluşa götüren ve yüce Allah tarafından konan bir kanundur.” Bu tanımda, Müslüman düşünürlerin, bir taraftan dinin hem bu dünyadaki, hem de öteki dünyadaki fonksiyonlarını göz önüne alarak bir din tanımı geliştirdikleri görülmektedir.¹¹ “Öyle anlaşılmaktadır ki sadece fert yada toplum kalıpları içerisine

⁷ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, 9. Baskı, 2010, s. 223

⁸ Henri Bergson, *Ahlak ve Dinin İki Kaynağı*, (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu), Doğu Batı Yayınları, 2013.

⁹ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 224

¹⁰ Günay Tümer, “Din”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 9, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s. 313-314

¹¹ Akyüz ve Çapcıoğlu, *Din ve Toplum*, s. 42

sıkıştırılmamış bir kutsal kavramı ve kategorisi bu yüce ve spesifik gerçeği gayet güzel tanımlamaktadır.”¹²

b. Sosyal Değişme

Değişme bir halden başka bir hale geçiş ya da önceki durum veya davranıştan uzaklaşma biçimi olarak tanımlanır.¹³“Sosyal değişmeyi ise her toplumun karakteristik bir özelliği, hatta devamlı bir akış ve değişme ile karşı karşıya olması sebebiyle bizzat toplumun kendisinin tarihi seyri içerisinde doğal bir süreci” şeklinde tanımlayabiliriz.

Bununla birlikte, sosyologlar değişme kavramını açıklarken mesela moda ile ilgili değişmeler ve iş hayatındaki dönemsel değişmeleri sosyal değişmeden saymamaktadırlar. Ayrıca, toplumun alt sistemlerinde olan değişiklikleri, düzensizlikleri, yapısızlık ve erime halini sosyal değişmelerden ayırt etmekte sosyal çözülme olarak nitelendirmektedirler.¹⁴

Sosyal değişme her şeyden önce kolektif olma özelliği vardır. Zaman dilimi, kesintisizlik sosyal değişmenin sınırlarını belirleyen diğer özelliklerdir. Bu anlamda toplumdaki bir veya birkaç kişiyi ilgilendiren veya belirli bir zamanı kapsayan değişiklikler gerçek manada sosyal değişme olamazlar.¹⁵

Değişim, kelimesinde de ifade bulduğu gibi zamanla gerçekleştiği için, zamana bağlı tarihi bir süreç olarak tanımlayabiliriz. Aynı şekilde geçici değişiklikler gerçek anlamda sosyal değişme değildirler. Çünkü sosyal değişmelerin belli bir özelliği de onların köklü ve sürekli olmaları hatta toplumun tarihi akışını ve kaderini değiştiren nitelikte olan değişmeler olmalarıdır.¹⁶ Bunun dışındaki değişimleri sosyal değişme olarak nitelendiremeyiz.

Bütün bu açıklamalarımızı toplamak gerekirse; şu duruma göre sosyal değişme, “zaman içerisinde bir toplumda gözlenebilen ve toplumun sosyal teşkilatının yapısı veya

¹² Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 225

¹³ Çelik, *Toplumsal Değişim*, s. 17

¹⁴ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 361

¹⁵ M. Sait Doğan, Sosyal Değişme ve Din, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı 27, 2003, s.42

¹⁶ Okumuş, *Değişme ve Din*, s.21

fonksiyonlarını geçici olarak değil de sürekli ve köklü bir şekilde etkileyen ve toplumun tarihinin akışını değiştiren değişikliktir.”¹⁷

c) Din ve Değişime İlişkisi

Sosyolojik açıdan bakıldığında din içinde sosyolojik ilişkileri besleyen bir sosyal sistemdir.¹⁸ Bu sosyolojik ilişkilerin değişebildiği durumlar söz konusu olabilmektedir. Buradan şunu diyebiliriz; toplum değişebilir, ancak “dinin esası değişmez”. Din değişmediği halde insanların anlayışları değişiyorsa, bu değişimin sebeplerini dinde veya insanlarda değil bunların dışında farklı kaynaklarda aramak gerekir.¹⁹

“Gerçekte ise toplumu durgun farz etmek metodolojik zaruretlerden doğan ve dolayısıyla da suni bir varsayımdan başka bir şey değildir. Çünkü aslında hiçbir toplum hareketsiz değildir. Tersine her toplumun kendine has bir dinamizmi mevcuttur ve her toplum daimi surette az veya çok bir değişme ile karşı karşıyadır. Zira her toplum aynı zamanda bir tarihtir ve daima bir değişim süreciyle karşı karşıyadır. Bu anlamda toplumu bir insan topluluğunun zaman içerisindeki hareketliliği ve değişimi şeklinde tanımlamak da mümkündür.”²⁰

“Hakikaten mesela çok hızlı sosyal ve kültürel değişme süreçleri ile karşı karşıya bulunan Ülkemizde din ve sosyal değişme olayının karşılıklı ve karmaşık ilişkilerinin Din Sosyolojisinin bakış açıları ve yaklaşım yollarından hareketle bilimsel ve sosyolojik incelenmesi çok büyük bir önem taşımaktadır.”²¹ Burada biz genel çerçevesi içerisinde sosyal değişimin din ile olan karşılıklı ilişkilerini en genel hatları ile ele almak durumundayız.

Dinin toplum ve birey ve toplum hayatını etkileme süreci insanlık tarihi kadar eskilere uzanır, insanlık tarihi ne kadar eskilere giderse gitsin din gerçeği ile karşılaşır. İlkel toplumlarda yaşayan bireylerin hayatında bile dini değerler büyük bir önem taşımaktadır.²²

¹⁷ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 363

¹⁸ Okumuş, *Değişme ve Din*, s.104

¹⁹ Erol Güngör, *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993, s. 31

²⁰ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 358

²¹ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 360

²² Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, (Çev. Turgut Kalpsüz), Doğu Batı Yayınları, 2013, s.31

“Dinin etkili olduğu din-toplumsal değişim ilişkisi tek biçimli bir ilişki arz etmez. Din, toplumsal değişim karşısında bazen ve bazı durumlarda hızlandırıcı olmaktadır. Bazen de din, başlı başına sosyal değişim faktörü olmaktadır.”²³ Konuyu daha bilimsel ve sosyolojik terminoloji ile ifade etmek gerekirse, din ile sosyal değişme arasında iki ve hatta üç yönlü bir ilişkinin söz konusu olduğunu belirtmek gerekir.

“Buna göre, din ve sosyal değişme ilişkilerinde din, bir yönüyle sosyal değişmeye engel teşkil eden bir faktör olarak karşımıza çıkarken, bir başka veçhesi altında sosyal değişimin temel faktörü veya motor gücü olarak kendini göstermekle ve nihayet sosyal perspektiften yaklaşıldığında, dini değişmeyi sosyal değişimin bir sonucu olarak ele almak yahut en azından sosyal değişimin din üzerindeki etkilerinden söz etmek mümkün olmaktadır.”²⁴

d. Değişimin Din Üzerindeki Etkisi

“Bazı sosyologlar determinizm bakış açısıyla dini tamamen sosyal şartların sosyal değişimlerin bir sonucu gibi görme eğiliminde olmuşlardır. Bu nedenle, dinlerin toplumun genel yapısındaki değişmelerden nasıl ve ne yönde etkilendiklerinin de incelenmesi gerekmektedir.”²⁵

Her yeni din, geleneksel toplumlarda yaratıcı bir hamle olarak ortaya çıkmakta, bu gücünü koruduğu sürece önemli sosyal değişmelere yol açmaktadır.²⁶ Ancak Fransız filozofu Bergson’un da gayet yerinde teşhisi ile bu ancak, böylesine bir değişmeye açık, dinamik toplumlarda mümkün olmaktadır. Tersine kapalı ve statik toplumlar bu yaratıcı tekâmül hamlesini kabule müsait değildirler.²⁷ “Bu tespitin ışığında bakıldığında mesela Çin’de Konfüçyanizm’in ortaya çıkışı ve yerleşmesi orada hızlı bir sosyal değişme, düzensizlik ve hatta feodal prensliklerin çatışma döneminde olmuştur. İsrail kavmi içerisinde peygamberi hareketin gelişmesi ile ülkenin Mezopotamya’daki güç tarafından

²³ Okumuş, *Değişme ve Din*, s.104

²⁴ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 368

²⁵ Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, *Toplumsal Yapı, Değişme ve Din (Toplumsal Değişme ve Din)*, Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi, Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.399

²⁶ Akyüz ve Çapcıoğlu, *Toplumsal Yapı*, s. 399

²⁷ Bergson, *Ahlâk*, s. 25

tehdit altına alınması arasındaki paralelliğe de işaret etmek gerekir.”²⁸“Bunun gibi araştırmalar, Hıristiyanlıktaki birçok unsurun, eski toplumların inanç, mitoloji, pratik ve kültürleri içerisinde önceden var olduğunu göstermektedir.”²⁹ Aynı zamanda, İslamiyet’in ortaya çıktığı dönemde Arabistan’ın, bir yandan Bizans, bir yandan Sasani ve bir yandan da Habeşistan imparatorluklarının hâkimiyet tehdidi altında bulunduğu ve özellikle Fil vakasının Hicaz yöresini nasıl tedirgin ettiğine ve işte İslamiyet’in böyle bir değişme ortamında ortaya çıkıp geliştiğine işaret edilmektedir.³⁰

Her yeni din, içinde neşet ettiği siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel sınırların ötesine taşıdığı andan itibaren, yeni durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Yeni şartlarda varlığını koruyabilmek için ve uyum sağlamak için, o şartlara bir şekilde uyum sağlamak durumunda kalmaktadır. Bu gelişmeye paralel olarak, yeni ve farklı dini eğilim ve şekiller ortaya çıkmakta ve bunlar geleneksel temayül, yaşayış ve formlarla çatışmaya girmektedirler. Çin Budizmi, Lamaizm ve Zen Budizmi gibi Budist oluşumlar, işte bu şekilde doğmuşlardır.³¹

e. Dinin Değişme Üzerindeki Etkisi

Din, hem bireyleri hem de toplumları etkiler. Bu anlamda dinin birey ve toplum hayatını etkileme süreci insanlık tarihi kadar eskilere uzanır. İnsanlık tarihinin ne kadar eski devirlerine gidilirse gidilsin din gerçeği ile karşılaşılır. İlkel topluluklarda bile bir takım toplumsal gruplar içinde yaşama eğiliminde olan bireylerin hayatında dini değerler büyük bir öneme sahip olmuştur.³² Din ile değişme arasındaki ilişkiler incelendiğinde, bazen din, değişmenin önündeki bir engel olabildiği gibi, bazen de değişmenin tetikleyici unsuru haline gelebilmektedir. Biz burada bu ayrımı iki başlık altında inceleyeceğiz.

I. Değişmeyi engelleyici bir faktör olarak din;

Gerçekte hemen her din menşei bir mitolojiye veya kurucunun ya da dini tebliğ edenin dini tecrübesinin hatırasına bağlılık ve onu her seferinde yeniden yaşama ya da

²⁸ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 375

²⁹ Okumuş, *Değişme ve Din*, s.135

³⁰ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 375

³¹ Okumuş, *Değişme ve Din*, s.136

³² Akyüz ve Çapcıoğlu, *Toplumsal Yapı*, s. 386

tekrardan ibaret olan menseki bir karakter arz etmekte ve böylece kendini tarihten soyutlayarak her çeşit değişmeden uzak kalmak eğilimini taşımaktadır. Bu muhafazakâr vechesi altında din her çeşit zihniyet, değer, norm ve sosyal ve kültürel yapı değişikliklerine karşı bir fren ve engel teşkil etme fonksiyonunu tabiatında temelden taşıyor görünmektedir.³³

Dinin sosyal değişme üzerindeki rolü üzerinde duran sosyologlardan biride Durkheim'dir. Bilindiği gibi O dinin, toplum yapılarının sabit kalmasında ve yapıyı oluşturan unsurların korunmasında önemli işlevleri olduğunu savunur.³⁴ Burada din, sosyolojik açıdan bir istikrar faktörü olarak değerlendirilmekte, bu sebeple de toplumsal değişmeyi engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca din, dünya düzeninin anlam yoksunluğunu gideren ve toplumsal gerçekliği, kutsallaştırılmış bir düzene dönüştüren bir güç olarak kavramsallaştırılmış.³⁵

Ancak, aslında bu vechesi altında dahi dinin sosyal değişme olgusunu tamamen inkâr ettiğini düşünmek hatalı olacaktır. Zira ister evrensel ve ilahi dinler olsun, isterse geleneksel ve hatta arkaik halk dinleri olsun, onlar, tarihi ve sosyal perspektiften bakıldığında, gerçekte değişmeyi inkâr etmemekte, fakat onu bir çeşit kayıp veya gerileme ya da menşei tecrübeye nispetle yaratıcı ve hayat verici enerjinin yitirilmesi yahut bozulması olarak görmekte ve hakikaten mesela, zamanın değişmesi sonucu dinin asli safiyetini veya yaratıcı enerjisini kaybettiği bütün durumlarda, bunu düzeltmek üzere girilen her değişiklik hamlesi onun ilk dönemlerinin orijinal safiyetine bir çeşit dönüş hareketi karakterini göstermektedir. Bunun tipik örneklerini, mesela İslam tarihi boyunca çeşitli Müslüman toplumlar ve çevrelerin ihya hareketlerinde bulmak mümkündür. Keza yine İslamiyet'te, belli bir devirden itibaren Sünnilik, çeşitli itizali hareketlere karşı, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin Sünnetine yani menşei dini tecrübe mirasına bağlılık geleneğini temsil etmeyi esas itihaz etmiştir.³⁶

Bu bakımdan da, hemen her dini sistemin, değişmeye karşı oldukça dayanıklı temel birtakım inançlara, menseklere ve bunları muhtevi olan birtakım kutsal metinlere dayanmakta olduğunu; esasen dinin ayırt edici niteliğinin, kökü mukaddes âleme

³³ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 369

³⁴ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, 2007, s. 37

³⁵ Okumuş, *Değişme ve Din*, s.110

³⁶ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 369-370

uzanan kutsal kategorisine dayandığını önemle ve ısrarla belirtmeliyiz. Nitekim böyle olduğu için din, genellikle, ister ilkel toplumlarda isterse de oldukça durgunlaşmış ve gelenekselleşmiş yüksek kültürlerde olsun karşımıza daha çok bir muhafazakârlık faktörü olarak çıkmaktadır. Özellikle dinin gelenekleştiği ve müesseseseleşerek istikrar kazandığı her toplumda bu böyledir.³⁷

II. Değişme faktörü olarak din;

Din, insanların ve toplumların yaşamında önemini her zaman hissettiren temel değişim faktörlerinden birisi olarak değişmez ve genel ilkeler koyar. Günlük hayatta insan bu ilkelere bağlı kalarak bunalıma düşmekten kurtulur.³⁸ Ayrıca din, “insanlara çevrelerindeki dünyayı özel gözlüklerle görmelerini sağlayacak kavramsal görüş imkânları sunmakla” toplumu anlamalarına katkıda bulunur.³⁹ Ancak din değerlerin muhafazası fonksiyonunun ötesinde, yeni değerlerin yaratıcısı olması ve böylece toplumdaki sosyal değişme olgusunda yer alması ve hatta duruma göre orada temel bir faktör olarak fonksiyon görmesi de söz konusudur.⁴⁰

Toplumsal değişimin faktörü olarak din, toplumların hem lehine hem aleyhine etkili ve işlevsel olabilir. Din bazen meşrulaştırma görevi görür ve sosyal düzeni sağlar. Bazen de böyle bir işlev yerine mevcut toplumsal düzeni değiştirmeye yönelik bir hareket oluşturarak toplumda sapmalara neden olabilmektedir. Dolayısıyla din düzeni sağlayabildiği gibi, düzensizliğe de yol açabilir.⁴¹ Mesela, Batıda modern Kapitalizmin doğuşunda oynadığı rolde görüldüğü üzere o, sosyal ve ekonomik değişimin ve dolayısıyla da yeni değerlerin yaratılmasının hâkim faktörü olabilir. Ancak tarihin başka dönemlerinde, insan davranışlarına hâkim olan ve onlara ilhamını veren dini ve sıhri dünya görüşü, tersine ekonomik gelişmeye ve rasyonelleşmeye engel olduğundan, toplumsal gelişme ve değişmeye de olumsuz etkilerde bulunuyordu.⁴²

“Toplumda geleneğin ve şu hale göre statükonun korunmasını üstlenmiş görünen, ancak yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü üzere bizzat geleneksel bir toplumda ortaya çıkışı

³⁷ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 370

³⁸ Güngör, *Meseleler*, s. 243

³⁹ Mardin, *İdeoloji*, s. 50

⁴⁰ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 371

⁴¹ Okumuş, *Değişme ve Din*, s.125

⁴² Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 371-372

ve yerleşmesi bir toplumsal değişme olarak karşımıza çıkan ve üstelik durum ve şartlara göre, her zaman için yaratıcı değerleri vasıtasıyla sosyal değişmenin hakim faktörü rolünü üstlenme eğilimi ve gücünü en azından potansiyel olarak kendinde bulunduran dinin bu her iki durumunun muhtelif örneklerini İslamiyet'te ve İslam tarihinde bulmak mümkündür. Bu konuda; bir yandan putperest inançları ve gelenekleri içerisinde bocalayan bir toplumda Hz. Peygamber'in çağrısının kısa zamanda nasıl köklü dini-sosyal ve kültürel değişimleri beraberinde getirdiğini ve üstelik onların yalnızca Arabistan'la sınırlı kalmayarak, o zamanki dünyanın büyük bir bölümünü etki alanına dahil ettiğini ve böylece İslam kültür ve medeniyetinin bu yenileyici hamle sayesinde insanlığa kazandırdıkları örnek gösterilebilir.”⁴³

f. Din ve Değişmenin Karşılıklı Etkileşimi

Dinin sosyal değişmedeki rolü ile sosyal değişme karşısındaki rolü birbirlerinden apayrı şeyler değildir. Şu muhakkak ki sosyal hareketlilikte din daima denge, istikrar, emniyet unsuru olmuştur.⁴⁴

“Din ve değişme arasındaki ilişkiler ve bu çerçevede toplumsal değişmenin din üzerindeki etkileri karşılıklı bir takım etkileşim süreçleri manzumesinde kalmaktadır. Zira din ve dini hayat üzerinde harici değişme ve istihale faktörlerinin yanı sıra iç faktörlerin de etkisi mevcuttur. Ve hatta diyebiliriz ki dini tecrübe ve orada ortaya çıkan değişme ve gelişmeler temelde yinede bu dâhili dinamiklerine göre belirlenmektedirler. Çünkü din, temelinde kutsiyet âleminde kaynağını almaktadır ve bu kaynak aslında beşer üstü bir âleme aittir. Bununla birlikte, dünyevi olarak konuya baktığımızda, insan toplumlarında dini olay, büyük din fenomenoloğu M. Eliade'ın da belirttiği gibi hiçbir zaman “saf” şekilde vücut bulmamaktadır. Bu anlamda katıksız dini olay mevcut değildir. Beşeri bir fenomen olarak din bir toplum olayıdır ve onun filolojik, ekonomik, kültürel, vs. yönleri de bulunmaktadır. Keza, bir toplum olayı olarak din, elbette ki toplum içerisinde vuku bulan toplumsal olaylardan ve değişmelerden de etkilenecektir. Ancak karşılıklı bu etki ve tepkilere bakarak dini, öteki toplum olaylarına ve sosyal fonksiyonlarına irca etmeye kalkışmak veya onların basit bir sonucu olarak görmek

⁴³ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 373

⁴⁴ Yumni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din, Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*, MÜİFAV Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul 1998, s. 135

istemek, H. Poincare'ye göre, fili yalnızca mikroskop altında inceleyerek onu yeterince tanıdığını iddia etmeye benzeyecektir.”⁴⁵

2. DİNDARLIKTAKİ DEĞİŞİMİN TEMEL FAKTÖRÜ OLARAK MODERNLEŞME OLGUSU

Modernleşmeyi daha iyi anlayabilmek için, modernleşmenin zıttı kabul edilen gelenek kavramıyla başlayalım. “Gelenek kelimesi sözlük anlamı olarak, devretmek, teslim etmek anlamına gelmektedir.”⁴⁶

Geleneğin çok çeşitli tanımları yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: gelenek, “geçmişin belirli bir takdimi ve bu geçmişin sürekli olarak yeniden meydana getirilmesidir. Bundan dolayı gelenek, objektif bir geçmişten daha kıymetli ve önemlidir. Ayrıca o geçmişi seçici bir anlayışla yeniden oluşturma, yeniden düzenleme, belirli bir anlayışla yeniden yerleştirmedir.” Gelenek, “geçmiş yaşam biçimlerinin içinde yaşanan ana taşıdıkları maddi ve manevi değerler bütünüdür, eski zamanlardan kalmış olmaları nedeniyle saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen ölçüler olması”, “bir önceki ‘an’a ait olanın bir sonraki ‘an’da yinelenmesi gibi anlamalarda tanımlanmaktadır.”⁴⁷

Sosyolojik anlamda gelenek “kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, düşünce ve kültür birikimini ifade eder”⁴⁸ tanımdan da anlaşılacağı üzere gelenekle insan faktörü arasında yakın bir ilişki vardır. Gelenek insandan daha bağımsız değildir.⁴⁹

“Gelenek” kavramının tanımları, daha çok geleneğin geçmiş zamanda meydana gelmiş olmasını vurgulamaktadır. Bugün bu konuda bir anlam karışıklığı söz konusu olmakta neyin gelenek olup olmadığı karışmaktadır. Kimileri gelenekten anane, örf ve adetleri anlarken, kimileri dini anlamakta, kimileri de bir başka anlamda kullanabilmektedirler. “Gelenek özü itibarıyla din ve onun tüm yönlerini kapsayan bir kavramdır. Burada

⁴⁵ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 379

⁴⁶ Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat (Rize İl Merkezi Örneği)*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002, s. 33

⁴⁷ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 34

⁴⁸ Kadir Canatan, *Din ve Laiklik, “Gelenek, Din ve Modernite”*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s. 123

⁴⁹ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 34

gelenek iki şekilde görülmektedir. Birincisi dinin kaynağına uzanan dikey hareketlilik, diğeri de toplumda işleyen yatay hareketliliktir.”⁵⁰

Modern anlayışa göre geleneksel insan kaderci bir anlayışa bağlı olmakla birlikte yeniliklere kapalı, geçmişine ve değerlerine bağlıdır. Hatta bu insan tipi yeni ve farklı şeylere kapalıdır; hatta onu peşinen reddeder.⁵¹ Modernleşmeye geçmeden önce kavramın kökenini açıklamakla başlayalım.

“Eski Türkçede “asri” “muasır” gibi iki ayrı kelime halinde, bugün Türkçemizde “çağdaş” kelimesi karşılığı olarak kullanılan modern kelimesinin Batı dillerindeki karşılıkları arasında “modern”, “contemporary”, Fransızcadaki “mondaine” ve İngilizcedeki “mundane” sayılabilir.”⁵² Aynı zamanda, kökeni Latince “modernus” kelimesine dayanan ve “günümüze, çağa ait olan, onu çağrıştıran” gibi anlamalara gelen modern terimi, eski ve geleneksel olana karşı yeniliği ifade etmektedir.⁵³

“Çeşitli anlamlar atfedilse de bu kavramın yaygın olarak, şimdiki zamana ait ve uygun olan, yeni ve toplumlar arasında en gelişmiş olanların temsil ettiği bilgi, teknik ve zihniyet düzeyini ifade etmek üzere kullanıldığı bilinmektedir.⁵⁴ Bu kavram ile ilişkili ya da onun karşılığı olarak kullanılan asri, muasır, çağdaş, çağcıl, çağdaşlaşma, muasırlaşma, modern, modernite, modernleşme, gibi kavramlar, birbirinin yerine kullanılmaktadır.”⁵⁵ Hocaoglu’na göre çağdaşlaşma, düşük gelişme düzeyindeki toplumların, yüksek gelişme düzeyine erişmesi; modernleşme ise başkaları tarafından erişilmek veya ulaşılmak istenen yüksek bir düzeye yükselebilmek anlamına gelmektedir.⁵⁶

Modern kavramı çerçevesinde kullanılan modernlik (modernite), “genel olarak bir uygarlığın kendi gelişim çizgisi içinde görece en son dönemde geliştirdiği, özel olarak da batı uygarlığının Rönesans ve Aydınlanma dönüşümünden sonra kazandığı kültürel

⁵⁰ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 35

⁵¹ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 36

⁵² Niyazi Akyüz ve Ş. Gürsoy, *Toplumsal Yapı, Değişme ve Din (Modernleşme, Sekülerleşme ve Din)*, Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi, Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.404

⁵³ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 41

⁵⁴ Durmuş Hocaoglu, *Laisizm'den Milli Sekülerizme*, Ankara 1995, s. 22-23

⁵⁵ Akyüz ve Gürsoy, *Toplumsal Yapı*, s. 404

⁵⁶ Hocaoglu, *Laisizm*, s. 37

değer ve sosyal ilişkilerin özümsemesi ile ortaya çıkan yaşam tarzı”⁵⁷ olarak tanımlanmaktadır. “Modernlik geleneksel kimliğin kalıbında bir açılma, nesilden nesile geçen aile, yöresellik ve toplumsal sınıf kimliğinden bir kaçış fırsatı anlamlarında da kullanılmaktadır.”⁵⁸

18. yüzyıl aydınları tarafından ortaya atılan modernlik insana kendi potansiyel gücünü göstererek, onun kendisi dışındaki gelenek ve din gibi otoritelerin etkisinden kurtulmasını, kendi varlığının bilincine varmasını, kendi kurguladığı dünyada yaşamasını öğütlemiştir.⁵⁹ “Söz konusu yüzyılın sonuna kadar insan, kurgulanan bir dünyanın kendisine yüklediği belirli bir takım görevleri yerine getirmekle mükellef kılınırken, bu dönemden sonra aklın ve bilimin öncülüğünde kurulacak bir dünyada yaşaması istenmiştir.”⁶⁰

Buna rağmen, sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan modern dönemin ne zaman başladığına dair net bir tarih olmadığı gibi modern toplumun özellikleri üzerinde de bir ittifaktan bahsetmek zordur. Anlaşılacağı üzere modern toplum, çağdaş toplumdur. Fakat günümüzde çok çeşitli toplumlar yaşamaktadır. Bu toplumların ekonomik ve siyasal yapıları farklı olduğu gibi, sanayileşme düzeyleri ve kültürel yapıları da farklıdır. Günümüz toplum tipini, yani modern toplumu tespit etmek için öyle bir kriter bulmalıyız ki bu kriter, eski toplum ile günümüz toplumunu ayırabilsin Kongar’a göre, sadece teknoloji, insanın yeryüzünde var olduğu andan bu güne kadar olan gelişmesini nesnel kriterlere göre bize bildirebilir. Çünkü teknoloji, bir birikim sonucu ortaya çıkar, birikim ise bir ilerlemenin işaretidir. Teknolojinin toplumdaki belirtisi de sanayileşme düzeyidir. Şu halde modern toplum, ileri düzeyde sanayileşmiş toplumdur.⁶¹

“Modern insan akli ve rasyonel bir özellik taşıdığı gibi modern toplumlar da akli bir temel üzere oluşturulmuştur. Toplumu fiziki yapısı ve insanlar arasındaki sosyal münasebetlerin altında rasyonel bir düşünce yatmaktadır. Modern toplum, “endüstri, teknoloji, bilim ve rasyonellik ilkesine göre biçimlenmiş bulunan bürokrasi tarafından yöneltlen ileri derecede bölümlere ayrılmış, bir toplum doğuran, giderek genişleyen bir

⁵⁷ Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, s. 160

⁵⁸ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 42

⁵⁹ Ahmet Özkiraz, *Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum*, Çizgi Kitabevi, 2003, s. 25

⁶⁰ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 42

⁶¹ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 228

evrendir.”⁶² Böyle toplumlarda işbölümü artmış, her alanda uzmanlaşma ortaya çıkmıştır. Modern toplumlara “sanayi toplumu, teknolojik toplum, kitle toplumu”⁶³ da denilmektedir. “Bu toplumlarda sürekli bir değişme yaşanıldığından, hareketlilik hızlıdır. Toplumsal işleyiş hızlı olmanın yanında giriftir.”⁶⁴

“Wagner, modern kavramı ve modern toplumun nitelikleri konusunda yaygın olarak sanayileşme, bürokratikleşme, kentleşme, demokratikleşme süreçlerinin yanında bilginin kaynağı konusunda empirik-analitik yaklaşımı da önemsemektedir. Bu süreçlerle birlikte düşünüldüğünde modernleşmenin, insanlığın, yeryüzünde kontrolü ele geçirmesi anlamına geldiğini ifade edebiliriz.”⁶⁵

Modern kavramına bağlı olarak tanımlamamız gereken diğer bir kavram ise “modernleşmedir”. Modernleşme kavramının ülkemizde kimi zaman çağdaşlaşma ve modernizasyon şeklinde de kullanıldığı görülmektedir. Çok değişik tanımları yapılmakla birlikte modernleşme kavramı, sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik vb. konularda başta Amerika olmak üzere gelişmiş Avrupa ülkelerini sahip oldukları imkânlarla ulaşma amacıyla⁶⁶ çevre ülkelerin modern zamanlarda içine girdikleri süreç şeklinde tanımlanabilir.⁶⁷

“Modernleşme olgusu en genel anlamıyla, tarıma dayalı toplumsal bir yapıdan sanayileşmiş, kitle iletişim ve ulaşım imkânları artmış, eğitim seviyesi yükselmiş, sosyal ve siyasi hareketliliğin yoğun olduğu bir döneme geçiş şeklinde de düşünülebilir.”⁶⁸

“Modernleşme sürecinde önemli unsurlar bulunmaktadır. D. Lerner bunları, kentleşme, eğitim, medya ve siyasi katılım şeklinde nitelendirilir. Ona göre modernleşme sürecinin başında kentleşme önemli bir safhadır. Toplumun tam bir katılımıyla işleyişinde okuryazar bir kişi toplumda kendi arzularını gerçekleştirmeye ve toplumun gelişmesine katkıda bulunmaya çalışır. Üçüncü safha medya katılımıdır. Zaten modern zihniyeti taşımanın özelliklerinden birisi de günlük basın ve yayın takibidir. Bununla fert gelişmelerden haberdar olarak yenilikleri kabule hazır hale gelir. Bir diğeri de sosyal ve

⁶² Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 45

⁶³ Önal Sayın, *Sosyolojiye Giriş*, Üniv. Kitapları, İzmir 1994, s. 105

⁶⁴ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 45

⁶⁵ Akyüz ve Gürsoy, *Toplumsal Yapı*, s. 405

⁶⁶ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 46

⁶⁷ Canatan, *Din ve Laiklik*, s. 130

⁶⁸ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 46

siyasi katılımdır.”⁶⁹Lerner bu süreçlerin aynı sıra ile bütün dünyada geçerli olduğunu belirtir.⁷⁰

Eskiye, geçmişe, tarihi yadsıyan, yeniyi, çağa ait olanı kabul eden modernizm, hümanizm, sekülerizm ve demokrasi üzerine kurulu, hâkimiyetin insana ait olduğunu, kurtuluşun dinde değil bilimsel icatlarda bulunabileceğini savunan insan merkezci bir dünya görüşü olarak da düşünülebilir.⁷¹

“Kendisini gelenek karşıtı olarak sunan modernizm, daima gelişmeyi takip ederek onu açığa çıkarmaya çalışmıştır. Modernlik tarihi, toplumun normlarını işlevsiz kabul ederek, uygun ve doğru olanın bunları terk ederek, yeni şeylere yönelmek olduğunu belirtir. Modern düşünce “niçin” üzerinde değil “nasıl” üzerine yönelirken geçmişe değil şimdiyi tartışır ve onun üzerinde durur. Modern düşünce evrenin daima bir oluş içerisinde bulunduğunu, biraz önce yeni olanın şimdi eskidiğini, o nedenle mutlak değer oluşturulamayacağını ispata çalışır.”⁷²

a) Modernleşme ve Değişim İlişkileri

Günümüzde modernleşme ve değişim kavramlarının birlikte ele alındığını, modernlik denilince değişim, değişim denilince modernliğin kastedildiğini görüyoruz. Modernleşme süreci daha çok, sanayileşme, kentleşme, ekonomik gelişme gibi etkenlerle, yaşanan çağa, yeni şekil ve anlayışlar getirmek suretiyle insan ve toplumda meydana gelen yeniliklerdir.⁷³“Değişim ise, insan ve toplumların yeni bir anlayış ve yaşam tarzı belirlemeleri, mevcut tutum ve davranışlarını terk etmeleri, bir başka görünüm almaları olarak değerlendirilebilir. Modernlikte teknik vasıtalarla bağımlı ve ileriye yönelik bir yenilik söz konusu olurken, değişimde ise bu yenilik ya da değişim ileriye doğru olabileceği gibi geçmişe, geriye doğru da olabilir.”⁷⁴

Aslında modernleşmeyi daha iyi anlayabilmek için zıddıyla yani “gelenek” kavramıyla açıklamalıyız. Gelenek /modernlik kavramlarını en basit eski/yeni olarak

⁶⁹ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 46-47

⁷⁰ Kongar, *Türkiye Gerçeği*, s. 227

⁷¹ Demir, Acar, *Sözlük*, s. 159

⁷² Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 45

⁷³ Orhan Türkdoğan, *Milli Kültür Modernleşme ve İslam*, Birleşik Yayınlar, 1996, s136

⁷⁴ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 50

tanımlayabiliriz. Modernlik değişimle ilişkisine baktığımızda eskinin yenisi olarak tanımlayabildiğimiz gibi, yepyeni olan olarak ta tanımlayabiliriz. Modernleşmeyi daha iyi karşılayan tanım yepyeni olan olduğu gibi, eskinin yenilenmesini “değişim” kavramını daha iyi karşılamaktadır. Modernleşme eski dünyanın toplumları tatmin etmediği durumlarda yeni bir dünya kurma çabası olarak ta tanımlayabiliriz.⁷⁵

Batı kaynaklı olan modernleşme, değişimi kendi felsefesi doğrultusunda zorunlu görmekte, ilkelerine uymayan değişimi ise modernleşme olarak kabul etmemektedir. Batılı anlamda modernleşme, kendine özgü bir anlayış ve yaşayış öngörmektedir. Modernleşmeden bahsedildiğinde Batılılaşmadan zorunlu olarak söz edilir. Modernleşmek, mutlak Batılılaşmak olmasa bile, modern özelliklerin temel ilkelerinin Batı kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁶ Batılı olmayan toplumların büyük çoğunluğunda değişme, Batılı anlamda modernleşme olarak değerlendirilmiş ve uygulanmaya çalışılmıştır.

“Modern düşünce herhangi bir toplumda yerleşebilmesi için öncelikle, var olan paradigmanın toplum problemlerine çözüm getirmediyini, değiştirilmesi gerektiğini savunarak, değişimin arzulanır hale gelmesine zemin hazırlar.”⁷⁷ Bunu diğer sosyal ve fiziki şartlarla desteklemeye çalışarak ferdin ve toplumun özelliklerine uygun bir değişme süreci başlatır. Modern düşünce yayılım sürecinde reklamlardan da olabildiğince yararlanmaya çalışır, toplum ve bölgenin özelliklerine göre de reklam üretir. Örneğin Batıdaki reklamlarla, yoksul ülkelerdeki reklamların mahiyeti farklılık arz eder. Değişimde asıl önemli olan hususlardan birisi de “modelin değişmesi değil, direncin yenilenmesi”⁷⁸ olduğundan insan ve toplumların değişme yönündeki olumsuz tavırlarının olumlanması önem taşır.

Modernleşmede üç ortak yanlış kavram bulunduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi “modernleşmenin Avrupalılaşma veya Batılılaşma ile eşitleştirilmesidir.” Modernlik yenilik anlamında düşünülüyorsa bir başka yerden de gelebilir veya her toplum kendi modernliğini üretebilir.” Modernleşmede ikinci yanlış “tüm modernleşme iyidir” mantığıdır. Modern anlayışın kimi zaman bunalımlar, acılar doğurduğu, toplumları

⁷⁵ Bedri Gencer, *İslâm'da Modernleşme*, Lotus Yayınevi, 2008, s. 108

⁷⁶ Kadir Canatan, *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 44

⁷⁷ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 52

⁷⁸ Mahmut Tezcan, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, AÜEBF Yayınları, Ankara 1984, s. 69

sömürdüğü gerçeği unutulmamalıdır. Bir diğer yanlış da “modernleşmenin tek boyutlu olarak” düşünülmesidir. Bir insan veya toplum bir yandan modern yeniliklerden faydalanırken diğer yandan da geleneksel bir tutum içerisinde bulunabilir.⁷⁹

Modernleşme önemli araştırmalar gerçekleştiren düşünürlerden biri de Levy'dir. Levy, modernleşme hakkındaki bir yanılgıya işaret eder. Ona göre batılı toplum ve batılı olmayan toplum ayrımı genellemesi yanıltıcıdır ve her dönemde her toplum için geçerli olan bir modernleşme reçetesi yoktur.⁸⁰

Smelser'e göre modernleşmeye yol açan değişimler şunlardır;

- I. Teknolojik olarak basit ve geleneksel tekniklerden, bilimsel bilginin uygulanmasına doğru bir süreç,
- II. Tarımda, kendi kendini besleyen tarımdan, tarımsal maddelerin ticari amaçlarla üretilmesine geçiş.
- III. Sanayide insan ve hayvan gücünden makine gücüne geçiş.
- IV. Köyden kente doğru hareket,⁸¹

Modernleşmenin siyasal yönü üzerinde duran Shils, gelişmekte olan ülkelerin yöneticilerinin modern kavramına yükledikleri anlamın “dinamik, halkın sorunlarıyla ilgilenen, demokratik, eşitlik taraftarı, ekonomik olarak ileri vb.” olduğunu gözlemlemiştir. Bu gözlem, bu ülkelerin, gelişme ve ilerleme özelemlerinin temel dayanaklarına örnek olarak gösterilebilir. Yöneticilerin bu anlayışı sanayileşme, kentleşme, okuryazarlığın artması ve halkın her çeşit faaliyete yüksek düzeydeki katılımı ile desteklendiğinde, o ülkenin, siyasal bakımdan modernleştiği düşünülebilir.⁸²

“Modernleşmenin temel göstergelerinden biri ilerlemedir. Modernleşmeden önceki toplumlar geleneklerin hâkimiyeti altındadır ve farklılaşma şüpheyile karşılanır. Modern toplumlarda gelenekler şüpheyile karşılanmamakta, farklılaşma teşvik edilmekte ve ilerleme düşüncenin temeline oturmaktadır. Ancak ilerlemenin anlaşılabilmesi için değişim kavramına ihtiyaç vardır. Bu değişim, üretim tekniklerinden siyasal katılmanın yaygınlaşmasına kadar bütün bir toplumsal ilişkilerdeki değişimdir. Modernlik öncesi

⁷⁹ Orhan Türkdoğan, *Çağdaş Türk Sosyolojisi*, Turan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1995, s. 213

⁸⁰ Kongar, *Türkiye Gerçeği*, s. 232-233

⁸¹ Kongar, *Türkiye Gerçeği*, s. 239-240

⁸² Kongar, *Türkiye Gerçeği*, s. 244-246

toplumlarda yaygın olan birincil(samimi) ilişkilerin yerini, modern dönemde ikincil(resmi) ilişkiler almıştır. Bu gelişmeyi teşvik eden iki faktörün birincisi, devlet kurumlarında bürokrasinin artması, ikincisi ise kentleşmedir. İşte bu değişim ya da değişimin zorunluluğu modern toplumda bireyin belirsizlikler ve güvensizlikler içine hapsolmasına yol açmıştır.”⁸³

b) Modernleşme ile Dini Hayat Arasında Etkileşim

Modernleşme din ilişkisi konusunda asıl üzerinde durmamız gereken problem modernleşmenin dine ne yaptığıdır. Daha önceki bölümlerde üzerinde durduğumuz üzere modern düşünce, dinden, kutsaldan, geçmişten soyutlanarak, aklın ve bilimsel düşüncenin rehberliğinde bir dünya kurmayı hedeflemiştir.⁸⁴

Batı kaynaklı olan modernlik düşüncesinin tarihi köklerinden birisi de dinin eleştirilmesidir. Öyle ki “modernleşme” kavramı geleneksel din tarafından kurulan eski dünyanın yerine aklın kılavuzluğunda yeni bir dünya kurma olarak tanımlanmaktadır.⁸⁵ Yenidünyada din ancak ferdileşerek insanların vicdanlarında kalmıştır.⁸⁶ Yeni bir dünya kurma süreci, hayat tarzında, dini hayatta toplumun her kademesinde gerçekleşmiştir. Modernleşmenin kaynağı olan Batı bu düşüncüyü geleneksel düşüncenin hakim olduğu toplumlara aktarıırken nisbi maddi gücüyle zor kullanma yolunu seçmiştir. Bunun nedeni olarak Batılı modern kavramların bu kültürlerde karşılığı olmamasıdır.⁸⁷ İşte bu modern anlayış, tüm kurum ve kuruluşlarıyla, kültürel ve sosyal alanda bir bütün olarak işlemek istemekte ve dinin sosyal hayata katılımına, ancak endüstriyel toplumun fonksiyonuna verdiği destek ve kültürel dünyaya makul fikirler verme ölçüsünde müsaade etmektedir.

19. yüzyılda Batı’daki bilimsel ve felsefi yaklaşımlara göre, dinler sadece sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmeyi engelleyici değil aynı zamanda insanlık için tehlikeli olarak da nitelendirilmişlerdir.⁸⁸

⁸³ Akyüz ve Gürsoy, *Toplumsal Yapı*, s. 407

⁸⁴ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 53

⁸⁵ Gencer, *Modernleşme*, s. 108

⁸⁶ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 53

⁸⁷ Gencer, *Modernleşme*, s. 101

⁸⁸ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 53

Modernizm, din merkezli toplum yapısında “demokratik” düşüncenin çok az veya hiç bulunmadığını,⁸⁹ dinin teokratik bir anlayış getirdiğini, tek tip insan ve tek tip toplum modeli oluşturduğunu iddia ederek, bilimsel düşünceli modern dünyanın, daha anlamlı ve karizmatik bir yapı kurulacağını, ortaya koymaya çalışır. Modernlik din dünya ayrımını getirerek, dinden, kutsaldan boşalttığı alanı, akıl, bilim, teknik vb. şeylerle doldurmaya çalışmaktadır. Modern düşünceye göre din-dünya, din-devlet ayrımı önemli bir husustur.⁹⁰

“Başlangıçta laiklik, modernleşme sürecinin vazgeçilmez bir unsuru olarak algılanmış ve son zamanlara kadar da bu düşünce varlığını devam ettirmiştir.”⁹¹ Modernleşmenin siyasal olarak laikleşme şeklinde görülmesi,⁹² dinin kamusal alandan giderek dışlanması, ferdin vicdanına indirgenmesi, bireysel bir tercih ve yaşam şeklini almasını sağlamıştır. “Geleneksel toplumlarda din merkezli bir yapılanma gözlemlenirken, modern/laik toplumlarda din, kültürel bir unsur olarak bulunmakta, toplumun işleyişine doğrudan bir müdahalede bulunmamaktadır. Laik bir yapılanma olarak algılanan dünyanın büyülerden kurtulması, din ve dini kurumların kaybolmasına yol açmamış, onların toplumsal işleyişteki fonksiyonlarını değiştirmiştir. Laikliğin temel söylemi, din ve devletin ayrılması, dinin yönetimden uzaklaştırılması, salt manevi bir alana çekilmesi ve “Aşkın” a yönelik soyut ibadetlerle sınırlı kalması olarak tanımlanabilir.”⁹³

Modernleşme ile dini bir çatışma halinde görmek, gelenek ve modernizm kutuplaşmasında olduğu gibi, gerçekliğin tahrifi olarak düşünülebilir.⁹⁴ Bu iki alanı kendi bağlamlarında değerlendirmek, ideolojik bir anlayış ve davranıştan kurtararak, objektif bir yaklaşım kazandırmak, rakip olmalarını önleyebilir. Zira din sadece duygulara hitap eden bir kanun değil, aynı zamanda, bilime de değer veren hatta onu teşvik eden bir gerçekliktir.⁹⁵

“Modernleşme ile din arasında karşılıklı etkileşimler söz konusudur. Tarihi, kültürel, sosyal koşullara bağlı olarak kimi toplumlarda din modernleşme sürecini, kimi

⁸⁹ Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, (Çev. Battal İnandı), AÜİF Yayınları, 1987, s. 40

⁹⁰ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 55

⁹¹ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 55

⁹² Tezcan, *Kültürel Değişme*, s. 106

⁹³ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 55

⁹⁴ Tezcan, *Kültürel Değişme*, s. 106

⁹⁵ Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, 1991, s.75

toplumlarda da modernleşme süreci dini etkilemiştir. Bu etkileşimde etkileme ve etkilenme ölçüsü, dinlerin özellikleriyle de yakından ilgili bir durumdur. Modernleşmenin dine karşı bir tavır alışı, batıdaki dini yapılanmayla da yakından ilgili bir konudur. Batı dünyasında on altıncı yüzyıldan itibaren başlayan din-devlet, din-modernlik çatışmasında batının dini yapısı da önemli olmuştur. Yeni gelişmeler ve değişmeler konusunda kilisenin sert ve tavizsiz tutumu çatışmayı daha da şiddetlendirmiş, Batı dünyasının hiçbir ayırım yapmadan tüm dinleri reddetmesine, bir dogma olarak nitelendirmesine neden olmuştur.”⁹⁶

Modernleşmeyle birlikte din, hem toplumun temel kurumları üzerindeki nüfuzunu kaybetmiş, hem de kendi özel fonksiyonlarıyla sınırlı bir hale gelmiştir. İşte sekülerleşme, tam da bu noktada konumuza dâhil olmaktadır.⁹⁷

Sekülerleşme kavramını sosyoloji literatürüne Weber kazandırmıştır. Weber sekülerleşmenin köklerinin, kapitalizmin Protestanlığın köklerinde oluştuğunu ve Batıya özgü bir kavram olduğunu söylemiştir. Bu kavramın dindeki rasyonelleştirme olarak nitelendiren Weber, hem gözün açılması, hem de büyüden ya da gizemden uzaklaşma anlamında kullanmıştır. Weber’e göre bu süreçte dünyevi problemlerin çözümü için artık papazlara, rahiplere ve mollalara değil, ekonomistlere, fizikçilere, siyaset bilimcilere, psikologlara, sosyal danışmanlara ve tıp doktorlarına müracaat edilecektir.⁹⁸

Sekülerleşme olgusuna ilişkin tanımlamalarda;

- I. Bilincin gelişmesiyle doğaüstü varlıklara inancın ortadan kalkması,
- II. Toplumun değişmesiyle toplumsal kurumlara nüfuz etmiş olan dinin nüfuzunun azalması,
- III. Modernleşmeyle birlikte insanların kilise ve din ile ilişkilerin azalması,
- IV. İnsanlar arasındaki ilişkilerdeki dinin hâkim konumunun zayıflaması,
- V. Dinin toplumsal hayatın çeşitli alanlarından uzaklaşması,
- VI. Dini otoritenin yerinin kamusal alandan insan hayatının özel alanına sıkışması ve

⁹⁶ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 57

⁹⁷ Akyüz ve Gürsoy, *Toplumsal Yapı*, s. 408

⁹⁸ Bkz. Francis Robinson, *İslâm’da Sekülerleşme*, (Çev. Celaledin Çelik), Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:13, 2002, ss.343-355

VII. Dinin siyasal güç alanlarından elini çekmesi gibi hususları görüyoruz.⁹⁹

“Sekülerleşme, modernitenin rasyonelleşme temelinin sağlamlaşmasında önemli katkısı olan ve bilimin yardımıyla dinin etkisini ortadan kaldıran aydınlanma ile ilişkilendirilmiştir. Sekülerleşme bireyin hayatını mekanik ve kontrol edilebilir hale getiren, yani yönetilebilir kılan rasyonelleşmenin doğal bir uzantısı ve en önemli sonucu olarak görülmektedir.”¹⁰⁰

“Modernleşme- din bağlamında İslâm’a bakıldığında ise onun temel kaynakları olan Kur’an ve Sünnet’in gelişmeyi, yeniliği ve insanlığın faydasına tüm değişimleri onayladığını hatta teşvik ettiğini görüyoruz. İslâm, madde ve mana, ruh ve beden, dünya ve ahret arasında bir denge kurmayı, birinin lehine diğerini terk etmemeyi, sahip olduğu inanç sistemiyle yaşadığı hayat arasında bir uyumun bulunmasını arzular.”¹⁰¹ “İslâm’ın getirdiği inanç sistemi ne modernleşme adına İslami anlayışı hiçe saymak ve ne de geleneğe, tarihe, geçmişe bağlı kalacağım diye değişime karşı çıkmaktır. İslam özü itibarıyla insanlığa yeni bir hayat ve yeni bir medeniyet sunarak tüm insanlığın huzurunu istemektedir.”¹⁰²

c) Modernleşme ve İslâm Etkileşimi

Modernizm öncesi İslam toplumlarında din, önemli bir unsur olarak toplumun merkezinde bulunmuştur. Ancak İslam toplumu 10. Yy. dan itibaren bir duraklama dönemine girmiştir. Bu dönemde bilim eskinin tekrarına yöneldi, eserler ancak şerhler ve haşiyeler düzeyinde üretildi. Özellikle tıp ve sağlık alanında insanlar muskacılık, sihirbazlık, büyücülük, hurafeler alanlarına rağbet etti. Fıkıh bir süre sonra ictihad kapısını kapattı ve taklide başladı. Kısacası İslam dünyası kendi dinamizmini yitirdi ve durağan bir yapıya bürünmeye başladı. Buna karşılık batı toplumlarında reform, Rönesans ve sanayi devrimi sayesinde bir gelişme ve değişim olmuştur. Bu gelişme İslâm toplumlarının dikkatinden kaçmamıştır. Her ne kadar bu modernleşme hareketlerine karşı bir tepki oluşmuş olsa da birçok alandaki gelişmelerden geri

⁹⁹ Akyüz ve Gürsoy, *Toplumsal Yapı*, s. 409

¹⁰⁰ Akyüz ve Gürsoy, *Toplumsal Yapı*, s. 411

¹⁰¹ Güngör, *Meseleler*, s. 239

¹⁰² Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 57

durulmamıştır. Çünkü bu hızla gelişen, değişen ve globalleşen günümüz dünyasında bu kaçınılmaz gözükmektedir.¹⁰³

Bu bilgiler ışığında genel olarak, din-toplum ilişkisi açısından İslam toplumlarına bakıldığında İslam ile tarihi süreçte kurulmuş İslam toplumlarının aynı şey olmadığı söylenebilir. İslam, vahiy kaynaklı ilahi bir din olurken, İslam toplumu, dini normlara göre oluşturulmaya çalışılan bir toplum pratiğidir. İslam toplumlarının işleyişinde vahiy ve aklın birbirini tamamladığı, birbiriyle uyumlu bir yapıda işlediği söylenebilir.¹⁰⁴ Vahiy, topluma temel dini normlar vererek, sağlıklı bir ahlaki yapının oluşmasını sağlarken, akıl da beşeri alanın daha iyi işlemesini ve ileriye götürülmesini temin etmektedir. İslam akılı yadsımamakta, bilakis ondan olabildiğince yararlanmayı tavsiye ederek,¹⁰⁵ vahiy ve akıl arasında sağlıklı bir ilişki kurulmasına dikkat çekmektedir. Müslümanların bu ilişkiyi sağlıklı olarak kurdukları dönemlerde başarılı oldukları, dengenin bozulduğu dönemlerde ise geri kaldıkları tarihi bir realitedir.

İslam toplumları İslam'ı yanlış ya da eksik anladıkları dönemlerde tek yönlü mistik bir anlayışa kapılarak, dünyayı terke yönelmişler ve dünyanın genel işleyişine ayak uyduramamışlardır.¹⁰⁶ Bu dönemlerde onlar, yenilikleri sapma olarak algılamışlar ve gelenekçi bir tutum sergilemişlerdir. 18. yüzyıldan itibaren İslam toplumlarının açmazı bu noktada görülmektedir.

Batı'da 12. asırdan itibaren fıkri ve kültürel alanda beliren değişme ve gelişme süreci 16. asırdan itibaren bilim ve teknik alanında da görülmüş ve devam eden süreçte de ürünlerini vermeye başlamıştır. Batı dünyası 12. ve 13. yüzyıllarda metodolojisini ve değişimini daha sağlıklı tamamlayabilmek için Doğu İslam toplumlarına yönelmiş ve onlardan yararlanmanın çabasını vermiştir. Çünkü o dönemlerde yıldızı parlayan ve ideal toplum olarak İslam dünyası görülüyordu. 12. yüzyıldan önce Batı ve diğer milletlerin İslam dünyasıyla münasebetlerinde İslam dünyası hakim bir konumda verici, diğerleri ise alıcı durumundaydı.¹⁰⁷

¹⁰³ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 553-555

¹⁰⁴ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 68

¹⁰⁵ Y. Şevki Yavuz, "İslam'da Yenilikçi Hareket ve Kelam İlmi", *İslam, Gelenek ve Yenileşme*, TDV İSAM, İstanbul 1996, s. 81

¹⁰⁶ Sami Şener, "*Sosyal Değişimin Dini Hayata Etkisi*", *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*, Ed. İSAV, İlmi Neşriyat, İstanbul 1991, s. 106

¹⁰⁷ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 69-70

İslam dünyasının modernleşme yönünde değişme sürecine girişi ve yabancı seçkinler sınıfının ya da Batılı modern, kültürel ve sınaî imkânlarla sahip yerli aydınlar grubunun veya her iki grubun ortaklaşa çalışmalarıyla başladığı söylenebilir.¹⁰⁸ Yerli ve yabancı modernleşme taraftarları, “yeni kültür unsurlarla yerli unsurlar arasında şekli bir benzerlik kurulabildiği takdirde kabul edilmeleri kolaylaşır”¹⁰⁹ düşüncesinden hareketle Batı düşüncesinin İslam dünyasında kabul görmesi için modernizmi, medenileşme mantığıyla empozeye çalışmışlardır.¹¹⁰

İslam dünyasının geleneksel yapısına; çağdaşlaşma, medenileşme gibi kavramlarla giren modernizm, mevcut yapılanmayı seküler dünya görüşü sayesinde girmiştir. İslam modernizmi diyebileceğimiz bu olay; batının hâkim görüşleriyle başa çıkabilmek için yeni bir İslam görünümünün oluşturulması olarak tanımlanabilir.¹¹¹ “Aynı şekilde modernizm İslam dünyasında da din-akıl, laik-anti laik tartışmalarını meydana getirerek sosyal düzeni sarsmıştır. Batının sosyo-kültürel ihtiyaçlarına bir cevap amacıyla gelişen modernizmi İslam dünyasına girişi, mevcut problemleri çözme yerine, daha da derinleştirmiş ve sosyal bunalımlara neden olmuştur. Çünkü İslam dünyasının içerisinde bulunduğu konum ve şartlarla Batının konumu ve şartları aynı temele dayanmamaktadır.”¹¹²

Batının İslam dünyasına etkileri, sadece sanayi, ticaret, bilim alanında değil, ahlaki, dini alanda da etkisini göstermiştir. Batı dünyası hızlı bir değişme süreci yaşarken, Müslümanlar fikri, ilmi ve dini bir donukluğu yaşamışlar, kendi varlıklarını ve temel değerlerini ortaya koyup kendi modernizmlerini kuramamışlardır. Batı kültür ve ürünlerine karşı seçici bir yöntem izleyemedikleri gibi, tarihi kültür mirasını da iyi tahlil edip değerlendirememişlerdir.¹¹³ İslam dünyasındaki fikri ve kültürel olgunluk Kur'an ve Sünnetten de yeterince yararlanamamaya neden olmuştur. Zira Müslümanların Kur'an'ın ortaya koyduğu ve Hz. Peygamber'in hayata geçirdiği dünya görüşünü bir bütün içinde anlayıp yorumlayamama başarısızlığı,¹¹⁴ Batının İslam dünyasını daha kolay etkisi altına almasına neden olmuştur çağdaş fikir akımları ve yeni değişmeler

¹⁰⁸ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, s. 51

¹⁰⁹ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 71

¹¹⁰ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 71

¹¹¹ Gencer, *Modernleşme*, s. 220

¹¹² Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 71

¹¹³ Canatan, *Değişim Süreci*, s. 39

¹¹⁴ Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, (Çev. Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbaçoğlu), Ankara Okulu Yayınları, 1996, s. 59

karşısında İslam dünyasının çözüm önerileri üretmeyişi, modernizmin İslam dünyasına girişini kolaylaştırmıştır. Böylelikle İslam dünyasında farklı anlayışlar belirmiştir. Bazı Müslümanlar Batı düşüncelerini şiddetle savunmuşlar, hatta Kur'an'dan deliller getirmeye çalışmışlar, bazı Müslümanlar da kökünden reddetmişlerdir.¹¹⁵ Ancak değişme sürecinde Müslümanların büyük çoğunluğunun bir bunalımı, ikilemi yaşadığını görmekteyiz.

Modernleşmeden; sanayileşme, nüfus artışı, hızlı üretim, kitle iletişim araçları gibi gelişmelerin dünya ölçüsünde yaygınlaşması, ekonomik ilişkiler, sosyal medya gibi araçlarla küçülen dünyadaki etkileşim gibi birçok yolların ve faktörlerin etkisi ile dünyanın öteki kısımlarının yanı sıra İslam dünyası da etkilenmiştir. Başlangıçta modernizm, İslam ülkelerinde bir kurtuluş yolu olarak düşünülerek o yönde ilk olarak uzlaşmacı eğilimler ve hızlı bir değişme süreci görünmüş bu yöneliş günümüze kadar devam etmiştir.”¹¹⁶

“Modernleşme sürecinde İslam toplumlarının geleneksel yapılarında önemli değişmeler meydana gelmektedir. Modernleşmeyle birlikte İslam dünyasında geçmişe, tarihe, geleneğe karşı bir tepkinin de oluştuğunu gözlemek mümkündür.”¹¹⁷

Modernleşme sürecinde İslam dünyasında farklı anlayışta insan ve topluluklar oluşmuştur. Bunları genel anlamda üç guruba ayırabiliriz. Birinci grupta muhafazakârlar ki bunlar, Batı'dan gelen her şeyi reddedip, geleneğin canlandırılmasını savunurlar. İkinci grupta, geçmişi ve geleneği reddedip, tümüyle çözümün Batı'da olduğunu savunanlar ve diğeri de Batı'nın bilim, teknik ve sanayisini alıp ahlaki ve manevi yönünün terk edilmesini isteyenler şeklinde sıralanabilir.¹¹⁸

İslam dünyası, modernizmin girişiyle bir çatışmayı, ikilemi ve bunalımı yaşamış ve halen de yaşamaktadır. Batı, bir modernleşme, gelişme, çağdaşlaşma modeli olarak görüldüğü sürece bu çatışma devam edecek gibi görünmektedir.

¹¹⁵ Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, s.61

¹¹⁶ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 556

¹¹⁷ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 72

¹¹⁸ Güngör, *Meseleler*, s. 214

İslam dünyası modernizmle karşılaştığında, kültürel açıdan ne kendi geleneğini ve dinini gerçek anlamda kavrayabilecek ne de Batı kaynaklı modernizmi analiz edebilecek seviyedeydi. Bilim, teknik ve sanayi alanında Batı'nın geliştirdiği imkanlar karşısında İslam dünyası Batıyı bir umut ve kurtuluş olarak görerek, kendilerini Batılılaşmaya zorunlu hissetmişlerdir. İslam toplumunun büyük çoğunluğu bilimsel, teknik anlamdaki modernleşmeye olumlu baktıkları halde, sömürüye, koloni tahakkümüne dayalı Batılılaşmaya karşı çıkmışlardır.¹¹⁹

d) Modernleşme Sürecinde Türkiye ve Diyanet

Türkiye'deki modernleşme sürecine baktığımızda; din –devlet ilişkileri dâhil olmak üzere Cumhuriyet devrinde gerçekleştirilen; siyasi, idari, hukuki, askeri, adli, sosyal, kültürel vb. gibi bütün yenilenme hareketleri ve bu hareketlerin sonucunda oluşan müesseseler Osmanlıdan kalanlardır. Bu nedenle Türkiye dönemi modernleşmesini anlamak için Osmanlı dönemi Batılılaşmasından başlamamız gerekmektedir.¹²⁰

Osmanlının özellikle kuruluş ve yükseliş döneminde “din” daha etkin olmuştur. Bu dönemlerinde çok etkin olan Osmanlı devleti 17. Yüzyıldan sonra bu güçlü konumunda gerileme olmaya başlamıştır. Ancak Batı 15. Yüzyıldan sonra kendi metodolojisini kurarak birçok alanda gelişme gösterip tüm dünyayı etkisi altına aldığı gibi Osmanlıyı da 17. Yüzyıldan sonra etkilemiştir. Osmanlının ilk Batılılaşma hareketi askeri alanda olmuştur, ancak Tam anlamıyla batılılaşma sırasıyla; Tanzimat, Islahat, 1. ve 2. Meşrutiyet dönemlerinde olmuştur. Bu süreç sonunda yeni yapılanmalarla kurulan yapılar toplumda ikili bir uygulamanın oluşmasına sebep olmuş, ayrıca bu ikilik toplumda modernleşme yönünde yeni bir sınıfın doğmasının da zeminini hazırlamıştır.¹²¹

Osmanlı devletinde yapılmaya çalışılan bu modernleşme hareketleri daha çok üstte kalıyor ve tabana inme fırsatı bulamıyordu. Değişimleri destekleyenler olduğu gibi tepkisel karşılayanlarda oluyordu. Islahatlar şekli kalıyor, modernleşmenin en önemli göstergesi olan teknolojik gelişmeler Osmanlıda bir karşılık bulamıyordu. İlim mekânları cahil insanların elinde bulunuyor, asker kaçaklarının yaşadıkları yerler

¹¹⁹ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 73

¹²⁰ İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslâm*, Dergâh Yayınları, 2010, s. 24

¹²¹ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 74-75

oluyorlar. Böylece dünyadaki değişim ve gelişmelere geleneksel yapısı sebebiyle bir türlü adapte olamayan Osmanlı için 1. Dünya savaşı da çöküşün sebebi oldu.¹²²

Tarihi olarak bakıldığında Osmanlının devamı gibi gözüken Türkiye; kuruluşu, yapısı ve kurumları bakımından tamamen farklı bir oluşuma sahiptir.¹²³ Türkiye devletinin en önemli özelliği laik bir devlet yapısına sahip olmasıdır, hatta Osmanlıdan ayıran hususları nerdeyse tamamen din devlet ikilisi ekseninde ele almak mümkündür.¹²⁴ Laikleşme sürecini dinin devlet düzeninden elini çektilmesi sadece vicdanlarda yerini alması olarak belirtebiliriz. Laiklik dini ve geleneksel değerleri yenileyip canlandırmak yerine, Türk devletinin modern bir yapıya dönüştürülmesini amaç edinmiştir diyebiliriz. İşte din devlet ilişkisi bu bakımdan daha seküler bir yapıya dönüşmüştür.¹²⁵

Türkiye böylesine bir seküler yapıya kademeli ancak süratli bir şekilde geçmiştir. İlk başta saltanat kaldırılarak Cumhuriyet yönetimine geçildi. Halifelik önce ikba edildi daha sonra kaldırıldı. Tevhidi tedrisat kanunuyla birlikte tekke ve zaviyeler kapatıldı. Sosyal hayatla ilgili düzenlemelerin yanında, eğitim, hukuk ve siyasal alanda laik sistemin öngördüğü düzenlemeler yapıldı.¹²⁶ Laikliğin gereği olarak kurulan, dini bir görevi olması nedeniyle, en önemli yapılardan biri hiç kuşkusuz Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Bizim çalışmamız hasebiyle Türkiye modernleşmesi sürecinde Diyanetin yeri önem arz etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhuriyet tarihi boyunca, laiklikle alakalı olarak meşruiyeti, statüsü, yetki ve sorumlulukları ayrıca faaliyetleri tartışılan bir kurum olmuştur.¹²⁷ Bu tartışmanın nedenini, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlanan laiklik ilkesi ışığında kurulmuş bir devletin genel idare yapısı içinde böyle bir dini kurumun ihdas edilmiş olması olarak söyleyebiliriz.¹²⁸ Devletin hem dinle devletin yollarını ayırması hem de onu kontrol altına alan bir kurum kurması tezat olduğu algısı oluşturmuştur. Bu durum eleştirileri de beraberinde getirmiştir.

¹²² Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 587

¹²³ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 77

¹²⁴ Kara, *Cumhuriyet Türkiye'si*, s.27

¹²⁵ Akdoğan, *Dini Hayat*, s. 80-81

¹²⁶ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 588-589

¹²⁷ Kara, *Cumhuriyet Türkiye'si*, s. 53

¹²⁸ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 592

Diyanet teşkilatı Osmanlı devrini de hesaba katarsak Şeyhülislâmlık makamının ve Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin yerini doldurmak için kurulmuş bir yapı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kurumların yetkilerine baktığımızda Diyanet'e gelene kadar bir azalma olduğunu, sadece bir dini organizasyon kurumu gibi olduğunu söylemek mümkün olabilmektedir. Çünkü Şeyhülislâmlık padişahlık ve sadrazamlıktan sonra gelen en üst makamdı.¹²⁹

Diyanetin hukuki ve dini statüsü hakkında bu gibi tartışmalar yaşansa da teşkilat hem yapı hem de fonksiyonları açısından gün geçtikçe daha da gelişmiştir. 1962 ve 1982 yıllarında yazılan Anayasal düzenlemelerle anayasal bir kurum haline gelen Diyanet yurt dışı ateşe ve müşavirlikleriyle hizmetlerinin alanını genişletmiştir.¹³⁰ 1965 yılında 633 sayılı kanunla yetkileri belirlenen Diyanet İşleri Başkanlığı 2011 yılında kendi teşkilat yasasına kavuşmuştur. Bu yasayla görevlileri hakkında maddi ve sosyal haklar elde etmiş, bu gelişmeler sonucunda ülkede saygınlığı artmıştır.

Bu çerçeve de Türkiye'de cami mescit gibi ibadet yerlerinin sayısı artmıştır. Buna paralel olarak din görevlilerinin sayısında da artış olmuştur. 1989 yılında 62947 cami bulunduğu ve 857 kişiye bir cami düştüğü anlaşılmaktadır.¹³¹ 2014 yılına gelindiğinde cami sayısı 82709 olurken 926 kişiye bir cami hizmet vermeye başlamıştır. 2014 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çalışan 77946 İmam-Hatip, 11791 Müezzin-Kayyım olmak üzere toplam 89737 sadece din görevlisi bulunmaktadır.¹³² Çalışmamızın ışığında konuya bakmak gerekirse bu denli geniş bir yapılanmaya sahip bir kurumun toplumun üzerindeki etkisi azımsanmayacak kadar çoktur.

e) Dini Organizasyonlar, Diyanet ve Değişim İlişkisi

Modernleşmenin geliştirdiği ve şekillendirdiği rasyonel toplumlar, dini karakterli hukuk, eğitim, siyaset, ekonomi ve diğer sosyal kurumları dini özelliklerinden ayırarak, her birini bağımsız birer alan haline getirdi. Bu tür toplumlarda din, kul ile Tanrı arasındaki ilişki ile sınırlandırıldı. Her modern toplumda olduğu gibi Türk toplumunda

¹²⁹ Kara, *Cumhuriyet Türkiye'si*, s.61

¹³⁰ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 593-594

¹³¹ Günay, *Din Sosyolojisi*, s.59

¹³² DİB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü Verileri, 10.03.2014

da din hizmetini verenlerin görevi, kul ile tanrı arasındaki bu ilişkinin ne şekilde olacağını/olması gerektiğini göstermek ve açıklamakla sınırlı kalmıştır.¹³³

Bunun sonucunda da din görevlileri günümüzde artık gelişi güzel bir şekilde din hizmetini vermek yerine, toplumun beklentilerine de kulak verip ona göre din hizmetini geliştirmek ve sunmak durumundadır.¹³⁴

Türkiye’de bu günkü toplumsal şartlar çerçevesinde İmam-Hatipler, çevreleri ile ilişkilerinde kentleşme, buna paralel artan okuma yazma ve okullaşma oranı, gittikçe sanayileşen ve organize olan bir toplum olgusunu her zaman hesaba katmaları gerekir.¹³⁵

İmam-Hatiplerimiz cemaatleri ve çevreleri ile ilişkilerinde toplumun geçirdiği değişikliğin de farkında olmalıdırlar. Bugün Türkiye’de okullaşma oranı çok yükselmektedir. Şehirlerde okuma yazma bilmeyen hemen hemen yok gibidir. Bununla birlikte üniversite mezunu, meslek sahibi hatta yabancı dil bilen insanların sayısı her geçen gün artmaktadır. Eğer İmam-Hatiplerimiz bu olguyu göz ardı ederek eski usul üzere insanların hayatına sınırlama getiren, kendilerine göre norm koyan, kişileri yargılayan, onları mahkûm eden bir tavır ile hareket ederlerse, bu tür İmam-Hatiplerin çevrelerinde sözünün dinlenmesi mümkün olmayacaktır.

Türkiye’de bu gün mevcut olan toplum yapısı eskiye göre kıyaslanmayacak tarzda karmaşık bir organizasyona sahiptir. Devlete ve özel kurumlara ait çok çeşitli kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kurumlar amaçlarına uygun olarak topluma hizmet üretirler. Okullar, üniversiteler, mahkemeler, ticarî kuruluşlar, meslek kuruluşları ve diğerleri modern toplum düzeninin vazgeçilmez öğeleridir. Bu kurumların yetki ve hizmet alanlarına giren konularda insanları bunlara yönlendirmek, buradan hizmet almalarını sağlamak gerekir. İmam-Hatiplerimizin çevresindeki insanlara yapacakları en önemli hizmetlerden birisi de bu olmalıdır.¹³⁶

¹³³ M. Bekir, Gültekin; *Din Görevlilerinin Modernleşmeye Bakışı*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010, s. 54

¹³⁴ Gültekin, *Modernleşmeye Bakış*, s. 54

¹³⁵ Ahmet Çekin, “İmam-Hatiplik Mesleği Üzerine”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim 2003, s.46

¹³⁶ Çekin, *İmam-Hatiplik Mesleği* s.47

Aslında modern Türk toplumunun inşasına başlandığı Cumhuriyetin ilk yıllarında, bu çağda artık uygulanması mümkün görünmeyen zamanla geçerliliğini yitirmiş yorumlardan dinin arındırılması ve bunun için de onu tutarlı ve daha anlaşılır bir formda yeniden sunabilecek kabiliyete sahip din görevlilerinin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Nitekim Atatürk, medreseleri lağvettirdiği zaman, yakınında bulunanlardan Galip Bey’e şu sözleri söylemiştir:

“Yahya Galip Bey, Müslümanlıkta rahiplik yoktur. Medreseler, eski Türklerin kurdukları modern zihniyette üniversitelerin, taassubun elinde ıslah olmayacak kadar tereddiye uğramış harabelerdir. Müslümanlıkta imam cemiyyetin en üstün adamıdır. Zamanının en münevver adamıdır. Dört beş yüzyıl birbirini tutmayan içtihatlarla, esen rüzgâra göre verilmiş fetvalarla inançlarıyla oynan Türk Milletinin din duygularını, bir süre skolâstik cahilin eline bırakamayız.”¹³⁷

Bütün zaman ve mekânların dini olma özelliğine sahip İslam, muhatap kitlesine göre de yorumlanmaya müsaittir. Modernleşmeyi yaşamamış ilk dönem Osmanlı Anadolu’sundaki Müslüman Türk halkına sunulan din hizmeti yerine, artık modernleşme sürecinde yaşayan yeni neslin anlayacağı bir din hizmeti verme dönemi başlamıştır.

Bugün gelinen noktada, din görevlisi üzerinde birçok modern otoritenin yönlendirici etkisiyle birlikte, geleneksel otoritenin de etkili olduğu görülmektedir. Ancak din görevlileri, çok önemli gördükleri mesleklerini yerine getirirken, doğru bilgi kaynaklarından yararlanmaya ve insanlara doğru dini bilgiyi ve din hizmetini vermek için azami gayret sarf ettikleri görülmektedir.¹³⁸

Din görevlileri görevlerini ifa ederken modernleşen topluma ayak uydurma zorunluluklarının olduğunu daha önceden belirtmiştik. Şimdi burada önemli olan din görevlilerinin modern toplumdan ne anladıklarıdır. Din görevlilerinin modernleşme algılarını ölçmek için yapılan bir anket çalışmasında¹³⁹ modernleşme denildiğinde din görevlilerinin aklına ilk ne geldiğini anlamak için “Sizce ‘modernleşme’ nedir?” diye bir soru sorulmuş ve bunun sonucunda aşağıdaki cevaplar alınmıştır.

¹³⁷ Gültekin, *Modernleşmeye Bakış*, s. 54

¹³⁸ Gültekin, *Modernleşmeye Bakış*, s. 54-55

¹³⁹ Gültekin, *Modernleşmeye Bakış*, s. 71

Modernleşmenin en çok insana ait değerlerin gelişmesi olarak algılandığı anlaşılmaktadır. İfadeler şu şekilde oluşmuştur; Modernleşme, insana daha fazla değer verilmesidir. Hoşgörü ve saygıdır. Meselelere insan merkezli yaklaşımdır. İnanç özgürlüğüdür. Evrensel insani değerlere uymaktır.

Modernleşme denildiğinde, ikinci sırada yenilik ile bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler algılanmaktadır. Ankete katılanların bu gruba giren ifadeleri şu şekildedir; Modernleşme; yeniliktir. Değişimdir. Yeniliklerden yararlanmaktır. Olumlu yönde değişime ayak uydurmaktır. Bilim ve teknolojiadaki gelişmedir. Bilim ve teknolojiadaki gelişmelere ayak uydurmaktır. Kentleşmedir. İletişim araçlarındaki gelişmedir.

Üçüncü sırada, modernleşmeyle İslam'ın çağa uygun olarak yaşanması algılanması söz konusudur. Bu gruptaki ifadeler de şu şekildedir; Yaşadığımız çağı İslam'a uygun olarak yaşamaktır. Yaşadığımız çağı İslam'a uygun olarak geliştirmektir. Dini açıdan yozlaşmadan geliştirmektir. İnanç değerlerini kaybetmeden teknolojiye uymaktır.¹⁴⁰

Bu yorumları bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, din görevlilerinin modernleşme algılarının olumlu olduğunu rahatlıkla söylememiz mümkündür. Ve yine bahsi geçen araştırmanın saha çalışmasına genel olarak bakacak olursak, din görevlilerinin toplumun modernleşmesi gerçeğinin farkında olduğu ve bu gerçeğe karşı kayıtsız kalmadığı görülmektedir. Din görevlileri sosyal hayatın içinde yoğun bir şekilde yer almaktadırlar. Toplumun modernleşme olgusuyla birlikte onun sahip olduğu bütün sosyal gerçekleriyle de uyumlu bir yaşantıya sahiptirler. Aynı zamanda uyumun bir gereği olarak sosyal sorunlar, çözümler ve tartışmalar karşısında, imkânları ölçüsünde çözüm arayışında oldukları da görülmektedir.

Modernleşmeyi olumlu olarak değerlendiren din görevlileri, İslam ile modernleşmenin uyumu konusunda da buna paralel bir düşünceye sahiptir. Din görevlilerinin çok büyük bir oranı İslam dininin değerleri ile modern değerlerin bir arada uzlaşısıyla yaşayabileceğini düşünmektedir. İslam dininin her zaman ve zeminde yaşanılabilmesi düşüncesi, en somut düşüncelerden biri olarak bu sonucun ortaya çıkmasında etkili bir faktördür.

¹⁴⁰ Gültekin, *Modernleşmeye Bakış*, s. 71

Din görevlileri, ülkemizde toplumsal modernleşmeye rağmen, günümüzde bilimin ilerlemesi, çağımızın problemlerinin ancak dinle aşılabileceğine dair inancın kuvvetlenmesi ve dinin doğru öğrenilmesi gibi sebeplere bağlı olarak dindarlığın arttığını düşünmektedir. Onlara göre din konusunda toplumsal bilincin artması, imam-hatip ve Kur'an kurslarına olan yoğun talep ve camiye gelen cemaat sayısındaki artış, dindarlığın artışının önemli birer göstergesidir. Özellikle din görevliliğinde hizmet yılı fazla olanların hizmet yılı az olanlardan daha fazla dindarlığın arttığını düşünüyor olması, bu kanaatin geçmişle bugünü karşılaştırmasına dayalı olması açısından ayrıca önem arz etmektedir.¹⁴¹

3. DEĞİŞİMLE İLİŞKİ İÇİNDE DİN GÖREVLİSİ

Din görevlisi deyince din hizmeti sunan bütün görevliler akla gelebilir. Biz çalışmamızda toplumla daha çok temas içinde olan İmam-Hatipler ve Muezzin-Kayyımlardan bahsedeceğiz

Arapça emm "Öne geçmek, sevk ve idare etmek" kökünden gelen imam, terim olarak "cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse" ve "devlet başkanı" anlamlarını taşır. Kaynaklarda, Hz. Peygamber'e imamlık yapmayı Cebrail'in öğrettiği ve onun önce Kâbe'nin yanında, sonraları müşriklerin baskısı sebebiyle Mekke'nin ıssız kesimlerindeki bazı evlerde kendisine tâbi olanlara namaz kıldırıldığı haber verilir.

Peygamber efendimiz Medine döneminde, herhangi bir sebepten dolayı Medine'den ayrılacağı zaman vekâleten bir imam tayin ederdi; hastalığı ağırlaşp artık Aişe'nin odasından mescide geçemeyecek hale gelince de yerine Hz. Ebû Bekir'i görevlendirdi. Ayrıca, Asr-ı saadet'te ve sonraki dönemlerde sefere çıkıldığı zaman kumandan tayin edilen kimse imamlık görevini de üstleniyordu.

a) Din Görevlisinin Tarihte Değişen Görev Tanımları

Hız. Peygamber kendi toplumuna önderlik yaptığı gibi, namazı kıldırmak anlamında onlara imamlık da yapmıştır. Vefatından sonra dört halife döneminde bu uygulama devam etmiştir. İlk dört halife devrinde imam-hatiplik hizmetini merkezdeki büyük

¹⁴¹ Gültekin, *Modernleşmeye Bakış*, s. 97-100

camilerde bizzat halifelerin kendileri, diğer şehir merkezlerinde de, tayin ettikleri valiler veya valilerin görevlendirdikleri kişiler yerine getirmişlerdir. Mahalle ve köylerde ise cemaatin veya köylünün seçtikleri ehliyetli ve liyakatli kişiler tarafından bu görev yapılmıştır.¹⁴² Cenaze namazları da imamların sorumluluğundaydı. Önemli şahsiyetlerin namazları bizzat valiler tarafından kıldırılır, eğer bunun aksi vasiyet edilmişse ona da uyulurdu.¹⁴³

Selçuklularda bir şehir fethedildiği zaman en büyük ibadet merkezi camiye çevrilir veya bina uygun değilse yeni bir cami yaptırılır ve buraya imam tayin edilirdi. Bazen ilâve görevler de yüklenen imamlar başlangıçta devlete bağlı olarak çalışıyor ve maaşlarını hazineden alıyorlardı. Nîşâbur medreselerinde hocalık yapan İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî aynı zamanda İmamlık ve hatiplik görevlerini de yerine getiriyordu. Selçuklular başta medreseler olmak üzere dârülkurrâ ve dârülhadis gibi eğitim öğretim kurumlarına, ribât ve kervansaraylara da imam tayin etmiş ve alacakları ücretleri vakfiyelerde belirtmişlerdir.

Osmanlı devleti zamanına geldiğimizde ise, imamlar Müslüman topluma hizmet veren kadrolar içinde en geniş yeri işgal eder ve hizmet sahaları itibariyle de çeşitlilik gösterir. Toplum örgütlenmesinde mahalle imamları ayrı bir konuma sahip olmakla beraber sivil ve askerî kesimlerde hizmet vermek üzere özel ve resmî kimlikleri içinde de geniş bir kitle oluştururlar. İmamlar, padişah beratı ile hizmete alındıklarından Osmanlı devlet sisteminde "askerî"den sayılmaktaydılar.

Osmanlı şehir örgütlenmesi içinde mahallenin özel konumu mahalle imamlığını önemli bir görev olarak öne çıkarmıştır. Tanzimat devrine gelinceye kadar imam devleti temsil etmek üzere mahallenin önde gelen sorumlusuydu. Görevlerinin ifası sırasında kadılar tarafından teftiş edilir, kadıların yerine getirmesi gereken birçok işte onların tabii yardımcısı olurdu. Mahallenin düzeni, asayiş ve inzibatı, içki içilen yerlerin tespiti ve fuhuş yapan kadınların belirlenerek mahalleden sürülmesi, mahallelinin gerekli İslâmî âdâb içinde yaşamını sürdürmesi ve dinî vecibelerini yerine getirmesi imamlar tarafından gözlenir. Özellikle vakit namazlarının ihmalıyla ilgili olarak zaman zaman hükümet tarafından gösterilen hassasiyet sonucu bu yolda gönderilen fermanların

¹⁴² Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 38.

¹⁴³ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "İmam", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 179.

uygulanması kendilerinden beklenirdi.

İmamlar mahallelerinde ikamet edenler hakkında tam bilgi sahibi olmalıydılar. Mahallede oturanların kimlik belirlenmesi, gelen yabancıların veya yeni taşınanların tespiti ve kayıt altına alınması işleri yeni gelenlerin kefalete bağlanması, mahalle sakinlerinin ikamet yeri ve sürelerinin belirlenmesi. 19. yüzyılda ortaya çıkan "mürur tezkirelerinin" elde edilmesiyle ilgili ilk işlem olmak üzere ikametgâh ve kimlik belgelerinin tanzimi imamlar tarafından yerine getirilir ve imamlar kefilsiz olanların mahallede barınmasının sorumluluğunu taşırdı. Ölüm ve defin, doğum kayıtları, nikâh akdi ve boşanma işlemleri imamlar tarafından yürütülür, bazı belediye işlerinin görülmesi, bu arada mahallenin temizliğine dikkat edilmesi ve çevre temizliğinin sağlanması görevleri arasında sayılırdı. Muhtar ve mahallenin ileri gelenleriyle birlikte fırınlarda ekmeklerin kontrolü, ihtikâr ve sahtekârlıkların önlenmesi gibi işler yanında yakın zamanlarda iane ve kurban derilerinin makbuz karşılığında toplanması işleri de yine kendilerine havale edilmişti.

İmamlık hizmeti toplumun bütün kesimlerinde ve müesseselerinde mevcuttu. Rical ve kibar konaklarında özel hizmet veren imamlar yanında yabancı ülkelere gönderilen fevkalâde elçilerin maiyetlerinde, daimî elçiliklerin ihdasıyla sefarethanelede, şehbenderliklerde, yurt dışında açılan sergilerde imamlar bulunmuştur.

Osmanlı Devleti'nde din işlerini yürüten meşihat makamının gördüğü hizmetleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti üstlenmiş. Daha sonra 3 Mart 1340 (1924) tarih ve 429 sayılı kanunla Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak Diyanet İşleri Reisliği kurulmuş. Bütün cami, mescit, tekke ve zaviyelerin yönetimiyle buralarda görevli olanların tayin, nakil, terfi, azil ve denetim yetkisi Diyanet İşleri Reisliği'ne, vakıfların idaresi de cami vakıfları dâhil Evkaf Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir.

“İmam-hatiplerin görevleri çeşitli tarihlerde çıkarılan tüzük, yönetmelik ve yönergelerle belirlenmiştir. Esas itibarıyla cami ve mescitleri ibadete açık tutmak, beş vakit namazla cuma, bayram, teravih ve cenaze namazlarını kıldırmaktan ibaret olan bu görevlere 633 sayılı kanunun çıkarılmasından sonra müftünün izniyle isteyenlere Kur'ân-ı Kerîm öğretmek, ibadetle ilgili konularda cemaate bilgi vermek de eklenmiştir. Bazı büyük

camilerde sadece cuma ve bayram namazlarını kıldırmak ve hutbe okumak üzere hatip tayini yapılmışsa da bunlar devamlı olmamış, genellikle bu görev imamlar tarafından yürütülmüş, 633 sayılı kanunla da unvanlar "imam-hatip" olmuştur. Bir kısım selâtin camileriyle cemaati kalabalık camilerde birden çok imam bulundurulmuş, tayin ve nakilleri ise mahallî müftünün teklifi, mülkî âmirin inhası ve başkanlığın onayı ile gerçekleşmiştir.”¹⁴⁴

b) Din Görevlisinin Toplumdaki Yeri

Bilindiği gibi İslâm’a göre, inanan insan bir kısım ibadetlerini istediği yerde ve ferdi olarak yapabilir. Bir kısım ibadetlerin ise, toplu halde ve genellikle mescit ve camilerde yapılması zorunludur. Ancak toplumda birlik ve beraberliğin sağlanması ve diğer hayırlı işlerde bir araya gelinmesini temin amacı, Müslümanların günlük namazlarını da toplu olarak kılmaları tavsiye ve teşvik edilmiştir. İmam-Hatiplik mesleğinin ana dayanağı İslâm’ın bu prensiplerine dayanır.

Bilindiği gibi İmam-Hatiplik masa başı memurluğu değildir. Halk nezdinde kendisinden bir devlet memurundan beklenenden çok farklı şeyler beklenmektedir. Buna karşın bir İmam-Hatip resmî olarak görevlerini yerine getirirse, bu çerçevede zamanında görev yaptığı camiye açar, namazı kıldırır, hutbe okursa, mihrap ve kürsüye yetkisiz kimseleri geçirmezse görevini yapmış sayılmaktadır. Yani İmam-Hatipliğin resmî tarifi, onların cami içerisindeki fonksiyonları ile sınırlıdır. Ancak cami dışında bu böyle değildir.¹⁴⁵ Din görevlisine Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilen resmi görevlerin ¹⁴⁶ haricinde toplumun din görevlisine biçtiği toplumsal görevleri de vardır. Bunlar insanların dertlerini dinlemek, onları yönlendirmek, eğitmek, onların sevinçlerine ortak olmak vb. gibi, daha çok toplumun sosyal yönünü ilgilendiren konulardır.

“Geçmişte “hademe-i hayrat” diye anılan, din görevlileri bugünün toplumunda, “insanları doğru ve güzele, hak ve adalete yönlendiren din görevlisi, huzursuz ve mutsuz gönüller için bir umut ışığı; öksüz, yetim, kimsesiz ve haksızlığa uğramış kişiler için emin ve güvenilir bir melce ve sığınak; katı kalpli suçlular için ıslah edici bir

¹⁴⁴ Mustafa Sabri Küçükaşçı, DİA, ss. 178-187

¹⁴⁵ Çekin, *İmam-Hatiplik Mesleği*, s.47

¹⁴⁶ http://www.diyanet.gov.tr/foyvolant/5_yonergeler/10.pdf, 10.07.2013

mürebbidir. Kin ve nefretle dolu kalplere sevgi zerk eden bir gönül doktoru; her türlü günah kirine bulaşmış kimselere pişmanlık ve tövbe kapılarını açan bir yol gösterici; toplumun ahlâkî değerlerini koruyan ve toplumsal yozlaşma ve kötürümleşmeye karşı yardımlaşma, dayanışma ve kardeşlik duygularını pekiştiren hasbî bir lider ve rol modeldir.”¹⁴⁷

¹⁴⁷ Ferhat Koca, “Din Görevlisi Cemaat İlişkisi”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim 2008, s.43

İKİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. YÖNTEM

Bu çalışma bir saha çalışmasıdır. Din görevlilerinin, muhataplarının düşüncelerine etkisinin yüksek olduğu, varsayımına dayanarak, değişen din anlayışlarının, (finans kurumları, dini nikâh, banka promosyonları, dinde reform vb. gibi) din görevlilerindeki yansımalarını tespit etmek için, özellikle yapısal fonksiyonel kuramın perspektiflerine uygun araştırma tekniklerinden olan anket uygulamasından yararlanılmıştır.

a. Hipotezler

1. Din görevlilerinin sosyal yönleri güçlendikçe, İslam dininin toplumla en önemli bağlantısı olan camilerin etkinliği daha iyi anlaşılmaktadır.
2. Din görevlileri topluma sosyal faaliyetlerde önderlik ettiği zaman, yönlendirici olma özellikleri artmaktadır.
3. Din görevlilerinin düşüncelerinde değişim ve gelişimler meydana geldikçe modern topluma ayak uydurmaktadırlar.
4. Yaş ilerledikçe din görevlilerinin kapalı din anlayışlarında yenilik yönünde değişimler olmaktadır.
5. Din görevlileri eğitim seviyelerini yükselttikçe dini konulardaki düşünceleri de yenilikçi yönde farklılaşmaktadır.
6. Din görevlilerinin görev süresi fazla olanlarının düşüncelerinin daha gelenekçi olacağını düşünüyoruz.
7. Şehir merkezindeki görev süresi fazla olan din görevlisinin farklı konulara ve olaylara bakış açısı daha farklı olmaktadır.

b. Sınırlılıklar

Araştırmanın teorik kısmı din olgusunun modernleşme, değişim kavramları ile olan bağlantısı etrafında şekillendirilmiştir. Çalışma yapılırken sadece İslam dini ve tarihi değil dünya dinleri ve tarihi göz önünde bulundurulmuştur. Ancak din görevlisi kavramı çalışılırken Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı din görevlileri esas alınmıştır.

Çalışmanın alan araştırması kısmı, çalışma bölgemiz olan Ankara ili Keçiören ilçesi din görevlileri ile sınırlandırılmıştır.

c. Evren ve Örneklem

Araştırma sonuçlarının genellemek istendiği elemanlar bütünü olarak tanımlanan evren, “genel ve çalışma evreni” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. “Genel evren” daha çok soyut ve ulaşılması oldukça zor hatta imkânsız gibi olan bir kavramdır. “Çalışma evreni” ise imkân dâhilinde olan ve ulaşılabilen evrendir. Genel evrene göre daha somuttur, uygulamalarda araştırmalar genellikle “çalışma evrenine” göre yapılır. Çünkü araştırmacı, çalışma evreni üzerinde ya gözlem yoluyla ya da belirli bir örneklem almak suretiyle araştırmasını sürdürür.¹⁴⁸

Din görevlilerinin değişen din anlayışlarını konu alan araştırmamızın genel evrenini Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı’nda halen din görevlisi olarak çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma evrenini Ankara’nın hatta Türkiye’nin en fazla nüfusa sahip Keçiören ilçesindeki,¹⁴⁹ Keçiören Müftülüğüne bağlı olarak çalışan din görevlileri oluşturmaktadır. Din görevlisi olarak sadece camilerde görev yapan İmam-Hatip ve Müezzin Kayyımlar seçilmiş, Kur’an Kursu öğreticilerine yer verilmemiştir. Bu nedenle araştırmanın örnekleme sadece erkeklerden oluşmaktadır. Bu durum araştırma açısından kusurlu gözükabilir; ancak İmam-Hatip ve Müezzin Kayyımlar, Kur’an Kursu öğreticilerine göre toplumun daha geniş kesimine¹⁵⁰ hitap ettiği için,

¹⁴⁸ Niyazi Karasar, *Bilimse Araştırma Yöntemi*, 21. Baskı, Nobel Yayınları, Ekim 2010, s. 109-110

¹⁴⁹ 2012 yılı TÜİK verileri

¹⁵⁰ Erkek, kadın, öğrenci, esnaf, memur, genç, yaşlı vb. gibi

araştırmamızın sonuçlarının topluma bakan yönünden değerlendirilmesi bakımından isabetli bir seçim olduğu görülecektir.

Araştırmanın örneklemini Keçiören Müftülüğüne bağlı olarak çalışan din görevlileri arasından “basit tesadüfi örnekleme” tekniğiyle seçilen 100 din görevlisi oluşturmaktadır.

d. Veriler ve Toplanması

Araştırmamızın kavramsal ve teorik çerçevesini oluştururken “din”, “din görevlisi”, “sosyal değişme”, “modernleşme” gibi kavramları temel kavramlar olarak belirleyip, bu kavramlar etrafında Din Sosyolojisinde literatür taraması yaptık. Ayrıca, yapılan benzer çalışmaları inceledik.

Araştırmamıza veri toplamak amacıyla akademisyenlerle ve din görevlileriyle fikir alışverişinde bulunduk. Ayrıca son zamanlarda İstanbul ve Ankara gibi büyükşehir müftülüklerine gelen sorular inceledik ve 66 soruluk bir anket çalışması hazırladık. Daha sonra bu anket çalışmamızı, görüşlerini bildirmelerini söyleyerek 25 kişiye uyguladık. Bu uygulama sonucunda gerekli düzenlemeleri yaparak anketimizi yeniden hazırladık. Tesadüfi örnekleme yöntemiyle belirlediğimiz din görevlilerine uygulayıp verileri topladık.

Anket çalışmasından daha sağlıklı sonuçlar elde etmek için herkesin aynı ortamda bulunduğu aylık mutat din görevlileri toplantısında anket uygulanmamıştır. Din görevlilerine anket formu tek tek dağıtılmış ve cevaplamaları için bir hafta süre verilmiştir. Bir hafta sonunda kişilerden geri toplanmıştır.

Çalışmanın anketlerinin din görevlilerine dağıtılması aşamasında din görevlilerine çalışmanın önemi anlatılmış soruların genel açıklaması yapılmıştır. Bu açıklama onların soruları daha iyi anlamasını ve sorulara sağlıklı cevaplar verilmesini sağlamıştır. Din görevlileriyle yapılan bu görüşmeler sırasında onlarla, çalışmamızın değerlendirme kısmında faydalanacağımız mülakatlar yaptık. Ayrıca çalışma bölgemiz olan Keçiören ilçesinin genel yapısı hakkında bilgi alma fırsatını da bulduk.

e. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Uygulanan anket formları toplanarak, elde edilen veriler SPSS veri analizi programına tek tek kaydedilmiştir. Değişkenlere ait değerlerin dağılımına ait özellikleri betimlemek amacıyla frekans dağılımı ve betimsel istatistikler yapılmıştır. Elde edilenler uygun istatistiksel veriler kullanılarak bilimsel geçerliliğe sahip sonuçlar elde edilmiştir. Alınan sonuçlar daha önceden sorular hakkında belirlenen alanlar –din-eğitim, din-aile, din-ekonomi, din-siyaset, vb. gibi etrafında yorumlanmıştır.

f. Araştırma Alanının Genel Özellikleri

1923 yılında Ankara'nın, Türkiye'nin başkenti olması ile başlayan hızlı nüfus artışı Keçiören'i de etkilemiştir. Kısa bir süre içerisinde gelişen Keçiören ilçesi, 1950'lerden sonra güzel, şirin sayfiye yeri olmaktan çıkmış, günümüzdeki görüntüsünü almıştır. Bununla birlikte nüfus artışı da hızlanmaya başlamıştır. Öyle ki, 1997 tarihinde 606.525 olan nüfus % 10,92 artış ile 2000 yılı nüfus sayımında 672.779 kişi olmuştur. Bugün ise bu nüfus Pursaklar Mahallesi ayrılıp yeni bir ilçe olmasına rağmen 2012 nüfusu¹⁵¹ 840.809 kişi olmuştur. Bu nüfus ülkemizin bir çok ilinin nüfusundan daha fazladır.

Din görevlileriyle yaptığımız anket çalışması sırasında, kendileriyle Keçiören hakkında mülakat çalışması da yaptık. Bunun sonucunda Keçiören'in demografik yapısı, eğitim durumu ve genel yapısı hakkında bilgi almaya çalıştık. Sonuç olarak Keçiören'de, özellikle çevre illerden olmak üzere ülkenin dört bir yanından insanların ikamet ettiği görülmektedir. Öyle ki başlıca olarak, Keçiören'de 65 bin 912 Çankırlı, 60 bin 912 Çorumlu, 53 bin 806 Kırşehirli, 52 bin 452 Yozgatlı, 25 bin 760'da Kırıkkaleli bulunmaktadır.¹⁵²

Bu iller dışında Türkiye'nin birçok bölgesinden insan Keçiören'e göç etmiştir. Bu göçün sonucu olarak insanlar ilk geldiklerinde ilçede gecekondu kültürüyle yaşamaya başlamışlardır. Daha sonra gecekondulaşma yerini zamanla binalaşmaya ve daha sonrada yerini şehirleşmeye bırakmıştır. İnsanlar bu ilk yerleşim yerlerini yaptıklarında bulundukları mahallere camileri de inşa etmişlerdir ve bunu kendi imkânlarıyla

¹⁵¹ 2012 yılı TÜİK Verileri

¹⁵² <http://www.ankararehberi.com/ankara-genel-bilgiler/nufus-demografi/ankarada-yasayanlar.html>, (15.05.2013)

yapmışlardır. Daha sonra apartman kültürüne geçen Keçiören halkı aynı şekilde camileri yeniden modern mimariye göre inşa etmişlerdir. Bu bilgiler camilere verilen önemi bize göstermektedir. Yine aynı homojenlikteki bir topluluğun dacamilere haftada en az bir kere geldiği anlaşılmıştır. Buradan evren olarak seçtiğimiz yerin çok isabetli bir yer olduğunu anlamış bulunuyoruz.

g. Örneklemin Genel Özellikleri

1. Yaş Durumu

Tablo 1: Yaş Durumu

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	20-30	10	10,0
	31-40	20	20,0
	41-50	50	50,0
	51-60	20	20,0
	Toplam	100	100,0

Tablo 1'e göre ankete katılan din görevlilerinin % 70'i gibi büyük bir oranı, genelde orta yaş olarak kabul edilen 31-50 yaş aralığında yer almaktadır. Görevlilerin % 10'u 30 yaşın altındayken, % 20'si 51 ve üstü yaşlardadır. Bu bulgular göz önünde bulundurulduğunda ankete katılan din görevlilerinin, muhatap oldukları topluma, hem yaş itibarıyla hem de tecrübeleriyle etki edebilecek özellikte oldukları görülmektedir.

2. Öğrenim Durumu

Tablo 2: Öğrenim Durumu

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Ortaöğretim	16	16,0
	Ön Lisans	64	64,0
	Lisans ve Üstü	20	20,0
	Toplam	100	100,0

Tablo 2’ye göre ankete katılanların % 84’ü yükseköğrenim görmüştür. (Bu oran ilahiyat ön lisans, ilahiyat fakültesi ve yüksek lisans bitirenlerin toplamıdır.). Sadece % 10’u ise liseden sonra yükseköğrenime devam etmemiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı istatistiklerine göre Türkiye genelinde din hizmeti veren görevlilerden dini yükseköğrenim görmüş olanların oranı % 35,82’dir¹⁵³. Bu verilere göre Keçiören’de görev yapan din görevlileriyle ülke genelinde görev yapan din görevlilerini eğitim seviyeleri açısından karşılaştırdığımızda, Keçiören’deki din görevlilerinin Türkiye genelinin üzerinde bir eğitim seviyesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitim ve öğretim sürecine bağlı olarak bireylerin kişisel gelişim, olgu ve olaylara karşı tutum ve davranışlarında farklılaşma meydana gelmektedir. Örneğin Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, öğrenciler ilahiyat fakültesinde öğrenime başladıktan sonra hemen hemen tamamına yakınının (%95,1) bilgi, düşünce ve davranışlarında değişikliğin meydana geldiği tespit edilmiştir.¹⁵⁴ Alan çalışması yaptığımız Keçiören’deki din görevlilerinin eğitim seviyesinin yüksek olması örneklem grubumuzun durağan bir yapıya sahip olmadığı aksine gelişen dünyaya kendilerini hazır hale getirmeye çalıştıkları anlamına gelir.

3. Görev Süresi Durumu

Tablo 3: Görev Süresi

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	0-5	8	8,0
	6-15	12	12,0
	16-25	40	40,0
	25-	40	40,0
	Toplam	100	100,0

¹⁵³http://www.diyenet.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/1_personel/1_2_ogrenim_durumlarına_gore_personel_sayisi.xls. E.T.: [10.11.2009].

¹⁵⁴ Abdulvahap Taştan, Ali Kuşat, Celalettin Çelik, “Üniversite Düzeyinde Din Öğretimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum ve Davranış Değişiklikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11. Sayı, Yıl 2001, s. 169,188,

Tablo 3’e baktığımızda örneklem grubumuz %8’i 0-5 yıl, % 12’si 6-15 yıl, %16-25’i 25- ve üzeri yıl olmak üzere çalışma sürelerine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu verilerin neticesinde her kıdemdeki din görevlisinin düşüncelerini alma imkânını bulmuş oluyoruz.

4. Şehir Merkezindeki Görev Süresi

Tablo 4: Şehir Merkezindeki Görev Süresi

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	0-5	20	20,0
	6-10	10	10,0
	11-15	14	14,0
	15-...,	56	56,0
	Toplam	100	100,0

Tablo 4’e baktığımızda şehir merkezinde görev süresi 10 yılın altındakilerin oranı sadece %30’dur. 10 yılın üzerinde görev yapmış din görevlilerinin oranı ise % 70’tir. Modernleşmeyi en önemli göstergelerinden bir tanesi kentleşmedir. “Kent” ise, nüfusun fazla olduğu, iş bölümünün yaşandığı, uzmanlaşma alanlarının olduğu, tarımsal üretimin azaldığı bir mekân ve zaman demektir.¹⁵⁵ Keçiören ilçesine baktığımızda sayılan bütün şartların fazlasıyla bulunduğu bir kent görünümündedir. Kent hayatına uyum sağlamak içinse 10 yıllık bir süre yeterli olacağı kanaatindeyiz. Bu verilere bu bilgiler ışığında baktığımızda, örneklem grubumuzun kent hayatına adapte olmuş ve modern topluma önderlik edebilecek seviyede bir din görevlisi olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁵⁵ Celaledin Çelik, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, 2002, s.30

h. Verilerin Yorumlanması

Tablo 5: “Din” Kavramı

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Bireysel	66	66,0
	Toplumsal	34	34,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Din” sizce aşağıdakiler hangisidir sorusunu sorduk. Grubun % 66’sı, dinin bireysel yönünü vurgulayan, “İnsanın manevi dünyasını sıkıntılardan arındırıp şekillendirir.” cevabını vermiştir. % 34’ü ise dinin daha çok toplumsal boyutunu vurgulayan, “Toplumda bireylerin aynı duygular etrafında birleşmelerini temin eder” cevabını vermiştir.

2. DİN GÖREVLİSİNİN DİN ANLAYIŞLARINDAKİ DEĞİŞİM ALANLARI

a. Din ve Aile

İlk sosyolojik birlik olan aile insanlığın ilk dönemlerinde tabii bir dini cemaat halindedir.¹⁵⁶ Bundan dolayı olmalıdır ki, Konfüçyanizm ve Budizm’den İlahi dinlere kadar bütün büyük dinler, bireyin ilk yetişme alanı olan ailenin sağlam temeller üzerine kurulması için gayret göstermişlerdir. Nedeni bu olmalı ki tüm dinlerin, toplumu ilgilendiren konular içerisinde en çok aile ilişkilerinin dini boyutuyla ilgilendiği söylenebilir.¹⁵⁷

Çalışmamız din görevlileri ve onların dini düşünceleri olduğu için “aile” konusuna İslâmiyet’in nasıl baktığı önemlidir. İslâmiyet’e de bakarsak ailenin korunması için dini bir takım önlemler alındığını görmekteyiz. Bunların başında “zina” gelmektedir. İslâmiyet zinadan uzak durulmasını¹⁵⁸, haram olduğunu kesin bir dille yasaklamıştır.

¹⁵⁶ Abdurrahman Kurt, *Toplumsal Yapı, Değişme ve Din (Din ve Aile), Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.319

¹⁵⁷ Kurt, *Toplumsal Yapı*, s. 322

¹⁵⁸ İsrâ, 17/32

Ayrıca İslâmiyet muhtelif ayet ve hadislerde aile kurmanın önemine işaret etmiş ve bunu teşvik etmiştir.¹⁵⁹

Yahudilikte ise din ile aile adeta özdeşleşmiş ve bunun etkisiyle aile hem sosyal hem de dini bir kimlik kazanmıştır. Kutsal kitapları Tevrat'ın (Eski Ahit, Tanah) içeriğine göre kendini tanzim eden Yahudi toplumu, İslâmiyet'te olduğu gibi aile kurmayı, Kitab-ı Mukaddes'teki "çoğalın ve yeryüzünü doldurun", (Tekvin, 1:27-28) tavsiyesine uygun olarak teşvik etmiştir.¹⁶⁰

Hristiyanlığa baktığımızda aileyi sosyal ve medeni bir kurum değil, daha sonraları bir ödev haline dönüşecek, tamamen bir dini kurum olarak kabul etmektedir. Hristiyanlıkta aile önemli bir kurumdur ki aile fertleri arasındaki ilişki Allah'la İnsan arasındaki ilişkinin aynası gibi olduğu¹⁶¹ hatta bu kurumda, kocayla birlikte eş olarak kadının "tek bir beden" haline geldiği bir bütüncül yapı görülmektedir.¹⁶²

Aile hakkında yeniden "İslamiyet'e baktığımızda, Hristiyanlıkta olduğu gibi, kan ve soya dayalı "ailevi cemaat", müminler cemaatine göre ikinci planda kalır. Bu dinin Peygamberi Hz. Muhammed'in en şiddetli düşmanlarından birisi, amcası Ebu Leheb'di."

Evlenme, boşanma gibi konulara diğer dinlerden daha fazla yer verildiği gözlemlenen İslamiyet'te, evlilik ve cinsellik, insan yaşamının doğal bir parçası kabul edildiğinden evli bir yaşam, bekârlığa tercih edilir. Boşanmaya karşı olumsuz bir değer atfedilmekle birlikte yasaklanmış değildir. Ancak belirli şartlar altında, evlilik iki taraf için çekilmez hale geldiğinde "Allah nezdinde yapılacak işlerin en sevimsizi" olarak görülse de boşanmaya izin verilir.¹⁶³

Çok sayıda kadınla evliliklerin yapıldığı bir toplumda ortaya çıkan İslamiyet, esas itibariyle tek evlilik üzerine kurulmuş ancak dört eşe kadar müsaade etmiş, bunu bile

¹⁵⁹ Bkz. Rûm 30/21, Nahl 16/72, Nûr 24/32

¹⁶⁰ Kurt, *Toplumsal Yapı*, s. 322

¹⁶¹ Mehmet Akif Aydın, "Aile", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, ss. 197-198

¹⁶² Kurt, *Toplumsal Yapı*, s. 326

¹⁶³ Kurt, *Toplumsal Yapı*, s. 330

bazı şartlara bağlamıştır.¹⁶⁴Bu nedenle çok eşlilik İslâmiyet'in getirdiği bir şey değil aksine hoş görmediği bir durumdur.

Meydana gelen toplumsal ve teknik değişimlerin, kadın haklarında yeni bir bakış açısı gerektireceği kaçınılmazdır. İşte söz konusu gelişmelere koşturarak kadınlar, meslek ve kamu hayatında çok daha fazla görünmeye başladıkları halde İslam dünyasında kadın hakları konusunda, yeterli dini yorumların yapılamadığını; Hz. Muhammed'in uygulamalarının belirli bir dönemle sınırlandırılarak açılım kazandırılmadığını söylemek mümkündür.¹⁶⁵

Tablo 6: Dini Nikâh Konusu

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Resmi nikâh yeterli	24	24,0
	Hem resmi hem de dini nikah olmalı	74	74,0
	Resmi nikâh yeterli değildir	2	2,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Dini nikâh konusuna nasıl bakıyorsunuz?” sorusunu sorduk. Katılımcıların % 74’ü “Hem resmi hem de dini nikâh olmalı” cevabını vermiştir. % 24’ü ise “Resmi nikâh yeterli” cevabını vermiştir. %2’lik bir grup ise “Resmi nikâh yeterli değildir” cevabını vermiştir. “Resmi nikâh geçersizdir” diye bir seçeneğimiz olmasına rağmen hiç kimse işaretlememiştir. Din görevlileri çıkan sonuçlara göre dini nikâhı önemsemektedirler. Ancak bundan daha önemlisi resmi nikâhın kesinlikle olmasından yanalar. Dinî nikâhın geçersiz olduğunu söyleyen tek bir din görevlisi bile çıkmamıştır.

¹⁶⁴ Bkz. Nisa Sûresi

¹⁶⁵ Kurt, *Toplumsal Yapı*, s. 334

Tablo7: Ailede Söz Hakkı

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Babada	18	18,0
	Bütün aile fertlerinin ortak görüşünde	82	82,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Sizce aile de söz hakkı kimde olmalı?” diye sorduk. Katılımcıların % 82’si “Bütün aile fertlerinin ortak görüşünde” cevabını vermiştir. % 18’i ise “Babada” cevabını vermiştir. “Annede” cevabını veren hiçbir katılımcı çıkmamıştır. Ataerkil bir aile yapısından gelen bir millet olmamıza rağmen, çıkan bu sonuca baktığımızda kent yaşamında, aile içinde istişare eden bir aile yapısına doğru gidişin söz konusu olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Evlilik Öncesi Görüşme

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Tanıştıktan sonra istedikleri zaman görüşebilirler	30	30,0
	Nişanlandıktan sonra olabilir	40	40,0
	İmam nikahı olursa olabilir	22	22,0
	Ancak evlendikten sonra görüşebilirler	8	8,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Evlenmeden önce tarafların görüşmesi hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 40’ı “Nişanlandıktan sonra olabilir” cevabını vermiştir. “Tanıştıktan sonra istedikleri zaman görüşebilirler” cevabını verenlerin oranı ise % 30’dur. %22’si ise “İmam nikâhı olursa olabilir” demiştir. Katılımcıların % 8’i çok katı bir görüş olan “Ancak evlendikten sonra görüşebilirler” seçeneğini işaretlemiştir.

Din görevlilerinin % 92’si gibi büyük bir kısmı görüşmek için evliliği şart koşmamıştır. Ancak % 40’ı nişanlanmak gibi yarı resmi bir birlikteliği şart koşturmuştur. Bu

sonuçlardan çıkarılacak en önemli sonuç, din görevlilerinin dini nikâhı üçüncü sırada seçmeleridir.

Tablo 9: Misafirlikte Oturma Şekli

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Bütün herkes bir arada oturabilmeli	8	8,0
	Kadın, erkek eğer ev müsaitse ayrı oturmalı, değilse bir arada oturabilir	76	76,0
	Kadın erkek kesinlikle ayrı oturmalı	16	16,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Misafirlikte oturma şekli sizce nasıl olmalıdır?” diye sorduk. Katılımcıların % 76’sı “Kadın, erkek eğer ev müsaitse ayrı oturmalı, değilse bir arada oturabilir” cevabını işaretlemiştir. “Bütün herkes bir arada oturabilmeli” seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise % 8’dir. Bu iki seçeneğin oranlarını toplarsak % 84’le din görevlileri bayan erkek bir arada oturabilir görüşünü benimsemişlerdir. % 16’lık bir oranla “Kadın erkek kesinlikle ayrı oturmalı” gibi radikal bir görüşü benimseyenlerde vardır.

Tablo 10: Düğün Merasimlerinin Yapılış Şekli

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Mevlid, ilahi okunup vaaz edilmeli	42	42,0
	Eğlenceli, davullu zurnalı olmalı	22	22,0
	Mevlid okunduktan sonra eğlence olmalı	36	36,0
	Toplam	100	100,0

Hız. Peygamber bazı evlenme merasimlerinde ve bayram günlerinde kız çocuklarının def çalarak şarkı söylediklerini duymuş ve bunu engellememiştir. Hatta Hız. Âişe (ra)'nin büyütüp evlenmesine öncülük ettiği yetim bir kızın damat evine götürülürken, niçin defçi bulundurmadıklarını Hız. Âişe'den sormuştur.¹⁶⁶Hız. Peygamber eğlencenin, aşırı

¹⁶⁶ Tirmizî, *Nikâh*, 6

seviyede olmamak kaydıyla, yapılabileceğini söylemesine rağmen, Kur'an okunması veya benzeri bir uygulamanın yapılmasını söylemediği gibi nehy de etmemiştir. Sadece bu merasimlerde dua edilebileceğini söylemiştir.¹⁶⁷

Din görevlilerine bu konuda “Düğün merasimlerinin yapılaş şekilleri hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 42’si “Mevlid, ilahi okunup vaaz edilmeli” seçeneğini işaretlemiştir. “Eğlenceli, davullu zurnalı olmalı” diyenlerin oranı ise % 22’dir. % 36’sı ise “Mevlid okunduktan sonra eğlence olmalı” görüşündedir. Sonuçlara bakıldığında birbirine yakın değerler çıktığı görülmektedir. Ancak şu var ki din görevlilerinin % 78’i mevlid ve ilahi okunmasını düğünde yapılması istenilen bir olay olarak görmektedirler. Bu sonuç toplumun, Peygamberimizin böyle bir uygulamadan bahsetmemesine rağmen, popüler bir dini uygulama olan mevlit okutulmasına verdiği önemin nedenini ortaya koymaktadır. Din görevlileri, toplumun eğilimlerinin ortaya çıkardığı, popüler kültürden kaynaklanan bu gibi uygulamaları benimsemişse, bu uygulamalara yönelim doğal olarak artmıştır. Din görevlilerinde aksi bir tutum söz konusu olsaydı toplumda bu gibi uygulamalar şu anki popülerliğini bulamayabilirdi.

Tablo 11: Doğum Kontrolü

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Böyle bir uygulama doğru değildir	42	42,0
	Günümüzde böyle bir uygulamaya ihtiyaç olduğundan gereklidir	48	48,0
	Ne olduğunu bilmiyorum	10	10,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Doğum kontrolü hakkındaki görüşünüz hangisidir?” diye sorduk. Katılımcıların % 42’si “Böyle bir uygulama doğru değildir” şeklinde cevap vermiştir. “Günümüzde böyle bir uygulamaya ihtiyaç olduğundan gereklidir” cevabını verenlerin oranı ise % 48’dir. Cevap vermeyenlerin oranı ise % 10’la azımsanmayacak boyutta çıkmıştır. Kanaatimizce cevap vermeyenler doğum kontrolünün isim olarak ne olduğunu tam bilmeyenlerden oluşabilir. Böyle bir uygulamanın doğru olmadığını

¹⁶⁷ “Düğün”, Hadislerle İslâm, 4. Cilt, DİB Yayınları, Ankara 2012, s.79

düşünenlerin oranının yüksek çıkması kanaatimizce tam olarak bu konuda ki bilgi eksikliklerinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 12: Aile İçi Şiddet

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Gerektiğinde erkek kadını dövmelidir	6	6,0
	Kesinlikle erkek kadına el kaldırmamalıdır	94	94,0
	Toplam	100	100,0

Günümüzde Aile noktasından baktığımızda en önemli problemlerden bir tanesi aile içi şiddet konusudur. İnsanlar dünyevi hayattaki problemlerden çıkış yolu bulamayınca aile içi huzursuzluklar baş gösteriyor ve bunun sonucunda şiddete varan olaylar baş gösteriyor. Aile içi şiddetin önlenmesinde devlet kurumları ortaklaşa birçok projeler gerçekleştirmekte, bu projenin bir ayağını da din görevlileri oluşturmaktadır.

Bu nedenle bizde din görevlilerine “Aile içi şiddet hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 6’sı gibi küçük bir kısmı “Gerektiğinde erkek kadını dövmelidir” cevabını vermesine rağmen; çok net bir sonuç olarak, % 94 gibi tamamına yakın bir oranla “Kesinlikle erkek kadına el kaldırmamalıdır” cevabını vermişlerdir. Bu sonuç beklediğimiz bir sonuçtu, ancak 94 puan oranının çıkması bizim için beklenmedik bir orandı. Çünkü kadınların hafifçe dövülmesi noktasında, belirli şartlara bağlı olsa da, ayet olduğu¹⁶⁸ gerçeği vardı. Bu sonucun çıkmasında kanaatimizce din görevlilerinin bu alanda bilgilendirilmesi ve bu sorunun çözüme kavuşturulmasında onlara büyük roller verilmesi etkili olmuştur. Bu eğitimler sayesinde din görevlileri kadınların dövülmesi ayetini günümüz şartlarına göre ve Peygamber efendimizin hayatına bakarak daha iyi yorumlayıp bu noktada şiddetin geçerli yol olmadığını bilincine varmışlardır.

¹⁶⁸ Nisa 4/34

Tablo 13: Çok Eşlilik

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	İslam'ın verdiği bir hak olarak görüyorum	18	18,0
	kullanılmalı		
	Böyle bir şey günümüzde olması uygun değil	26	26,0
	Medeni kanunun sağladığı haklar bir sözleşmeyle	56	56,0
	garanti altına alınacak olursa yapılabilir		
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Çok eşlilik konusundaki düşünceniz nedir?” diye soru sorduk. Katılımcıların % 56’sı “Medeni kanunun sağladığı haklar bir sözleşmeyle garanti altına alınacak olursa yapılabilir” seçeneğini işaretlemiştir. İslam’ın verdiği bir hak olarak görüyorum kullanılmalı diyenlerin oranı ise % 18’dir. Böyle bir şey günümüzde olması uygun değil düşüncesinde olanların oranı ise % 26’dır. Çıkan sonuçlara baktığımızda medeni kanun izin vermediği için din görevlilerinin çok eşliliğe sıcak bakmadıkları görülmektedir. Yani şu haliyle çok eşliliği din görevlileri uygun bulmamaktadır ve suiistimale açık bir uygulama olarak görmektedir.

Tablo 14: Kişisel Bakım Konusu

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	İstediği zaman makyaj yapabilir	6	6,0
	Özel günlerde yapabilir	2	2,0
	Sadece eşine hoş görünmek için yapabilir	70	70,0
	Kesinlikle yapmamalıdır, caiz değildir	22	22,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Bir bayanın makyaj yapması, kaşlarını alması/aldırması konusundaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 70’i “Sadece eşine hoş görünmek için yapabilir” cevabını vermiştir. “Kesinlikle yapmamalıdır, caiz değildir” diyenlerin oranı ise % 22’dir. “İstediği zaman makyaj yapabilir” görüşünü benimseyenlerin oranı % 6’dır. “Özel günlerde yapabilir” seçeneğini seçenlerin oranı sadece % 2’dir. Aslında bu

sonuçlardan anlıyoruz ki din görevlileri makyajın yapılmasından çok toplum içinde yapılmasına karşı çıkmaktadırlar.

Tablo 15: Kadınların Arka Safta Olması

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Uygulama her zaman böyle olmuştur, kesinlikle böyle olmaya devam etmeli	96	96,0
	Kadın-erkek eşitliği bakımından düşünüldüğünde bayanlara da ön saflarda bir şekilde yer ayrılmalı	4	4,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Kadınların arka saflarda ibadet etmesi hakkındaki görüşünüz nedir? Diye sorduk. Katılımcıların % 96’sı “Uygulama her zaman böyle olmuştur, kesinlikle böyle olmaya devam etmeli” şeklinde cevap vermiştir. “Kadın-erkek eşitliği bakımından düşünüldüğünde bayanlara da ön saflarda bir şekilde yer ayrılmalı” diyenlerin oranı sadece % 4’tür. Bu sonuca bakıldığında kadınlara ön saflarda yer ayrılması düşüncesinin karşılık bulması mümkün değildir. Çünkü daha önceden de belirttiğimiz gibi din görevlilerinin taraf olmadığı bir düşüncenin toplumda yer etmesi mümkün olmayacaktır.

Bu bulgular ışığında din görevlilerinin aileyle ilişkili meselelerde modern hayata ve çağın gereklerine uygun düşünceleri benimsemekle beraber, geleneksel yönde de düşünceleri göz ardı etmedikleri sonucuna varabiliriz. Verilen seçeneklerden; “Kadın, erkek eğer ev müsaitse ayrı oturmalı, değilse bir arada oturabilir”, “Nişanlandıktan sonra olabilir”, vb. gibi itidalli seçenekleri işaretlemişlerdir. Radikal düşünceleri işaretleyenlerin oranı çok düşüktür. Sonuçlara baktığımızda din görevlilerinin genel olarak aileyi ilgilendiren konularda daha çağdaş oldukları aşikârdır. Başka bir çalışmada Keçiören’in geneli için aynı konularda çalışma yapılsa, din görevlilerinin düşüncelerine yakın bir sonucun çıkacağı kanaatindeyiz.

b. Din ve Eğitim

Bir milletin sahip olduğu yaşayış ve düşünüşe ait bütün değerlerini, tarihi seyri içinde nesilden nesile aktararak ve geliştirerek sürdürdüğü en büyük çalışmalar eğitim

çalışmalarıdır. Tarih boyunca eğitimin işlevlerine baktığımızda ilk olarak, kültür alanında devralınan mirasın ilerlemeye engel olmayanlarını gelecek kuşaklara aktararak toplumun kalıcılığını sağlamak, ikinci olarak, bireyde beden ve ruh kabiliyetlerini uyandırmak, geliştirmek, ona birtakım bilgi ve becerileri kazandırmak, son olarak, yetişmekte olan nesillere, şahsi imkân ve yeteneklerini sonuna kadar kullanmasını öğreterek, toplumun içinde arzu ettiği bir yere gelmesini ve geldiği bu yeri severek topluma katılımını sağlamak, diye sıralayabiliriz.¹⁶⁹

İslam dini açısından bakıldığında din ve eğitim arasındaki ilişki, bu iki kavram arasında bir ayrıma gitmeyi imkânsız kılacak kadar birbirleriyle iç içe girmiş durumdadır. Çünkü din, insanı yaratılış anından itibaren ele alan, çocukluğu ve gençliğinden hayatının sonuna kadar hatta ölümden sonraki sonsuz hayatı da içerecek boyutta onunla bir ve beraber olan ayrılmaz bir parçadır. Din, insanın hayatının anlam boyutudur. Dolayısıyla bu süre zarfında insanın kendini bilmesi, bütün canlı ve cansız varlıkları incelemesi ve rabbini tanınması, O'na ve insanlığa karşı sorumluluklarını yerine getirmesi için formal veya informal yollarla kendisine yapılan bütün etkiler, eğitim kavramı içinde mütalaa edilir ve bu faaliyetlerin her biri dini bir anlam ve muhteva taşır.¹⁷⁰

Ülkemizde dini bağlamda eğitim konusuna baktığımızda önde gelen sorunlardan en önemlisi kız çocuklarının okutulmaması meselesidir. Belli kesimlerin yaptığı bu yanlış uygulamanın en vahim tarafı bunun nedenini İslam dinine bağlamasıdır. Sanki İslam dini eğitimin önünde bir engelmış gibi gösterilip kız çocuklarının eğitime sekte vurulmuş veya sadece dini eğitim almalarına izin verilmiştir. Ancak topluma baktığımızda bu algının yavaşta olsa değiştiğini gözlemleyebiliriz. Araştırmamız bize bu algının değişmesinde din görevlilerinin katkısını sunacaktır.

Eğitimde, özellikle dini eğitimde süregelen sorunlardan bir diğeri de eğitimde şiddet meselesidir. Din eğitiminin verildiği camilerde veya okullarda olsun bu sorun her zaman sorun olagelmıştır. Dini öğrenimden mahrum olduğunu söyleyen her bir kişinin geçmişinde dini eğitimi aldığı din görevlisinin sert tavrıyla alakalı kötü anıları vardır. Ancak bunun son zamanlara doğru, hem Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı seminer

¹⁶⁹ Recai Doğan, *Toplumsal Yapı, Değişme ve Din (Din ve Eğitim), Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcığlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 334-335

¹⁷⁰ Doğan, *Toplumsal Yapı*, s. 341

çalışmaları ve hizmetiçi eğitim programları hem de din görevlilerinin değişen anlayışlarının, sayesinde değiştiğini görebiliriz.

Tablo 16: Çocuk Eğitiminde Dayak

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Eğitimde çocuğa dayak olmaz	74	74,0
	Dayak olabilir ancak aşırıya kaçmadan	26	26,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Çocuk eğitiminde dayak atma konusundaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 74’ü “Eğitimde çocuğa dayak olmaz” cevabını vermişlerdir. % 26’sı ise “Dayak olabilir ancak aşırıya kaçmadan cevabını vermiştir. Geçmişte Kur’an öğrenmek için camiye giden her çocuğun din görevlisinden kesin bir tokat yemeden geri gelmediği gerçeğini göz önünde bulundurursak, dayanın eğitimde yeri olmadığını düşünen kesimin % 74 olarak çıkmasını, iyi bir ilerleme olarak görmeliyiz.

Tablo 17: En Uygun Din Eğitiminin Verildiği Yer

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Kur’an kursları veya cami yaz kurslarıyla	24	24,0
	İçeriği daha da zenginleştirilerek okullarda	74	74,0
	Ailede	2	2,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Kur’an-ı Kerim ve din eğitimi sizce en iyi nasıl yapılır?” diye sorduk. Çıkan sonuçlara göre, katılımcıların % 24’ü “Kur’an kursları veya cami yaz kurslarıyla”, “İçeriği daha da zenginleştirilerek okullarda” diyenlerin oranı ise % 74 ve “Ailede” diyenlerin oranı ise % 2’dir. Din görevlilerini din eğitiminin ailede verilemeyeceği konusunda hem fikir oldukları görülmektedir.

Camide görev yapan din görevlilerinin, Kur'an eğitiminin okullarda daha iyi verileceğini söylemesi beklenmedik bir sonuç olarak çıkmıştır. Kanaatimizce bu sonucun çıkmasının nedeni, camilerin ortam olarak eğitime tam elverişli olmaması ve öğrencilerin okulu camiye oranla daha çok ciddiye almaları ve ona göre derslerine önem vermesi gösterilebilir.

Tablo 18: Hizmet içi Eğitimlerinin Gerekliliği

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Faydası olmayan sadece prosedür için yapılan bir uygulama	14	14,0
	Faydalı eğitimler sayıları daha da artırılmalı	16	16,0
	Faydalı ancak içerik olarak zenginleştirilmeli	70	70,0
	Toplam	100	100,0

Devlet kurumlarında hizmetiçi eğitimler büyük öneme sahiptir. Bu eğitimlerin içeriğine baktığımızda öncelikle mevzuat ve genel kültür bilgileri daha sonra mesleki bilgileri ihtiva etmektedir. Din görevlilerine verilen mesleki bilgilerin içeriğini göz önünde bulundurduğumuzda geniş bir literatürün olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle bu eğitimin kısa süreler içinde verilmeye çalışılmaktadır.

Bu bilgiler ışığında din görevlilerine “Hizmet içi eğitimler hakkında ki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 14’ü “Faydası olmayan sadece prosedür için yapılan bir uygulama” cevabını vermiştir. %16’sı ise “Faydalı eğitimler sayıları daha da artırılmalı” cevabını verirken, % 70’i “Faydalı ancak içerik olarak zenginleştirilmeli” seçeneğini işaretlemişlerdir. Sonuçlara göre din görevlileri % 86’lık bir oranla hizmetiçi eğitimlerin faydalı olduğu kanaatindeler, ancak, içeriğinin zenginleştirilmesi gerektiğini düşünüyorlar.

Din görevlilerinde bu algının oluşmasının nedeni yukarıda da belirttiğimiz gibi literatürün geniş olması ve eğitim için verilen sürenin bu kadar bilgi için yeterli olmaması olarak düşünülebilir. Ancak burada din görevlilerinin meslek için hazır bulunuşlarının yeterli olmaması da etkili olmaktadır. Diyanet bu eğitimlerle sıfırdan bir

imam yetiştirme çabasına girmeye çalışması bu eğitimlerin kalitesini düşürmüş olabilir kanaatindeyiz.

Tablo 19: Bayanların Okutulması

	Frekans	Yüzde
Geçerlilik Eğitimi nereye kadar devam ettirebilirse etmelidir	100	100,0

Din görevlilerine “Günümüzde sizce bayanların okutulması sizce nasıl olmalı?” diye sorduk. “Eğitimi nereye kadar devam ettirebilirse etmelidir”, “Zorunlu eğitimi bitirdikten sonra bırakmalıdır”, “Liseyi bitirdikten sonra bırakmalıdır”, “Okula gitmeden dışarıdan bitirmeli” gibi 4 seçeneğimiz olmasına rağmen, katılımcıların tamamı “Eğitimi nereye kadar devam ettirebilirse etmelidir” cevabını vermiştir. Sonuç olarak din görevlilerinin bayanların eğitimi desteklediğini görmekteyiz.

Tablo 20: Dini Bilgi Temini

	Frekans	Yüzde
Geçerlilik Okuyarak	72	72,0
Din görevlilerinden	26	26,0
Bilgisayardan veya internetten	2	2,0
Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “İnsanlar dini bilgileri en iyi nereden temin edebilirler?” diye sorduk. Katılımcıların % 72’si “Okuyarak” cevabını vermiştir. % 26’sı “Din görevlilerinden” cevabını verirken, % 2’si “Bilgisayardan veya internetten” cevabını vermiştir. “Televizyondaki dini programlar “ seçeneğimiz olmasına rağmen din görevlileri bu seçeneği işaretlememiştir. Kanaatimizce, bunun nedenini bu programların ehil kişiler tarafından verilmemesi ya da reyting kaygısıyla yapılması ve amacının dışına çıkılması oluşturmaktadır.

Tablo 21: Tv'deki Dini Programlar

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Çok faydalı programlar sayıları çoğaltılmalı	48	48,0
	Reyting için yapılmış faydasız, kafa karıştırıcı programlar	22	22,0
	Ehil insanlar tarafından yapılmadığı için zararlı	30	30,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Televizyonlarda verilen dini programlar hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 48’i “Çok faydalı programlar sayıları çoğaltılmalı” cevabını, % 22’si “Reyting için yapılmış faydasız, kafa karıştırıcı programlar” cevabını, % 30’u ise “Ehil insanlar tarafından yapılmadığı için zararlı” cevabını vermiştir. Din görevlilerinin % 52’si (B ve C seçeneklerinin toplam oranı) bu programların faydasız olduğu kanısında. Bir önceki sorumuza baktığımızda, din görevlileri, dini bilgi kaynakları arasında zikretmemiştir.

Tablo 22: Dini Bilgi Kaynaklarının Çoğalmas

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Farklı görüşler zenginlik getirebilir	92	92,0
	Farklı görüşler çatışmaya yol açabilir	8	8,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Dini bilgi kaynaklarının çoğalmasına nasıl bakıyorsunuz?” diye sorduk. “Farklı görüşler zenginlik getirebilir” diye cevap verenlerin oranı % 92’dir. Katılımcıların % 8’i ise “Farklı görüşler çatışmaya yol açabilir” diye cevap vermiştir. Din görevli farklı görüşlerin çeşitliliği getireceğini düşünerek, kendilerinin farklı görüşlere açık olduğunu göstermiştir.

Ancak, bilgi kaynağının fazlalığı değil niteliği önemlidir. Bu aşamada Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları temel alınabilir. Artık DİB yayınları çok geniş bir kütüphane

oluşturmaktadır. Tabii ki bu görüş diyanet yayınlarından başka yayınların güvenilir olmadığı anlamına gelmemelidir.

Din görevlileri için, bulgulara dayanarak eğitim konusunda geçmişe nazaran çok aşama kaydetmiş, tamamıyla eğitim konusunda modern toplumun eğitim anlayışını tam olarak kavrayabilmiştir diyebiliriz. Sadece kız çocuklarının eğitimiyle alakalı soruya bakmamız kanaatimizce yeterli olacaktır. Anketimize katılan din görevlilerinin tamamı “Eğitimi nereye kadar devam ettirebilirse etmelidir” cevabını vermiştir. Gelenekten gelen bayanların okutulmaması düşüncesi kaybolmuştur diyebiliriz kanaatimizce.

c. Din ve Siyaset

Tarihten günümüzü din ve siyaset ilişkisi farklı toplumlarda farklı şekillerde ya da aynı toplumda tarihin farklı dönemlerinde farklı şekillerde algılanan ve gerçekleştirilen bir olgudur.

Sosyolojik bir gerçeklik olarak belirtmeliyiz ki din müesseseleşme bakımından diğer toplum kuruluşlarında olduğu gibi devletle sıkı ve sağlam bir ilişki kurmaya çalışır. Bunun için bir dine mensup olma, şahsi inanç bağlılığı ya da belirli bir din etrafında bir araya gelmenin ötesinde, belirli bir hukuk çerçevesinde somut bir organizasyona katılma anlamına gelir.¹⁷¹ Bu duruma göre, “her toplum siyasi norm ve kurumlarda kendini bütünleştiren kristalleşmiş bir nokta bulur. Bu dini alanla ilgili fenomenler için de geçerlidir. Bu nedenle dini ve siyasi yapılar arasında her zaman bir ilişkinin olduğu gözlemlenmektedir”¹⁷².

İslam dünyasında İslam’ın erken dönemlerinde ortaya çıkan din siyaset ilişkisi Müslüman toplumların kültürel birikimi ve medeniyet tecrübeleri çerçevesinde şekillenmiş batıdakinden farklı bağlamlarda tartışıla gelen bir konu olmuştur. İslam’da din siyaset ilişkisinin iç içe olduğunu savunanlar Kur’an’dan bazı ayetlere ve Hz. Peygamberin uygulamalarına göndermede bulunarak bir modelin olduğunu öne çıkarırlar. Ancak, Kur’an’ın zamana, mekâna tarihsel ve toplumsal alana ilişkin bir

¹⁷¹ Fazlı Arabacı, *Toplumsal Yapı, Değişme ve Din (Din ve Siyaset), Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcığlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 354

¹⁷² Arabacı, *Toplumsal Yapı*, s. 354

önerisinin olduğunu söylemek zordur. Hz. Peygamberin belirli bir siyasal model ve programla ortaya çıktığı da söylenemez.¹⁷³

Kuran siyasal bir model önermez ancak hayatın diğer alanlarında olduğu gibi siyasetle uğraşan insanlara ahlaki değerler sunar, bu değerler çerçevesinde aklederek ve içtihadi çabalarda bulunarak bir model geliştirebilir, ama bu modelin İslam'ın önerdiği mutlak model olduğu iddia edilemez.¹⁷⁴

Sonuç olarak din siyaset ilişkisi dinle siyasetin birleştiği ve kesiştiği toplumsal alanda kaçınılmaz görünen bir durumdur. Ferdi ve toplumsal bağlamda dinle siyaset arasında bir ayrımın yapılması zor görünmekte ancak devletle din, devlet adına sürdürülen siyasetle din arasında bir ayrımında yapılması zaruri görünmektedir. Din siyaset ilişkilerinin boyutlarını görme ve yeniden belirleme gereği duyuluyorsa farklı toplumlarda ya da aynı toplumun farklı dönemlerinde gerçekleşen tarihi süreçlere bakmak ve iyi analiz etmek gerekir.

Tablo 23: Dinin Referans Noktası Olması

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Kesinlikle olmalı	62	62,0
	Kısmen olabilir	28	28,0
	Kesinlikle olmamalı	10	10,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Sizce toplumsal-kamusal alanda din referans noktası olmalı mıdır?” sorusunu sorduk. % 62’si “Kesinlikle olmalı”, % 28’i “Kısmen olabilir”, %10’u “Kesinlikle olmamalı” cevabını vermiştir. Din görevlilerinin çoğunluğu toplumsal alanda dinin varlığını görmek istemektedirler. Toplumla iç içe bir kesim olan din görevlileri, toplumdaki sıkıntılara da birebir muhatap olmaktadır. Bu nedenle, kanaatimizce bu sorunların dinin referans alınarak çözülebileceğini düşünmektedirler.

¹⁷³ Arabacı, *Toplumsal Yapı*, s. 357-358

¹⁷⁴ Arabacı, *Toplumsal Yapı*, s. 358

Tablo 24: Din ve Siyaset

	Frekans	Yüzde
Geçerlilik Dini konularda hassas davranıp davranmadığına	58	58,0
Ülkeyi yönetip yönetemeyeceğine	36	36,0
Milli duygulara önem verip vermediğine	6	6,0
Toplam	100	100,0

Din görevlileri “Oy verirken hangisini referans alırsınız?” sorusuna % 58’i “Dini konularda hassas davranıp davranmadığına”, % 36’sı “Ülkeyi yönetip yönetemeyeceğine”, % 6’sı “Milli duygulara önem verip vermediğine” şeklinde cevap vermiştir. Bütün sorularımızda dinin referans alınmasının gerektiğini gösteren seçenekleri işaretleyen din görevlileri bu sorumuzda da dini referans noktası olarak seçmişlerdir.

Tablo 25: Din Görevlisinin Siyasi Görüşü

	Frekans	Yüzde
Geçerlilik Rahatlıkla söyleyebilmeli	14	14,0
Görevimizin hassas yapısı nedeniyle söylememeli	86	86,0
Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Din görevlisi siyasi görüşünü din adına veya başka bir nedenle açıklaması hakkında ne düşünüyorsunuz?” diye sorduk. “Rahatlıkla söyleyebilmeli” diyenlerin oranı %14 olurken. “Dinen doğru değil söylememeli” seçeneğini söyleyen olmamıştır. “Görevimizin hassas yapısı nedeniyle söylememeli” seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise % 86’dır. Bu konuda dinen bir sakınca görmemelerine rağmen, açıklamaktan kaçınmaktadırlar. Zaten resmi olarak yasaklanan bu davranış, din görevlilerine resmi olarak serbest olsa bile, görevlerinin hassas yapısı nedeniyle görüşlerini söylemekten kaçınacaklardır. Kanaatimizce bunun nedeni toplumun her kesimine dil, mezhep, parti hatta din ayırımı yapmadan nüfuz etmek istemeleridir.

Tablo 26: Cemaatleşmeler

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Siyasi oluşumlardır	16	16,0
	Dinin daha güzel yaşanabilmesini sağlamaktadırlar	56	56,0
	Toplumda ayrışımalar yapmaktadırlar	28	28,0
	Toplam	100	100,0

“Cemaatleşme” konusu nedenleri, sonuçları ve topluma etkileri bakımından başlı başına bir tez konusu olarak değerlendirilebilir. Ancak biz burada din görevlilerinin cemaatleşme noktasındaki görüşlerinden ziyade bu konudan hareketle cemaatleşmeyi siyasi oluşum olarak mı yoksa bir sivil toplum hareketi olarak mı gördüklerini anlamak için sorduk.

Bu düşünceyle din görevlilerine “Cemaatleşmeler hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. %16’sı “Siyasi oluşumlardır”, % 56’sı “Dinin daha güzel yaşanabilmesini sağlamaktadırlar”, % 28’i “Toplumda ayrışımalar yapmaktadırlar” cevabını verdiler.

Din görevlilerinin yarısından fazlası cemaatleşmelerin yararlı olduğu görüşündeler. Bu sonucun çıkmasında kanaatimizce dini alt yapı üzerine kurulmuş olan cemaatlerin diğer bir dini bilgi kaynağı olan din görevlileriyle bir bağının olmuş olabileceğidir.

Tablo 27: Sivil Toplum Kuruluşları

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Herkes artık böyle oluşumlara katılmalı faydalı olacaktır	70	70,0
	Ülkemizde gruplaşmalara neden oluyorlar	6	6,0
	Ülkeye faydaları yok sadece kendi çıkarları için kurulmuş	24	24,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Sivil toplum kuruluşları hakkındaki düşünceniz?” nedir diye sorduk. Katılımcıların % 70’i “Herkes artık böyle oluşumlara katılmalı faydalı olacaktır” cevabını verirken, “Ülkemizde gruplaşmalara neden oluyorlar” diyenlerin oranı % 6’dır. % 24’ü ise “Ülkeye faydaları yok sadece kendi çıkarları için kurulmuş” cevabını vermektedir. Genel olarak sivil toplum kuruluşlarının faydalı olduklarını düşünmektedirler.

d. Din ve Ekonomi

Din, bireysel ve sosyal hayatın çeşitli yönleriyle ilgili çözüm yollarını ve insanları ilgilendiren konu ve problemlere karşı tutum ve davranış kalıplarını içerir. Diğer taraftan toplumların en temel işlevlerinden ve temel toplumsal kurumlarından biri de ekonomidir. Sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası olan ekonomik ilişkiler her insanın bir şekilde ilgili olduğu ve kaçınması mümkün olmayan eylem alanlarındandır. Çünkü insan, hayatın devamı için pek çok şeye ihtiyaç duyar. Bu zorunlu ihtiyaçların zaman içerisinde şekli ve öncelik sırası değişebilse de zorunlulukları hiçbir zaman ortadan kalkmamaktadır. Bundan dolayı çalışmak, üretmek ve tüketmek insanlığın ortak eylemlerindendir.¹⁷⁵

Din-ekonomi ilişkisi ile ilgili olarak farklı kültür ve dinlere sahip ülkelerde bazı ekonomik malların bugün dahi tabu sayılması konusunda birçok örnek verilebilir. Nitekim Hindistan’da inek kesiminin yasak olması, Müslüman ülkelerde, buna benzer olarak domuz etinin yenmesinin karam olarak nitelendirilmesi, bunlardan bazıları. Yine nefesine hâkim olmayı, onu dizginlemeyi ve lüzumsuz tüketimden kaçınmayı, israfa yanaşmamayı, faiz almamayı veya vermemeyi emreden İslami değer hükümleri de bu dini kabul eden ülkelerde iktisadi hayata şekil vermektedir.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Sefer Yavuz, *Toplumsal Yapı, Değişme ve Din (Din ve Ekonomi)*, Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi, Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcığlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 362

¹⁷⁶ Yavuz, *Toplumsal Yapı*, s. 370

Tablo 28: Birikimlerin Değerlendirilmesi

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Evde kendi imkânlarımla	34	34,0
	Bankada faizsiz hesapta	18	18,0
	Kar payı veren finans kurumlarında	48	48,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Birikimlerinizi nerede değerlendirirsiniz?” sorusunu sordüğümüzda, katılımcıların % 34’ü “Evde kendi imkânlarımla”, % 18’i “Bankada faizsiz hesapta”, % 48’i “Kar payı veren finans kurumlarında” cevabını vermiştir. Din görevlilerinin finans kurumlarına bu kadar güven duyması beklenen bir sonuç değildi. Kanaatimizce bunun nedenini finans kurumlarının, bankacılık sistemindeki dini hassasiyetleri iyi belirlemesi ve düzeltmeye çalışması olarak söyleyebiliriz.

Tablo 29: Ev İçin Kredi Alınabilir Görüşü

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Katılıyorum	52	52,0
	Katılmıyorum	48	48,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Oturacağı ev için kredi alınabilir” görüşü hakkındaki düşüncelerini sordüğümüzda % 52’si katılıyorum cevabını verirken, % 48’i katılmıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 30: Finans Kurumu- Banka Karşılaştırması

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Aralarında hiçbir farklılık yok	28	28,0
	Finans kurumlarının İslam dinine uygun bir işleyişleri var	54	54,0
	İki işleyişte sakıncalı	18	18,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Faizsiz finans kurumlarıyla normal bankaların işleyişleri hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 28’i “Aralarında hiçbir farklılık yok” derken % 54’ü “Finans kurumlarının İslam dinine uygun bir işleyişleri var” diye cevap vermiştir. “İki işleyişte sakıncalı” diyenlerin oranı ise % 18’dir. Finans kurumlarına olan güvenin yarı yarıya sonuçlanması toplumun bir göstergesi olabilir. Çünkü toplumda da bu şekilde bir algının olduğu söylenebilir.

Tablo 31: Banka Maaş Promosyonları

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Maaşlarımızdan kazandıkları paranın hakkımız olan kısmı	60	60,0
	Bankaların faizli kazancı olduğu için almayı doğru bulmuyorum	40	40,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Bankaların verdikleri maaş promosyonları hakkındaki görüşünüz nedir?” sorusunu sorduk. Katılımcıların % 60’ı “Maaşlarımızdan kazandıkları paranın hakkımız olan kısmı” cevabını vermiştir. % 40’ı ise “Bankaların faizli kazancı olduğu için almayı doğru bulmuyorum” cevabını vermiştir. DİB DİYK’nın promosyonlar kullanılabilir kararına rağmen din görevlilerinin birçoğunun böyle düşünmemesi toplum içinde bu görüşün neden hala belirsizliğini koruduğunu açıklamaktadır.

Tablo 32: Kadınların Bütçeye Katkısı

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Evin içinde olursa olabilir	16	16,0
	Çalışma ortamı uygun bir yer olursa isterim	80	80,0
	Kadınların çalışması kesinlikle söz konusu olmamalı	4	4,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Kadınların aile bütçesine katkı sağlamasını ister misiniz?” sorusunu sorduk. Din görevlilerinin % 16’sı “Evin içinde olursa olabilir” derken, %80’i “Çalışma ortamı uygun bir yer olursa isterim” cevabını vermiştir. “Kadınların çalışması kesinlikle söz konusu olmamalı” diyenlerin oranı ise sadece % 4’tür. Örneklem grubumuzun eşlerinin çalışma durumu sadece % 8’dir. % 90’ının eşi çalışmamaktadır. Eşlerinin aile bütçesine katkı sağlamasını istemelerine rağmen din görevlileri eşlerinin çalışmasına izin vermemektedir. Ancak bunun nedeni olarak çalışma ortamlarını göstermektedirler. Kamuda başörtülü çalışılmadığından ve özel sektörde de gerekli şartların olmaması din görevlilerinin eşlerinin çalışmasını engellemiştir.

e. Din ve Gündelik Hayat

Çağımız özellikle hızla gelişen bilim ve teknolojinin neden olduğu köklü değişmelere sahne oluyor. Değişim özellikle son dönemde dünya ölçüsünde boyutlara erişmiş görünüyor. Nitekim bugün 21. yüzyılın başlarını idrak etmekte olan Türkiye’nin de bu değişikliklerin dinamiğinin dışında kaldığı söylenemez. Gerçekten de, teknolojik, sosyal ve kültürel değişmelerin etkisi altında Türk toplumu, toplumsal hayatın hemen hemen her alanında geleneksel yapıdan modern yapıya doğru yönelmiş bulunuyor. Bu değişmelerin tabii neticesi olarak ferdin hayatında da önemli değişmeler göze çarpıyor.¹⁷⁷ Öyle ki, değişim sosyal hayatı ilgilendiren fetvalarda da görülmektedir.

¹⁷⁷ Ünver Günay, *Toplumsal Yapı, Değişme ve Din (Din ve Sosyalleşme)*, Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi, Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcığlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 341

Sosyalleşme, ferdin, içinde yaşamak durumunda bulunduğu grubun, toplumun, kültürün ve medeniyetin inançları, bilgileri, değerleri, modelleri ve sembolleri gibi o gruba, topluma, kültüre ve medeniyete mahsus duyuş, düşünüş, yapış ve inanış biçimlerini alması, kendine mal etmesi ve böylece kişiliğin oluşumu ve bireyin topluma iştirakçi bir üye olarak katılımı sürecini ifade etmektedir.¹⁷⁸

Tablo 33: Fetvalarda Değişim

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Olması gerekli	74	74,0
	Kesinlikle olmaz	26	26,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Fetvalarda günün şartlarına göre, değişim olur mu?” sorusunu sorduk. Grubun % 74’ü “Olması gerekli” cevabını vermiştir. Bu sonuçtan din görevlilerinin değişime açık olduğu, günün değişen şartlarına uyulması gerektiğinin farkında olduğu çıkarımını yapabiliriz. % 26’sı ise “Kesinlikle olmaz” cevabını vermişlerdir. Azımsanmayacak olan bu oranın neden çıktığı araştırılmalıdır. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı birçok konuda fetvaları günün şartlarına göre düzenlenmiştir. Buna örnek olarak, “İlk ev için kredi alınabilir fetvasını örnek gösterebiliriz”.

Tablo 34: Din Görevlilerinin Giyim Tarzı

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	İstediğim gibi giyinebilirim	48	48,0
	Sadece bol, koyu renk ve kumaş tarzı giysiler giymeliyim	52	52,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Görevinizi yaparken veya görev yeriniz etrafında giyim tarzınız hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 48’i istediğim gibi giyinebilirim cevabını vermiştir. % 52’si ise “Sadece bol, koyu renk ve kumaş tarzı

¹⁷⁸ Günay, *Toplumsal Yapı*, s. 350

giysiler giymeliyim” cevabını vermiştir. Bu sonuçlardan din görevlilerinin giyim kuşam konusunda bir mahalle baskısı yaşadıkları sonucunu çıkarabiliriz.

Tablo 35: Estetik Yaptırılması

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Yaptırabilir bir sakınca yoktur	2	2,0
	Allah’ın verdiğini beğenmemektir, günahtır	14	14,0
	Tedavi amaçlı yapılabilir, keyfi yaptırmak caiz değildir	84	84,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Bir Müslümanın estetik yaptırması hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 84’ü “Tedavi amaçlı yapılabilir, keyfi yaptırmak caiz değildir” cevabını vermiştir. % 14’ü ise “Allah’ın verdiğini beğenmemektir, günahtır” cevabını vermiştir. % 2’yle çok küçük bir kısım ise istediği gibi estetik yaptırmak cevabını vermiştir. “Eşi istiyorsa ancak yaptırabilir” gibi bir seçenek olmasına rağmen bu seçeneği işaretleyen kimse çıkmamıştır.

Tablo 36: Dinin Yaşanabildiği En Uygun Mekân

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Birçok dostun arkadaşın olduğu kent yaşamı	80	80,0
	Sınırlı kişi sayısının olduğu köy ortamında	6	6,0
	Kimsenin olmadığı dağ başında tek başına	14	14,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Dinin daha iyi yaşandığı mekân sizce hangisi?” diye sorduk. Katılımcıların % 80’i “Birçok dostun arkadaşın olduğu kent yaşamı” cevabını vermiştir. % 14’ü ise “Kimsenin olmadığı dağ başında tek başına” cevabını vermiştir. %6’lık bir kısım katılımcı ise dinin daha iyi yaşanabileceği en uygun ortamın köy hayatı olduğu kanısındadır. Bu sonuçlardan din görevlilerinin dinini toplumun içinde, kent hayatında

da yaşayabildiğini görmekteyiz. Bu sonuç, örneklem grubumuzun kent hayatına adapte olduğunu göstermektedir.

Tablo 37: Hastalıkların Tedavisi

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Doktorlar tarafından yapılmalı	32	32,0
	Doktor, alternatif tıp ve şifa ayetlerinin okutulması sırayla hepsi yapılmalı	68	68,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Hastalıkların tedavisi hakkındaki düşünceniz nedir?” diye sorduk. % 68’i “Doktor, alternatif tıp ve şifa ayetlerinin okutulması sırayla hepsi yapılmalı” cevabını vermiştir. % 32’si ise sadece “Doktorlar tarafından yapılmalı” seçeneğini işaretlemiştir. “Alternatif tıp ürünleri tarafından tedavi yapılmalı” ve “Bir hocaya şifa ayetlerini okutmalı” gibi iki seçeneğimiz olmasına rağmen hiç kimse işaretlememiştir. Bu sonuçlara göre din görevlileri hastalıkların tedavisinde alternatif tıp ve ayetlerin okutulmasının da faydalı olacağı kanaatindeler. Sonuçlara baktığımızda en önemli bulgu, hastalıkların tedavi sürecinden doktorları çıkaran hiçbir din görevlisinin olmamasıdır.

Tablo 38: Namaz ve Başörtüsü Konusu

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Boşuna namaz kılıyor gündelik hayatta da kapatmalı	14	14,0
	Başını kapatmazsa bile namazı terk etmesin, böyle devam edebilir	86	86,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Gündelik hayatta başörtüsü bir bayanın beş vakit namazını kılarken başını kapatıp kılması hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. “Başını kapatmasına gerek yok açık olarak ta kılabilir” cevabını hiç vermeyen katılımcılarımızın % 14’ü “Boşuna namaz kılıyor gündelik hayatta da kapatmalı” cevabını vermiştir. “Başını

kapatmazsa bile namazı terk etmesin, böyle devam edebilir” cevabını verenlerin oranı ise % 86’dır. Din görevlileri, her ne kadar gündelik hayatta bir bayanın başının açık olmasını tasvip etmese de bu nedenden dolayı namazlarını bırakmasını da istememektedir. Bu ılımlı hareket bugün DİB’in, din görevlilerinden beklediği bir tutumdur.

Tablo 39: Peygamberimize Kurban Kesilmesi

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Çok güzel bir uygulama yapılması gerekir	40	40,0
	İslam dininde böyle bir uygulama yok boşuna kesilmiş olur	60	60,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Peygamber efendimiz adına kurban kestirilmesi hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 40’ı “Çok güzel bir uygulama yapılması gerekir” cevabını vermiştir. “İslam dininde böyle bir uygulama yok boşuna kesilmiş olur” diyenlerin oranı ise % 60’tır. Daha çok cemaat gruplarının yaptığı bu uygulama din görevlileri arasında tam anlamıyla oturmuş bir düşünce olmamasına rağmen, bu uygulamayı destekleyenlerin oranı da az değildir.

f. Din ve Boş Vakit Değerlendirme

İnsanlar çalışma saatleri dışında kalan vakitleri boş vakit olarak tanımlarlar ve bu vakitleri farklı aktivitelerle değerlendirirler. Tabi ki insanlar sosyal her konuda olduğu gibi bu konuda da dinin bu konulardaki hassasiyetlerini göz önünde bulundururlar. Bunlar tatil yapma, sosyal medya, internet vb. gibi konular olabilir veya daha da çoğaltılabilir.

Din görevlilerinin görev şekline baktığımızda namaz vakitlerinin arasında çok fazla boş vakitlerinin olduğunu görmekteyiz. Bu boş vakitlerini nasıl değerlendirdiklerini ve kendi mahallesindeki insanların boş vakitlerini değerlendirdikleri aktivitelerin dine bakan yönünü nasıl yorumladıklarını öğrenmeye çalıştık. Biz araştırmamızda bütün boş

vakit aktivitelerini değil toplumda bir ikilemin yaşandığını düşündüğümüz konularda sorular sorduk ve bu bağlamda değerlendirme yapmaya çalıştık.

Tablo 40: Türbe Ziyaretleri

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Hiçbir sevabı ve günahı yoktur. Sadece mezar ziyareti	22	22,0
	Kurban kesme, adak adama, mum yakma gibi hurafelere yol açabileceğinden gidilmemesi gerekir	2	2,0
	Allah'ın veli kulları ziyaret edilmeli sevabı vardır	76	76,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Türebeleri ziyaret etmek hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların %76’sı “Allah’ın veli kulları ziyaret edilmeli sevabı vardır.” cevabını vermiştir. “Hiçbir sevabı ve günahı yoktur, sadece mezar ziyareti” diyenlerin oranı ise 22’dir. “Kurban kesme, adak adama, mum yakma gibi hurafelere yol açabileceğinden gidilmemesi gerekir” diyenlerin oranı sadece % 2 olarak görülmüştür. Bu verilere bakıldığında türbe ziyaretlerinin neden hala yoğun bir şekilde devam ettiğini anlayabiliriz. Din görevlilerinin topluma etkisini bir kez daha görebiliriz.

Tablo 41: Din ve Boş Vakitlerin Değerlendirilmesi

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Evde diğer vakti bekleyerek	12	12,0
	Başka bir işte çalışarak	10	10,0
	Kitap okuyarak veya ders çalışarak	38	38,0
	Mahalledeki esnaflara veya oturanlara bir şeyler anlatarak	40	40,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Namaz vakitleri arasındaki zamanı nasıl değerlendiriyorsunuz?” diye sorduk. Katılımcıların % 12’si “Evde diğer vakti bekleyerek”, % 10’u “Başka bir işte çalışarak”, % 38’i “Kitap okuyarak veya ders çalışarak”, % 40’ı “Mahalledeki esnaflara

veya oturanlara bir şeyler anlatarak” cevaplarını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre din görevlilerinin % 88’i namaz vakitleri arasındaki boş vakitlerini aktif olarak bir şeylerle uğraşarak geçirmektedirler.

Tablo 42: İnternet Kullanımı

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Hiç kullanmam	44	44,0
	0-5 saat	54	54,0
	6-10 saat	2	2,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine interneti günlük kaç saat kullandıklarını sorduk, % 44’i “Hiç kullanmam”, % 54’ü “0-5 saat”, % 2’si “6-10 saat” cevabını vermiştir. Din görevlileri toplumla iyi bir iletişim kurmalarına rağmen, çağımızın iletişim araçlarına çok uzak kaldıkları anlaşılmaktadır. İnterneti ya çok az kullanıyorlar ya da hiç kullanmıyorlar. Din görevlileri hem mesleki olarak hem de toplumsal olarak bu yönlerini daha çok geliştirmelidirler.

Tablo 43: Gazete Dergi Okuma Durumu

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Bir yerde gördüğümde okurum	40	40,0
	Her gün kesin alır okurum	50	50,0
	Gazete ve dergi okumayı sevmem	10	10,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Gazete ve dergi okuma sıklığınız nasıl?” diye sorduk. Katılımcıların % 40’ı “Bir yerde gördüğümde okurum”, %50’si “Her gün kesin alır okurum”, % 10’u “Gazete ve dergi okumayı sevmem” cevabını vermiştir. Bu sonuçlar din görevlilerinin güncel olaylara yabancı olmadıklarını ve düzenli şekilde gündemi takip ettikleri bilgisini bizlere verir.

Tablo 44: Tatil Tercihi

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Sıcak yerlerdeki deniz kenarı herhangi bir yer olabilir	8	8,0
	Muhafazakâr kesimler için yapılmış bayan erkek ayrı tatil köyleri	64	64,0
	Tatil diye bir şey uygun değildir. Dinlenmek için memlekete gitmek yeterlidir	28	28,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Yaz günlerini değerlendirmek için tatil düşünceniz hangisidir?” diye sorduk. % 8’i “Sıcak yerlerdeki deniz kenarı herhangi bir yer olabilir”, % 64’ü “Muhafazakâr kesimler için yapılmış bayan erkek ayrı tatil köyleri”, % 28’i “Tatil diye bir şey uygun değildir. Dinlenmek için memlekete gitmek yeterlidir” cevabını vermiştir. Tatil algısının din görevlilerinde değişmesini bu sonuçlarda görmekteyiz. Deniz kenarı herhangi bir yerine, son zamanlarda sayıları çoğalan, modern hayatın getirdiği bir olgu olan, muhafazakâr kesimler için yapılmış oteller tercih edilmektedir.

g. Din Görevlisi ve Mesleki Konular

Tablo 45: Din Görevlisi Nasıl Olmalı

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Topluma örnek olmalı	50	50,0
	Görevini aksatmadan titizlikle yapmalı	14	14,0
	Sosyal olmalı	8	8,0
	Manevi dünyası zengin olmalı	14	14,0
	Çok bilgili olmalı	14	14,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Sizce din görevlisi nasıl olmalı?” diye sorduk ve şıkları önem sırasına göre sıraya koyması istedik. Grubun % 50’si “topluma örnek olmalı” cevabını

ilk sıraya yazmıştır. “Görevini aksatmadan titizlikle yapmalı”, “Manevi dünyası zengin olmalı”, “Çok bilgili olmalı” cevaplarını ilk sıraya koyanların oranı ise % 14’le birbirine eşittir. “Sosyal olmalı” cevabını ilk sıraya koyanların oranı da % 8’dir. A ve C seçenekleri din görevliliğinin toplumsal yönünü vurgulamaktadır. İkisinin oranlarının toplamı 58’dir. Grubun bu seçenekleri ilk sırada seçmelerinden çıkarılacak sonuç, din görevlilerinin, mesleklerinin toplumsal yönünün farkında olduklarıdır. Bu sonuç, bizim “Din görevlileri toplumun yönlendirici unsurudur” varsayımını destekler niteliktedir.

Tablo 46: Bilgi Alışverişinde Bulunulan Kesim

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Camiye devamlı gelenler	2	2,0
	Camiye gelen herkesle	4	4,0
	Camiye gelsin veya gelmesin bütün mahalledeki insanlarla	94	94,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Görüştüğünüz ve bilgi alış-verişinde bulunduğunuz kesim hangisidir?” diye sorduk. Grubun % 94’le tamamına yakını “Camiye gelsin veya gelmesin bütün mahalledeki insanlarla” cevabını vermiştir. Bu sonuçtan hareketle din görevlilerinin fikirlerinin etki alanını görmüş oluyoruz. Camiye gelmeyen kişilerle de iletişim halinde olan bir din görevlisi toplumun bütün kılcallarına da ulaşması mümkündür.

Tablo47: Ölen kişinin Ardından Mevlid ve Kur’an Okunması

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Halk inandığı için devam etmeli	10	10,0
	İnsanlara dini hatırlattığı için devam etmeli	64	64,0
	Tamamen yanlış bir uygulama kaldırılması lazım	12	12,0
	Mevlid kaldırılmalı sadece Kur’an okutulabilir	14	14,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Ölen kişilerin yedisinde, kırkında, elli ikisinde ve yıldönümlerinde okutulan mevlid ve Kur’an-ı Kerim hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Tablo 9’a göre ankete katılanların, % 74’ü (A ve B seçeneklerinin oranlarının toplamı) bu uygulamanın, nedenleri farklı olsa da, devam etmesini gerekli görüyorlar. Grubun % 12’si ise bu uygulamanın tamamen yanlış olduğunu ve bir şekilde kaldırılması gerektiğini düşünüyor. Diğer taraftan grubun % 14’ü ise sadece mevlid okunmasını kaldırılmasını, Kur’an okunmaya devam edilmesinden yana.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın, bu uygulamaların kaldırılması için “bir mevtanın, yedisi, kırkı, elli ikisi gibi günleri yoktur” açıklaması da etkili olmamıştır. Bu uygulama halen daha devam etmektedir. Burada din görevlilerinin toplum üzerindeki etkisini bir kez daha anlıyoruz. Çünkü kaldırılması din görevlileri arasında tam karşılık bulmadan bu uygulamanın kaldırılması şansı yok gözükmemektedir.

Tablo 48: Diğer Dinlere Bakış Açıları

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Bu bir ayrımcılık olarak algılanıp diğer dinler tepki gösterebilir, bu nedenle bu ayet hutbede okunmamalı	8	8,0
	Ayetlerin okunmasına müdahale olur kesinlikle okunmaya devam edilmeli	90	90,0
	Dinler arası diyalog yapacaksak kaldırılmalı	2	2,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Allah katında hak din İslam’dır. (Al-i İmran 3/19) ayetinin hutbede okunup okunmaması hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 90’la tamamına yakını ayetlerin okunmasına müdahale olacağından devam etmeli fikrinde. Ancak % 10’luk bir kesim ise diğer dinleri de göz önüne almamız gerektiğini ve bu nedenle kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Bu sonuçlara göre din görevlileri arasında dinler arası diyalogu destekleyen bir düşüncenin varlığından söz edebiliriz.

Tablo 49: Cinci Hoca, Muska ve Cin Çıkarma Kavramları

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Böyle şeylerin hepsi safsata dinde böyle bir şey yoktur	66	66,0
	Böyle şeyler var ancak uğraşmak tehlikeli	34	34,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Cinci hoca, muska, cin çıkarma gibi kavramlar hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 66’sı “Böyle şeylerin hepsi safsata dinde böyle bir şey yoktur” cevabını vermiştir. “Böyle şeyler var ancak uğraşmak tehlikeli” diyenlerin oranı ise % 34’tür. “Bunlar içinde sadece muskanın dinimizde yeri var” şeklinde bir seçeneğimiz olmasına rağmen bu seçeneği kimse işaretlememiştir. Toplumda din görevlileri muska yazan kişilermiş gibi gösterilmesine rağmen bu seçeneği hiçbir katılımcımızın işaretlememesi, aksine böyle şeylerin dinimizde olmadığını belirtmeleri bu algının değiştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Tablo 50: Dinde Bireysellik

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Dinde bireysellik olmaz	66	66,0
	Bu durum kaçınılmaz herkes değerlendirme yapabilir	34	34,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Din hakkında kişisel görüş ve değerlendirmeler hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların % 66’sı “Dinde bireysellik olmaz” cevabını vermiştir. % 34’ü ise “Bu durum kaçınılmaz herkes değerlendirme yapabilir” seçeneğini seçmiştir. Bu sonuçtan Din görevlilerinin dini kaynaklarda yorum yapılmasına ve insanların kendi düşüncelerini söylemesini doğru karşılamadıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 51: Anadilde İbadet

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	İbadet olur önemli olan Allah'ın huzurunda olmak	16	16,0
	Kur'an'la sadece kendi diliyle okunarak ibadet olur	84	84,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Kur'an-ı Kerim'i kendi diliyle değil de, bulunulan ülkenin diliyle (İngilizce, Almanca, Türkçe) okuyarak ibadet yapılması hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. ” İbadet olur önemli olan Allah'ın huzurunda olmak” cevabını verenlerin oranının % 16 olmasına rağmen, “ Kur'an'la sadece kendi diliyle ibadet olur” düşüncesindekilerin oranı % 84'tür. Hz. Peygamber'in, Arapçayı öğrenene kadar, sahabeye kendi diliyle ibadet etmesine izin vermesine rağmen, din görevlilerinin çoğunluğunun bu düşüncede değildir. Bunun nedeni olarak, tarihteki, Türkçe ezan okunması gibi farklı nedenler gösterilebilir.

Tablo 52: Merkezi Vaaz

		Frekans	Yüzde
Geçerlilik	Çok faydalı devam etmeli	50	50,0
	Direkt iletişim olmadığı için hiçbir faydası yok kaldırılmalı	50	50,0
	Toplam	100	100,0

Din görevlilerine “Merkezi vaazın etkisi hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sorduk. Katılımcıların yarısı “Çok faydalı devam etmeli” demesine rağmen, diğer yarısı “Direkt iletişim olmadığı için hiçbir faydası yok kaldırılmalı” cevabını vermiştir. Bu görüş farklılığının olması gayet normal. Çünkü toplumda da böyle bir farklılık var. Cami cemaati dediğimiz kesimin bir kısmı daha yetkin kimselerden vaaz dinleyebildikleri için kaldırılmamasını isterken, diğer bir kısmı da yüz yüze dinleyemedikleri için din görevlilerinin yetiştirilerek etkili vaaz edebilecek seviyeye getirilmeli ve vaaz etmelidir düşüncesini dile getirmektedir. Din görevlileriyle cami cemaati arasında paralellik söz konusudur.

SONUÇ

Tarih boyunca toplumların en önemli özelliği sürekli değişim ve gelişim özelliğine sahip olmalarıdır. Bu değişimler toplumun kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan çatışmalardan meydana geldiği gibi farklı kültürlerin etkileşimleriyle de meydana gelmektedir. Ayrıca bu değişimde coğrafi faktörler, doğa olayları, nüfus, ekonomi, bilim, teknoloji vb. gibi faktörler de etkili olmaktadır. Ancak biz yazımızda değişimle iç içe olan “din” kavramını önceledik.

Dinin birey ve toplum hayatını değiştirme süreci çok eski hatta ilkel toplumlara kadar dayanmaktadır. Değişme dinle tarih boyunca ayrılmaz bir ilişki içerisinde. Bazen din sosyal değişmeye engel olan bir faktör olarak karşımıza çıkarken bezen de değişimi destekleyici bir unsur olmaktadır.

Değişen toplum hayatı sanayileşmeyi, teknolojiyi, kentleşmeyi beraberinde getirmektedir. Bu gelişmeler kent hayatını, yeni devlet ve siyasi yapıları, ekonomik gelişmeyi, eğitim seviyesinin yükselmesini beraberinde getirmektedir. İşte burada bu değişimlerden kaynaklanan modernleşme kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Modernleşme din ilişkisini açıklamaya çalışırken üzerinde durmamız gereken asıl konu, daha sonra ortaya çıkan, modernleşmenin din kavramını nasıl etkilediğidir. Batıdan gelen modernizm düşüncesinin en önemli uğraşlarından biri dinin eleştirisidir. Bizim araştırmamızın konusu din tarafından modernizme baktığımızda İslam dini ve modernizm arasındaki ilişkidir.

Modernleşen Türkiye toplumunda nüfusun ağırlıklı oluğu kent hayatının yaşandığı şehir merkezlerindeki DİB’e bağlı din görevlileri araştırmamızın evrenini oluşturmaktadır. Çünkü değişen ve gelişen modern toplumda dini konularda da değişik sorunlar ortaya çıkacaktır. Toplum bu konuları anlamlandırmak için genelde DİB’e özelde din görevlilerine danışmaktadır. Bu nedenle araştırmamız değişen ve gelişen toplumun

doğal bir sonucu olan yeni dini anlayışların din görevlilerindeki yansımalarını ölçmeyi amaçlamıştır.

Araştırmamızın örneklem gurubunu oluşturan Anlara ili Keçiören ilçesinde görev yapmakta olan din görevlilerine uyguladığımız anket çalışması sonucu hipotezlerimizi destekler nitelikte sonuçlar elde ettik.

Verilere baktığımızda; din görevlileri iletişim halinde oldukları kesimi, camiye gelsin veya gelmesin, bütün mahalle sakinleri olarak belirtmişlerdir. Bu da bize toplumun din görevlisiyle sürekli bir iletişim halinde olduğunu ve bu iletişimden faydalanarak karşısına çıkabilecek yeni sorunlara karşı yardımcı olarak din görevlisini bulduğunu göstermektedir.

Ayrıca aynı veriler bize din görevlilerinin vaaz, nişan, düğün, sünnet, cenaze, mevlit, asker ve hacı uğurlama, dini nikâh, psikolojik danışmanlık, eğitim öğretim programları gibi sosyal faaliyetlere katıldıkça ve katılımı sağladıkça toplumu yönlendirici etkilerinin daha fazla olduğunu gözlemledik.

Yine aynı veriler ışığında din görevlilerinin modernleşen toplumun getirdiği internet, haber kaynakları, yazılı ve sosyal medya, turizm faaliyetleri, ekonomik değişimler, sportif faaliyetler, bayanların çalışması vb. gibi durumlara genellikle uyum sağladığı veya en azından olumsuz görüşe sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Din görevlilerinin yaşları ilerledikçe daha önceden daha katı olarak baktıkları bazı, bunlar misafirlikte oturma şekilleri, evlilik öncesi görüşme vb gibi, konulara daha ılımlı bakabilmektedirler. Bunun nedeni toplumun modernleşmesinin getirdiği, dinin daha sosyal bir yapıya dönüşümü olabilir.

Bugün din görevlileri, açık öğretim ilahiyat ön lisans ve bunun devamı olarak İLİTAM programlarıyla eğitim seviyelerini yükseltmektedirler. Bu eğitim sürecinde güncel ve farklı dini bilgi kaynaklarına ulaşmaktadırlar. Kanaatimizce bu eğitim programları din görevlilerinin modern topluma uyum sağlaması ve onu dinin gereklerine göre dizayn etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Veriler ışığında baktığımızda şehir merkezinde görev yapan din görevlileri bu görev süresi arttıkça uyum problemlerini aşmakta ve karşısına çıkabilecek soru ve sorunlara karşı daha hazırlıklı olabilmektedir.

Araştırmamız din görevlilerinin toplumdaki yerini ve etki alanını ölçmektedir. Bu çalışma sonucunda, din görevlilerinin toplumun kesiştiği yerde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü toplumdaki bireyler birçok sosyal amaçla, düğün, sünnet, cenaze vb. gibi, toplandıklarında muhakkak ir yönlendirici olarak din görevlisi bulunmaktadır. Bu nedenle bu çalışmadan çıkarılan din görevlilerinin yeni dini anlayışlara bakışının öğrenilmesi kanaatimizce önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, Ali; *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat (Rize İl Merkezi Örneği)*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002
- Başgil, Ali Fuat; *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, 1991
- Bergson, Henri; *Ahlak ve Dinin İki Kaynağı*, Çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Doğu Batı Yayınları, 2013
- Buyrukçu, Ramazan; *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, TDV Yayınları, Ankara 1995
- Canatan, Kadir; *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995
- , *Din ve Laiklik, "Gelenek, Din ve Modernite"*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997
- Çekin, Ahmet; *İmam-Hatiplik Mesleği Üzerine*, Diyanet Aylık Dergi, Ekim 2003
- Çelik, Celaleddin; *Kur'an'da Toplumsal Değişim*, İnsan Yayınları, İstanbul 1996
- , *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, 2002
- Demir, Ömer; Mustafa Acar; *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları
- Diyanet İslâm Ansiklopedisi; TDV Yayınları
- Doğan, M. Sait, *Sosyal Değişme ve Din*, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı 27, 2003
- Fazlur Rahman; *İslam ve Çağdaşlık*, çev. Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbasoğlu, Ankara Okulu Yayınları, 1996
- Freyer, Hans; *Din Sosyolojisi*, Çev. Turgut Kalpsüz, Doğu Batı Yayınları, 2013
- Gencer, Bedri; *İslâm'da Modernleşme*, Lotus Yayınevi, 2008
- Gültekin, M. Bekir; *Din Görevlilerinin Modernleşmeye Bakışı*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010

- Günay, Ünver; Niyazi Akyüz; İhsan Çapcıoğlu ve diğerleri; *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2012
- Günay, Ünver; *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, 9. Baskı, 2010
- Güngör, Erol; *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993
- Hadislerle İslâm, DİB Yayınları, Ankara 2012
- Hocaoğlu, Durmuş; *Laisizm'den Milli Sekülerizme*, Ankara 1995
- Kara, İsmail; *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslâm*, Dergâh Yayınları, 2010
- Karasar, Niyazi; *Bilimse Araştırma Yöntemi*, 21. Baskı, Nobel Yayınları, Ekim 2010
- Koca, Ferhat; *Din Görevlisi Cemaat İlişkisi*, Diyanet Aylık Dergi, Ekim 2008
- Kongar, Emre; *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi
- Köker, Levent; *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul,
- Mardin, Şerif; *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, 2007
- Meriç, Nevin; *Modernleşme, Sekülerleşme ve Protestanlaşma Sürecinde Değişen Kentte Dini Hayat ve Fetva Soruları*, Kapı Yayınları, Ekim 2005
- Okumuş, Ejder; *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yayınları, 2005
- Özkiraz, Ahmet; *Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum*, Çizgi Kitabevi
- Robinson, Francis; *İslâm'da Sekülerleşme*, Çev. Celaleddin Çelik, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:13, 2002
- Sayın, Önal; *Sosyolojiye Giriş*, Üniv. Kitapları, İzmir 1994
- Sezen, Yümni; *Sosyoloji Açısından Din, Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*, MÜİFAV Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul 1998
- Sırma, İhsan Süreyya; *Sosyal Değişme ve Dini Hayat (Tarihi Bir Değerlendirme)*

Subaşı, Necdet; *Öteki Türkiye’de Din ve Modernleşme*, Vadi Yayınları, Mart 2003

Şener, Sami; “*Sosyal Değişmenin Dini Hayata Etkisi*”, *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*, Ed. İSAV, İlmi Neşriyat, İstanbul 1991

Taştan, Abdulvahap; Ali Kuşat; Celaleddin Çelik; *Üniversite Düzeyinde Din Öğretimi Alan Öğrencilerde Eğitim Sürecinde Oluşan Tutum ve Davranış Değişiklikleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11. Sayı, Yıl 2001

Tezcan, Mahmut; *Sosyal ve Kültürel Değişme*, AÜEBF Yayınları, Ankara 1984

Türkdoğan, Orhan; *Çağdaş Türk Sosyolojisi*, Turan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1995

-----; *Milli Kültür Modernleşme ve İslam*, Birleşik Yayınlar, 1996

Wach, Joachim; *Din Sosyolojisine Giriş*, çev. Battal İnandı, AÜİF Yayınları, 1987

Yavuz, Y. Şevki; *İslam’da Yenilikçi Hareket ve Kelam İlmi, İslam, Gelenek ve Yenileşme*, TDV İSAM, İstanbul 1996

<http://www.diyamet.gov.tr>

<http://www.ankararehberi.com>

EKLER

EK: ANKET FORMU

Anket sorularını cevaplanması hususunda göstereceğiniz dikkat ve samimiyet araştırmanın amacına ulaşabilmesi için son derece önemlidir. Bu nedenle soruları dikkatle okuyarak, seçeneklerden durumunuzu ve görüşünüzü en iyi yansıtan seçeneği işaretleyiniz. Elde edilecek veriler sadece bilimsel amaçla kullanılacak ve değerlendirilecektir. Lütfen anket formuna isminizi yazmayınız ve hiçbir soruyu cevapsız bırakmayınız. Anketin doldurulmasında göstereceğiniz ilgi ve yardımdan dolayı şimdiden teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Ufuk NAS

Erciyes Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Öğrencisi

1. Yaşınız?
2. Öğrenim Durumunuz?
 - a) İlköğretim Hafız
 - b) Ortaöğretim (Lise)
 - c) Ön lisans
 - d) Lisans (4 yıllık fakülte)
 - e) Yüksek Lisans
 - f) Eğitim merkezi mezunu
3. Görev Süreniz?
 - a) 0-5 yıl
 - b) 6-15 yıl
 - c) 16-25 yıl
 - d) 25 yıl ve üzeri
4. Şehir merkezinde görev yaptığınız süre?
 - a) 0-5 yıl
 - b) 6-10 yıl
 - c) 11-15 yıl
 - d) 15 yıl ve üzeri
5. Kaç çocuğunuz var?

.....Erkek
.....Kız
6. Eşiniz bir işte çalışıyor mu?
 - a) Evet
 - b) Hayır

7. “Din” sizce aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) İnsanın manevi dünyasını sıkıntılardan arındırıp şekillendirir.
 - b) Toplumda bireylerin aynı duygular etrafında birleşmelerini temin eder.
8. Sizce din görevlisi nasıl olmalı? (Birden çok seçenek işaretlemek isterseniz 1,2,3... şeklinde sıraya koyunuz)
 - a) Topluma örnek olmalı
 - b) Görevini aksatmadan titizlikle yapmalı
 - c) Sosyal olmalı
 - d) Manevi dünyası zengin olmalı
 - e) Entelektüel olmalı
 - f) Modern olmalı
 - g) Çok bilgili olmalı
9. Görüştüğünüz ve bilgi alış-verişinde bulunduğunuz kesim hangisidir?
 - a) Camiye devamlı gelenler
 - b) Camiye gelen herkesle
 - c) Camiye gelsin veya gelmesin bütün mahalledeki insanlarla
10. Fetvalarda günün şartlarına göre, değişim olur mu?
 - a) Olması gerekli
 - b) Kesinlikle olmaz
11. Ölen kişilerin yedisinde, kırkında, elli ikisinde ve yıldönümlerinde okutulan mevlid ve Kur’an-ı Kerim hakkındaki görüşünüz nedir?
 - a) Halk inandığı için devam etmeli
 - b) İnsanlara dini hatırlattığı için devam etmeli
 - c) Tamamen yanlış bir uygulama kaldırılması lazım
 - d) Mevlid kaldırılmalı sadece Kur’an okutulabilir
12. “Dinde reform” konusuna nasıl bakıyorsunuz?
 - a) Dinde bazı reformların yapılması gerekli
 - b) Dinde reform diye bir şey olamaz
 - c) Diğer (Belirtiniz)
13. Görevinizi yaparken veya görev yeriniz etrafında giyim tarzınız hakkındaki görüşünüz nedir?
 - a) İstediğim gibi giyinebilirim
 - b) Sadece bol, koyu renk ve kumaş tarzı giysiler giymeliyim
14. Allah katında hak din İslam’dır. (Al-i İmran 3/19) ayetinin hutbede okunup okunmaması hakkındaki görüşünüz?
 - a) Bu bir ayrımcılık olarak algılanıp diğer dinler tepki gösterebilir, bu nedenle bu ayet hutbede okunmamalı
 - b) Ayetlerin okunmasına müdahale olur kesinlikle okunmaya devam edilmeli
 - c) Dinler arası diyalog yapacaksak kaldırılmalı

15. Türbeleri ziyaret etmek hakkındaki görüşünüz?
 - a) Hiçbir sevabı ve günahı yoktur. Sadece mezar ziyareti
 - b) Kurban kesme, adak adama, mum yakma gibi hurafelere yol açabileceğinden gidilmemesi gerekir
 - c) Allah'ın veli kulları ziyaret edilmeli sevabı vardır
16. "Nazar" konusundaki görüşünüz?
 - a) Nazar diye bir şey yoktur, bir şey takmak okutmak günahtır
 - b) Nazar vardır, ayetler okunmalı
 - c) Nazar vardır, ayetler yazılıp muska şeklinde takılmalı
 - d) Nazar vardır, nazar değmemesi için nazar boncuğu takılabilir
17. Bir müslümanın estetik yaptırması hakkındaki görüşünüz
 - a) Yaptırabilir bir sakınca yoktur
 - b) Allah'ın verdiğini beğenmemektir, günahtır
 - c) Eşi istiyorsa ancak yaptırabilir
 - d) Tedavi amaçlı yapılabilir, keyfi yaptırmak caiz değildir.
18. Yıldızname ve burçlar hakkındaki görüşünüz?
 - a) Dinle alakası yoktur sadece burçların varlığı kabul edilir
 - b) Bakılmasında herhangi bir sorun yoktur
 - c) Böyle şeylere bakmak ve baktırmak günahtır
19. Dinin daha iyi yaşandığı mekan sizce hangisi?
 - a) Birçok dostun arkadaşın olduğu kent yaşamı
 - b) Sınırlı kişi sayısının olduğu köy ortamında
 - c) Kimsenin olmadığı dağ başında tek başına
20. Cinci hoca, muska, cin çıkarma gibi kavramlar hakkındaki görüşünüz?
 - a) Böyle şeylerin hepsi safsata dinde böyle bir şey yoktur
 - b) Dinde yeri olan kavramlar
 - c) Bunlar içinde sadece muskanın dinimizde yeri var
 - d) Böyle şeyler var ancak uğraşmak tehlikeli
21. Din hakkında kişisel görüş ve değerlendirmeler hakkındaki görüşünüz?
 - a) Dinde bireysellik olmaz
 - b) Bu durum kaçınılmaz herkes değerlendirme yapabilir
22. Organ bağışı hakkındaki düşünceniz?
 - a) Dinen herhangi bir sakınca yoktur teşvik edilmeli
 - b) Vücuttan bir parçamızı vermek doğru değil
23. Hastalıkların tedavisi hakkındaki düşünceniz?
 - a) Doktorlar tarafından yapılmalı
 - b) Alternatif tıp ürünleri tarafından tedavi yapılmalı
 - c) Bir hocaya şifa ayetlerini okutmalı
 - d) Doktor, alternatif tıp ve şifa ayetlerinin okutulması sırayla hepsi yapılmalı
24. Dini nikâh konusuna nasıl bakıyorsunuz?
 - a) Resmi nikâh yeterli
 - b) Hem resmi hem de dini nikah olmalı
 - c) Resmi nikâh yeterli değildir
 - d) Resmi nikâh geçersizdir

25. Sizce aile de söz hakkı kimde olmalı?
- Annede
 - Babada
 - Bütün aile fertlerinin ortak görüşünde
26. Evlenmeden önce tarafların görüşmesi hakkındaki görüşünüz nedir?
- Tanıştıktan sonra istedikleri zaman görüşebilirler
 - Nişanlandıktan sonra olabilir
 - İmam nikahı olursa olabilir
 - Ancak evlendikten sonra görüşebilirler
27. Misafirlikte oturma şekli sizce nasıl olmalıdır?
- Bütün herkes bir arada oturabilmeli
 - Kadın, erkek eğer ev müsaitse ayrı oturmalı, değilse bir arada oturabilir
 - Kadın erkek kesinlikle ayrı oturmalı
28. Düğün merasimlerinin yapılaş şekilleri hakkındaki görüşünüz nedir?
- Mevlid, ilahi okunup vaaz edilmeli
 - Eğlenceli, davullu zurnalı olmalı
 - Mevlid okunduktan sonra eğlence olmalı
29. Doğum kontrolü hakkındaki görüşünüz hangisidir?
- Böyle bir uygulama doğru değildir
 - Günümüzde böyle bir uygulamaya ihtiyaç olduğundan gereklidir
 - Ne olduğunu bilmiyorum
30. Aile içi şiddet hakkındaki görüşünüz hangisidir?
- Gerektiğinde erkek kadını dövmelidir
 - Kesimlikle erkek kadına el kaldırmamalıdır
31. Çocuk eğitiminde dayak atma konusundaki görüşünüz?
- Eğitimde çocuğa dayak olmaz
 - Dayak ta eğitimin bir parçasıdır
 - Dayak olabilir ancak aşırıya kaçmadan
32. Bir bayanın makyaj yapması, kaşlarını alması/aldırması konusundaki görüşünüz?
- Eğer ki toplum içinde çalışıyorsa olabilir
 - İsteddiği zaman makyaj yapabilir
 - Özel günlerde yapabilir
 - Sadece eşine hoş görünmek için yapabilir
 - Kesinlikle yapmamalıdır, caiz değildir
33. Çok eşlilik konusundaki düşünceniz
- İslam'ın verdiği bir hak olarak görüyorum kullanılmalı
 - Böyle bir şey günümüzde olması uygun değil
 - Medeni kanunun sağladığı haklar bir sözleşmeyle garanti altına alınacak olursa yapılabilir
34. Gündelik hayatta başörtüsüz bir bayanın beş vakit namazını kılarken başını kapatıp kılması hakkındaki görüşünüz?
- Boşuna namaz kılıyor gündelik hayatta da kapatmalı
 - Başını kapatmazsa bile namazı terk etmesin, böyle devam edebilir
 - Başını kapatmasına gerek yok açık olarak ta kılabilir

35. Kaza namazı kılma konusundaki görüşünüz?
- a) Kaza namazı olan kişi sünnet namazlara kaza diye niyet etmeli
 - b) Kaza namazı olan kişi nafîle namaz kılamaz
 - c) Kazası olan kişi istediği gibi namaz kılabilir
 - d) Bu ayrımların hiçbirisi önemli değil, önemli olan her zaman yaratıcıyla iletişim halinde olmaktır
36. Kadınların arka saflarda ibadet etmesi hakkındaki görüşünüz?
- a) Uygulama her zaman böyle olmuştur, kesinlikle böyle olmaya devam etmeli
 - b) Kadın-erkek eşitliği bakımından düşünüldüğünde bayanlara da ön saflarda bir şekilde yer ayrılmalı
37. Peygamber efendimiz adına kurban kestirilmesi hakkındaki görüşünüz?
- a) Çok güzel bir uygulama yapılması gerekir
 - b) İslam dininde böyle bir uygulama yok boşuna kesilmiş olur
38. Kur'an-ı Kerim'i kendi diliyle değil de, bulunulan ülkenin diliyle (İngilizce, Almanca, Türkçe) okuyarak ibadet yapılması hakkındaki görüşünüz?
- a) İbadet olur önemli olan Allah'ın huzurunda olmak
 - b) Kur'an'la sadece kendi diliyle okunarak ibadet olur
39. Abdestsiz Kur'an'a dokunulması hakkındaki görüşünüz?
- a) Abdestsiz Kur'an'a dokunulmaz günahdır
 - b) Kur'an'a sadece boy abdestsiz dokunulmaz
 - c) Kur'an'a istediğiniz zaman istediğiniz şekilde dokunabilirsiniz
40. Namazların birleştirilmesi hakkındaki görüşünüz?
- a) İstedğimiz zaman birleştirebiliriz
 - b) Eğer seferi isek birleştirebiliriz
 - c) Kazaya kalacaksa birleştirilebilir
 - d) Eğer iş ortamında kılamıyorsak birleştirilebilir.
 - e) Böyle bir şey dinimizde yok.
41. Kur'an-ı Kerim ve din eğitimi sizce en iyi nasıl yapılır?
- a) Kur'an kursları veya cami yaz kurslarıyla
 - b) İçeriği daha da zenginleştirilerek okullarda
 - c) Ailede
42. Hizmet içi eğitimler hakkında ki görüşünüz nedir?
- a) Faydası olmayan sadece prosedür için yapılan bir uygulama
 - b) Faydalı eğitimler sayıları daha da artırılmalı
 - c) Faydalı ancak içerik olarak zenginleştirilmeli
43. Merkezi vaazın etkisi hakkındaki görüşünüz nedir?
- a) Çok faydalı devam etmeli
 - b) Direkt iletişim olmadığı için hiçbir faydası yok kaldırılmalı

44. Günümüzde sizce bayanların okutulması sizce nasıl olmalı?
- Eğitimini nereye kadar devam ettirebilirse etmelidir
 - Zorunlu eğitimini bitirdikten sonra bırakmalıdır
 - Liseyi bitirdikten sonra bırakmalıdır
 - Okula gitmeden dışarıdan bitirmeli
45. İnsanlar dini bilgileri en iyi nereden temin edebilirler?
- Okuyarak
 - Din görevlilerinden
 - Televizyondaki dini programlar
 - Bilgisayardan veya internetten
46. Televizyonlarda verilen dini programlar hakkındaki görüşünüz nedir?
- Çok faydalı programlar sayıları çoğaltılmalı
 - Reyting için yapılmış faydasız, kafa karıştırıcı programlar
 - Ehil insanlar tarafından yapılmadığı için zararlı
47. Dini bilgi kaynaklarının çoğalmasına nasıl bakarsınız?
- Farklı görüşler zenginlik getirebilir
 - Farklı görüşler çatışmaya yol açabilir
48. Birikimlerinizi nerede değerlendirirsiniz?
- Evde kendi imkânlarımla
 - Bankada faizsiz hesapta
 - Bankada faizli hesapta
 - Kar payı veren finans kurumlarında
49. Oturacağı ev için kredi alınabilir görüşü hakkındaki görüşünüz hangisidir?
- Katılıyorum
 - Katılmıyorum
50. Faizsiz finans kurumlarıyla normal bankaların işleyişleri hakkındaki görüşünüz nedir?
- Aralarında hiçbir farklılık yok
 - Finans kurumlarının İslam dinine uygun bir işleyişleri var
 - İki işleyişte sakıncalı
51. Bankaların verdikleri maaş promosyonları hakkındaki görüşünüz nedir?
- Maaşlarımızdan kazandıkları paranın hakkımız olan kısmı
 - Bankaların faizli kazancı olduğu için almayı doğru bulmuyorum
52. Alış-veriş yaparken aşağıdakilerden hangisine dikkat edersiniz?
- Ucuz satıp satmadığına
 - Dindar birisi olup olmadığına
 - Fark etmez en yakın yerden alırım
53. Kadınların aile bütçesine katkı sağlamasını ister misiniz?
- Evin içinde olursa olabilir
 - Çalışma ortamı uygun bir yer olursa isterim
 - Kadınların çalışması kesinlikle söz konusu olmamalı

54. Namaz vakitleri arasındaki zamanı nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Evde diğer vakti bekleyerek
 - Başka bir işte çalışarak
 - Kitap okuyarak veya ders çalışarak
 - Mahalledeki esnaflara veya oturanlara bir şeyler anlatarak
55. İnterneti günlük kaç saat kullanırsınız?
- Hiç kullanmam
 - 0-5 saat
 - 6-10 saat
 - 11 ve yukarısı
56. Facebook ve twitter gibi sosyal medya araçları hakkındaki görüşünüz nedir?
- Ne olduklarını bilmiyorum
 - Yararlarından çok daha fazla zararları olduğunu düşünüyorum
 - Bilinçli kullanılırsa zararsız olduğu kanaatindeyim
57. Gazete ve dergi okuma sıklığınız nasıl?
- Bir yerde gördüğümde okurum
 - Her gün kesin alır okurum
 - Gazete ve dergi okumayı sevmem
58. Bir müslümanın spor yapması hakkındaki görüşünüz?
- Boşa vakit harcama caiz değildir
 - Dinin herhangi bir sakınca yok
59. Yaz günlerini değerlendirmek için tatil düşünceniz hangisidir?
- Sıcak yerlerdeki deniz kenarı herhangi bir yer olabilir
 - Muhafazakâr kesimler için yapılmış bayan erkek ayrı tatil köyleri
 - Tatil diye bir şey uygun değildir. Dinlenmek için memlekete gitmek yeterlidir
60. Yılbaşı kutlamaları ve hazırlıkları (çam süsleme, tombala oynama vb.) hakkındaki görüşünüz?
- Modern hayatın getirdiği bir eğlence olarak bakılabilir, yapıp yapılmaması, günah veya sevap getirmez
 - Dinimizde ve kültürümüzde böyle bir şey yok, bu gibi şeylere katılmak günahtır
61. Bir Müslümanın lüks otellerde düğünler yapıp, tatillere, balaylarına gitmesi hakkındaki görüşünüz?
- Kesinlikle israf olarak görüyorum
 - Allah'ın bize verdiği nimetlerden faydalanmalıyız, olabilir
62. Sizce toplumsal-kamusal alanda din referans noktası olmalı mıdır?
- Kesinlikle olmalı
 - Kısmen olabilir
 - Kesinlikle olmamalı
63. Oy verirken hangisini referans alırsınız?
- Dini konularda hassas davranıp davranmadığına
 - Ülkeyi yönetip yönetemeyeceğine
 - Milli duygulara önem verip vermediğine

64. Din görevlisi siyasi görüşünü din adına veya başka bir nedenle açıklaması hakkında ne düşünüyorsunuz?
- a) Rahatlıkla söyleyebilmeli
 - b) Dinen doğru değil söylememeli
 - c) Görevimizin hassas yapısı nedeniyle söylememeli
65. Cemaatleşmeler hakkındaki görüşünüz nedir?
- a) Siyasi oluşumlardır
 - b) Dinin daha güzel yaşanabilmesini sağlamaktadırlar
 - c) Toplumda ayrışımalar yapmaktadırlar
66. Sivil toplum kuruluşları hakkındaki düşünceniz?
- a) Herkes artık böyle oluşumlara katılmalı faydalı olacaktır
 - b) Ülkemizde gruplaşmalara neden oluyorlar
 - c) Ülkeye faydaları yok sadece kendi çıkarları için kurulmuş

ÖZGEÇMİŞ

1985 Arsin/Trabzon doğumlu. 2002 yılında Arsin İmam –Hatip Lisesinden, 2010 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2006 yılında yaklaşık beş ay vekil imam-hatiplik yaptıktan sonra, 2007-2009 yıllarında Ankara/Beypazarı ve 2009-2013 yıllarında Ankara/Keçiören ilçelerinde imam-hatip olarak görev yaptı. 2013 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nde memur olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

İletişim Bilgileri :

Gsm : 0542 279 10 76

İş : 0312 295 73 25

E-mail : ufuknas85@gmail.com

Adres: Aktepe Mahallesi 1000. Sokak 7/8 Keçiören/ANKARA